

Univerzita Palackého v Olomouci
Fakulta tělesné kultury

REKREAČNÍ POTENCIÁL KRUŠNÝCH HOR
A HISTORICKÝ VÝVOJ JEHO VYUŽÍVÁNÍ
DIPLOMOVÁ PRÁCE
(MAGISTERSKÁ)

Autor: Mgr. Alexandr Krško
Tělesná výchova a sport, rekreologie
Vedoucí práce: RNDr. Jiří Kratochvíl
Olomouc 2012

Jméno a příjmení autora: Mgr. Alexandr Krško

Název diplomové práce: Rekreační potenciál Krušných hor a historický vývoj
jeho využívání

Pracoviště: Katedra rekreologie Fakulty tělesné kultury Olomouc

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Kratochvíl

Rok obhajoby diplomové práce: 2012

Abstrakt: Práce si klade za cíl charakterizovat rekreační potenciál Krušných hor a na pozadí společensko-politického vývoje v Čechách a v Sasku zmapovat historický vývoj jeho využívání. Zabývá se geomorfologickými a přírodními specifiky oblasti, historií vzájemných vztahů mezi sousedními národy, působením spolků a turistických organizací v regionu. Na základě prostudované historické a současné literatury, rozhovorů se zástupci obcí, informačních středisek, spolků a subjektů podnikajících v inomingovém cestovním ruchu popisuje historii a současnost využívání rekreačního potenciálu Krušných hor. Závěrečná SWOT analýza vytyčuje kroky nutné pro další rozvoj.

Klíčová slova: rekreace, cestovní ruch, přírodní prostředí, památky, Krušné hory, česko-saské vztahy, historický vývoj, hornictví, lyžování, cyklistika, lázeňství, vodáctví, mezinárodní projekty

Souhlasím s půjčováním diplomové práce v rámci knihovních služeb.

Author's first name and surname: Mgr. Alexandr Krško

Title of the master thesis: Recreational potential of the Ore Mountains and the historical development of its use

Department: Department of Recreationology Faculty of Physical Culture

Supervisor: RNDr. Jiří Kratochvíl

Abstract:

The work aims to characterize the recreational potential of the Ore Mountains and to map the historical development of its use on the background and socio-political developments in Bohemia and Saxony. It deals with the specifics of the geomorphological and nature areas, the history of relations between neighbouring peoples, activities of societies and tourist organizations in the region. Based on studies of historical and contemporary literature, interviews with representatives of municipalities, information centers, associations and the incoming tourism enterprises it describes the history and present use of the Ore Mountains recreational potential. Final SWOT analysis outlines the steps necessary for further development.

Keywords: leisure time, tourism, natural environment, Krušné hory, Czech-Saxon relations, historical development, mining, skiing, cycling, spas, water sports, international projects

I agree with lending thesis in library services.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně pod vedením RNDr. Jiřího Kratochvíla, uvedl všechny použité literární a odborné zdroje a dodržoval zásady vědecké etiky.

V Šanově dne 15. 6. 2012

.....

Děkuji RNDr. Jiřímu Kratochvílovi za vedení práce, dále pak Rudolfu Löfflerovi a Klausovi Frankemu, vedoucím představitelům krušnohorských spolků, starostům obcí, pracovníkům informačních center a provozovatelům služeb cestovního ruchu v Krušných horách za pomoc a cenné rady, které mi poskytli při zpracování této diplomové práce.

OBSAH

1	ÚVOD	8
	SYNTÉZA POZNATKŮ	9
2	CHARAKTERISTIKA OBLASTI	9
2.1	Geomorfologie a geologie.....	9
2.2	Klima.....	11
2.3	Vodstvo	12
2.4	Vegetace.....	13
2.5	Fauna	16
3	HISTORIE OBLASTI.....	19
3.1	Osídlování	19
3.2	Německá kolonizace české části Krušných hor	22
3.3	Rozvoj regionu po třicetileté válce do roku 1914	25
3.4	Historie od první světové války do roku 1945	27
3.5	Po druhé světové válce.....	29
4	OCHRANA PŘÍRODY V DANÉ LOKALITĚ VE VZTAHU K REKREAČNÍM AKTIVITÁM	33
5	CÍL PRÁCE	37
5.1	Hlavní cíl práce	37
5.2	Dílčí cíle a úkoly práce	37
6	METODIKA	38
6.1	Metody výzkumu	38
6.2	Techniky šetření	38
6.2.1	Sběr a studium dokumentů.....	38
6.2.2	Polostrukturovaný rozhovor a telefonické dotazování.....	38
6.3	Charakteristika zkoumaného souboru	39
	VÝSLEDKY	40
7	VYUŽÍVÁNÍ REKREAČNÍHO POTENCIÁLU OBLASTI.....	40
7.1	Působení spolků v oblasti Krušných hor.....	40
7.1.1	Období Rakouska- Uherska	40
7.1.2	Mezi světovými válkami	43
7.1.3	Po druhé světové válce.....	44
7.1.4	Po roce 1989.....	45
7.2	Pěší turistika a poznávací činnost	47

7.2.1	Od počátku po rozpad Rakousko-Uherska.....	47
7.2.2	Mezi světovými válkami.....	51
7.2.3	Od druhé světové války do roku 1989.....	53
7.2.4	Od roku 1989.....	55
7.3	Lyžování a lyžařská turistka.....	58
7.3.1	Do roku 1989.....	58
7.3.2	Po roce 1989.....	61
7.4	Cyklistika.....	64
7.5	Lázeňství.....	66
7.6	Další aktivity.....	68
7.6.1	Horolezectví.....	68
7.6.2	Vodáctví.....	70
8	NOVÉ PROJEKTY A ROZVOJ REGIONU.....	73
8.1	Znovuobjevené Krušnohoří.....	74
8.2	Příhraniční naučná hornická stezka.....	74
8.3	Muzeum rukavičkářství v Abertamech.....	75
8.4	Montanregion Krušnohoří.....	75
8.5	Obnova turistického komplexu na Klínovci.....	76
8.6	Česko-saské Krušnohoří.....	77
9	CESTOVNÍ RUCH V ÚSTECKÉM KRAJI Z POHLEDU STATISTIKY.....	78
10	SWOT ANALÝZA VYUŽÍVÁNÍ REKREAČNÍHO POTENCIÁLU KRUŠNÝCH HOR.....	81
11	DISKUZE.....	83
12	ZÁVĚRY.....	86
13	REFERENČNÍ SEZNAM.....	89
14	SEZNAM PŘÍLOH.....	95

1 ÚVOD

Oblast Krušných hor byla vždy místem střetů dvou národů. Už v době předhistorické tvořilo pohoří významnou hranici mezi keltskými kmeny na jihu a germánskými na severu. Po krátkém působení Slovanů v krajích jižně i severně od hřebene se opět stávají hory nárazníkovým pásmem, tentokrát mezi Čechy a Němci. Od počátku středověku je celý kraj kolonizován německým obyvatelstvem, které dominovalo regionu až do nuceného vysídlení po druhé světové válce. Kontinuita vývoje byla přerušena. V průběhu několika let dochází k tak masivním přesunům obyvatelstva (z pohraničí do Německa a z českého a slovenského vnitrozemí zase do pohraničí), že je lze přirovnávat snad jen k prehistorickým stěhováním národů. Budování socialismu přináší devastaci krajiny a historických památek v rozsahu, který nemá obdoby nikde jinde u nás.

Změny, které odstartoval pád berlínské zdi, znamenají na jedné straně zvýšení zájmu turistů o tento region, na straně druhé umožňuje tržní prostředí podnikání i v cestovním ruchu. Současně se otevírá možnost spolupráce mezi Němci a Čechy v prostředí sjednocené Evropy.

Historický a politicko-společenský vývoj měl a má samozřejmě svůj dopad také na trávení volného času. A právě na vztahy mezi politicko-společenským vývojem a využíváním ohromného rekreačního potenciálu Krušných hor se snaží upozornit tato skromná práce.

SYNTÉZA POZNATKŮ

2 CHARAKTERISTIKA OBLASTI

2.1 Geomorfologie a geologie

Krušné hory se rozkládají na severozápadě České republiky. Geomorfologicky náleží do Krušnohorské subprovincie České vysočiny. Společně se Smrčínami a Děčínskou vrchovinou tvoří oblast Krušnohorské soustavy (Chamra, Schröfel, Tylš, 2009).

Jde o zeměpisně uzavřenou jednotku, protože Krušné hory mají pouze jeden hřeben, který se táhne v délce 130 km rovně od jihozápadu na severovýchod. Šířka pohoří je 40 - 50 km. Šířka na území ČR je od 6 (na severovýchodě) do 19 km (na jihozápadě). K území SRN náleží rozlehlejší část. V ČR mají však Krušné hory, vzhledem k tomu, že svými svahy spadají strmě do údolí podkrušnohorských pánví, více horský charakter.

Přes rozmanitost dnešního povrchu jednotlivých částí Krušnohorské soustavy prošly všechny společným geologickým vývojem. V prvohorách se zde vypínalo nevysoké pohoří, složené především z přeměněných hornin (šedé a červené ruly, svory, fylity aj.), zvrásněné koncem prvohor - v době tzv. variského vrásnění - v rozlehlé pásemné pohoří. V té době pronikly k povrchu hlubinné vyvěřeliny, které vytvořily především karlovarský žulový masiv (Habětín, Kočárek, Trdlička, 1973). Místy vystupují jako obnažená izolovaná skaliska, případně skalní městečka (David, Soukup, 2002). V období od mladší křídy až po třetihory dochází k postupnému rozlámání souvislé klenby podél zlomů, z nichž nejvýznamnější je zlom krušnohorský ve směru jihozápad - severovýchod. Podél tohoto zlomu byly Krušné hory vyzdviženy nad příkopovou propadlinu dnešních uhlonosných pánví (Chebská, Sokolovská a Mostecká). Dále již nedocházelo k vrásnění, nýbrž jen k vertikálním pohybům jednotlivých ker, což vtisklo Krušným horám charakter kerného pohoří s parovinnou plošinou ve vrcholové části. Na českou stranu spadají prudké zlomové svahy, na stranu saskou se pohoří sklání zvolna. Nacházejí se zde ojediněle sopečné kupy, hřbety a malé tabule. (Chamra, Schröfel, Tylš, 2009).

Zdejší horniny jsou velmi bohaté na kovonosné rudy. Nachází se zde stříbro, cín, měď, olovo, železo, vizmut, kobalt, nikl, lithium, wolfram a uran. V příkopové propadlině - Sokolovské a Mostecké pánvi - jsou pod mladšími sedimenty uložena velká ložiska hnědého uhlí (David, Soukup, 2002). Bohaté zásoby nerostného bohatství znamenaly v minulosti i charakteristický způsob osidlování tohoto kraje horníky a hledači minerálů.

Podle charakteru reliéfu se pohoří jižně od hřebene (tedy v české části) dále člení na Loučenskou a Klínoveckou hornatinu. Hranice mezi nimi probíhá přibližně po linii Hora Svatého Šebestiána – Křimov – Chomutov. Na západě jsou Krušné hory odděleny od Ašské vrchoviny Lubským sedlem (636 m) a na opačné straně Nakléřovským průsmykem (680 m) od Děčínské vrchoviny (David, Soukup, 2002). Němci dělí Krušné hory na dvě části: Západní Krušné hory (Westerzgebirge), Východní Krušné hory (Osterzgebirge). Někdy ještě vyčleňují Střední Krušné hory (Mittelerzgebirge). Hranicí mezi Západními a Východními Krušnými horami je potok Flöha (Flájský potok) (Wille, 1958). Podle staršího dělení Emila Meynena (1953) se Krušné hory (celek 42) dělí na 5 podcelků: Südabdachung des Erzgebirges (Jižní úbočí Krušných hor; na německé území zasahuje jen na nejzazším jihozápadě), Oberes Westerzgebirge (Horní Západní Krušné hory), Oberes Osterzgebirge (Horní Východní Krušné hory), Unteres Westerzgebirge (Dolní Západní Krušné hory), Unteres Osterzgebirge (Dolní Východní Krušné hory).

Vrcholy Krušných hor nemají horský ráz. Jejich povrch je zarovnaný a nad jejich úroveň přecházejí pouze osamělé vrcholy, suky tvrdších hornin. Spolu s čedičovou kupou Plešivcem (1028 m) a Božídarským Špičákem (1115 m) vyčnívá nad okolí ještě nejvyšší hora Krušnohorského masivu – Klínovec (1244 m). Severně od Klínovce leží nejvyšší hora německé části Fichtelberg (Smrčnick, 1214 m). Většina vrcholů je vytvořena krystalickými břidlicemi nebo hlubinnými vyvřelinami (Birner, Páv, 1981).

Celkovou konfiguraci dokreslují ojedinělé sopečné vrchy, čedičové kupy či vypreparované sopouchy (např. Velký a Malý Špičák). Některé bizarní útvary vznikly tak, že vyvřelý čedič se při tuhnutí rozpadl na typické sloupky (skála u Rotavy a čedičová žíla Boč u Stráže nad Ohří) (Žanda, 1957).

V souvislosti s Krušnými horami nelze nezmínit těsné sousedství tří významných pánví, které tvoří podstatnou část podkrušnohorské oblasti. Jde o Chebskou, Sokolovskou a Mosteckou pánev. Všechny tři jsou tvořeny třetihorními usazeninami s uhelnými slojemi. Podkrušnohorská oblast se pro své surovinové zdroje stala důležitou palivoenergetickou základnou celé republiky. Ložiska hnědého uhlí zde dosahují 94% všech těžitelných zásob v na území celé bývalé ČSSR (Červený, 1984, 194). Právě těžbou uhlí a na ní navazujícím průmyslem byly v minulosti nepříznivě ovlivněny přírodní hodnoty Krušných hor.

2.2 Klima

V roce 1971 bylo E. Quittem (1971) zpracováno klimatickogeografické členění Československa, ve kterém vymezil na našem území 3 základní klimatické oblasti – teplou, mírně teplou a chladnou. Na základě chodu a intenzity 14 klimatických charakteristik pak vymezil v každé oblasti několik podoblastí.

Teplá oblast se dělí na 5 podoblastí (T1 - T5), kdy T5 je nejteplejší a také nejsušší a T1 je nejchladnější a nejvlhčí. Mírně teplá podoblast se dělí na 11 podoblastí (MT1 - MT11), kdy MT11 je opět nejteplejší a nejsušší a MT1 je nejchladnější a nejvlhčí. Chladná oblast je dělena na 7 jednotek (CH1 - CH7), z nichž CH1 je opět nejstudenější a CH7 nejteplejší (Quitt, 1971).

Převážná část horského lemu České kotliny (Novohradské hory, Šumava, Český les, Krušné hory, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory) mají podnebí chladné podoblasti CH7. Jsou charakterizovány podnebím s velmi krátkým až krátkým, mírně chladným a vlhkým létem, dlouhým přechodným obdobím s mírně chladným jarem a mírným podzimem, dlouhou mírnou až mírně vlhkou zimou s dlouhým trváním sněhové pokrývky. Vrcholové části nejvyšších pohoří České vysočiny – Krkonoš, Krušných hor a Šumavy zasahují do podoblasti CH4, která má zejména zimu podstatně chladnější než podoblasti CH6 a CH7 (Quitt, 1971).

Podnebí, hlavně na hřebenech, je drsnější. Vyskytují se tu prudké bouřky, studený a vlhký vítr, který přináší časté změny počasí. Zima na horách je dlouhá a studená. Sněží tu víc než 100 dní v roce. Léto je sice krátké, trvá jen několik týdnů, ale je poměrně teplé. (Birner, Páv, 1981, 12). Průměrné roční teploty vzduchu se zde pohybují od 2,7°C (Klínovec) po 9,0°C (Ústí nad Labem). Délka mrazového období je na Klínovci 150 dní. Průměrný počet dnů se sněhovou pokrývkou klesá ze 120 - 140 dnů na hřebenech na 40 - 60 dnů v nížině (Červený, 1984).

Na návětrných svazích Krušných hor jsou srážky silnější, naopak na závětrných svazích slabší. Za oblast srážkového stínu (ovlivněno krušnohorským hřebenem) můžeme považovat Žatecko, kde v ročním úhrnu spadne jen kolem 410 mm srážek, zatímco na hřebenech Krušných hor až o 1000 mm více. Takový pokles objemu srážek mezi vrcholovými partiemi a nížinou nemá na našem území obdobu (Červený, 1984).

2.3 Vodstvo

Hydrologicky patří Krušné hory do povodí řeky Labe. Jižní svahy západní části odvodňují levostranné přítoky řeky Ohře a její vlastní tok v délce 155 km mezi Chebem a Louny. Povodí Ohře po Louny měří 4 982, 787 km². Přítoky jsou většinou bystřinného charakteru, zejména v horských úsecích. S výjimkou Svatavy (Zwota) - plocha jejího povodí činí 299,72 km² - se zde vyskytují povodí do velikosti asi 150 km². Jižní svahy východní části Krušných hor odvodňuje Bílina (plocha povodí po ústí 1 070, 83 km²) a její levostranné přítoky. Povodí Bíliny je exponováno levostranně, jediným větším pravostranným přítokem je Srpina. Severní svahy v západní části pohoří náleží k povodím Zwickauer Mulde, Zschopau a Flöha (Flájský potok). Severní svahy východní části pak odvodňují potoky tekoucí do Divoké Bystřice (Wilde Weißeritz), Gottleuby a Mohelnice (Weisse Müglitz)¹. Průměrné dlouhodobé měsíční průtoky dosahují minimálních hodnot v měsíci září, nejvyšších v měsíci březnu až dubnu (Červený, 1984).

Z hlediska vodopisného je nutno se zmínit o přehradních nádržích a jezerech. Plochou největší (1338 ha) je Nechranická nádrž. Byla vybudována na úpatí Krušných hor na řece Ohři v letech 1961 až 1968 jako zdroj vody pro blízké elektrárny. Dnes slouží ve velké míře rekreaci. Její hráz o délce 3280 m je nejdelší sypanou hrází ve střední Evropě. Její část byla vyhlášena Ptačí oblastí, je součástí soustavy Natura 2000 (Povodí Ohře, 2012). Přímo v Krušných horách je rozlohou 364 ha největší Přísečnická přehrada na Přísečnici. Zajímavostí je přehradní nádrž Fláje (153 ha) na Flájském potoce. Je jedinou pilířovou nádrží v ČR a byla vyhlášena kulturní památkou. Slouží jako zásobárna pitné vody, podobně jako většina nádrží v tomto pohoří. K dalším přehradním nádržím patří Horka (130 ha) na Libockém potoku, Kyjice (115 ha) na Bílině, Tatrovická (26 ha) na Chodovském potoce a několik dalších (David, Soukup, 2002). Hraniční nádrž Talsperre Rauschenbach, ležící z větší části na území Saska, byla vybudována v letech 1960 - 1968. Hráz této přehrady je průchozí, měří 364 m a je široká cca 6,30 m. Talsperre Rauschenbach je zdrojem pitné vody, a proto je veřejnosti nepřístupná. Na území Saska je zajímavá nádrž Carlsfeld, zvaná také jako Weitersweise či Wilzschtalsperre. Její přehradní hráz je z lámaného kamene. Nádrž byla vybudována v letech 1926 až 1929 na potoce Wilzsch. Je nejvyš položenou přehradní nádrží v pohoří a druhou nejvýše položenou v SRN. V saské části pohoří je většina přehradních nádrží využívána jako zdroje pitné vody, některé jako ochrana před povodněmi. K nejvýznamnějším patří dále Gottleuba

---

¹ Český i německý název toku je uveden v případě, kdy na každém území leží část toku.

na stejnojmenném toku, zajímavě konstruovaná Talsperre Neunzehnhain II, Muldenberg s nejdelší hrází v Sasku (na říčce Mulde) a další (Talsperren in Deutschland, 2011). Jde o významné vodohospodářské objekty. Jejich význam pro rekreaci a cestovní ruch je však zanedbatelný.

V oblasti Krušnohoří se nachází několik vodních ploch, které vznikly zatopením bývalých dolů. Některé z nich jsou využívány k rekreaci. K nejznámějším patří Barbora (65 ha) u Košťan, Matylda (38,7 ha) u Mostu, Angel u Teplic, Gustav u Varvařova. Evropskou zvláštností je Kamencové jezero (16,3 ha) u Chomutova, které vzniklo zatopením lomu na kamenec. Rekrečně se využívá rovněž obrovské jezero o rozloze 250 ha na místě bývalého lomu Chabařovice u Mostu.

2.4 Vegetace

Pásmo Krušných hor přísluší do oblasti středoevropské květeny, která je charakteristická poměrně vlhkým a chladným podnebím a na prvohorních vyvělinách vzniklých chudých půd. Hory náleží k vegetačnímu stupni smrkobukojedlovému a jedlobukovému. Lesní půdní fond zabírá zejména hnědé lesní půdy. Západní část pohorí je zalesněna od nadmořské výšky 500 - 600 metrů. Ve východní části byl les zemědělstvím zatlačen až do horských oblastí. Lesy hřebenových plošin tvoří většinou smrkové monokultury, jižní svahy jsou porostlé smíšenými porosty a buky. Zemědělská půda na hřebenových plošinách hornatiny zabírá jen menší enklávy mezi lesy (Červený, 1984).

Krušné hory jsou typickou ukázkou negativního působení člověka na krajinu. Za první známku znečištění ovzduší se považuje úhyn jedlí koncem devatenáctého století. V období 1950 - 1960 dochází k celoplošnému poškození a odumírání smrkových porostů v oblasti Mostecka. Poškození se projevuje v největší míře na náhorních plošinách v pásmu hojných horizontálních srážek a na zamokřených půdách. Poškozeny jsou i smíšené porosty na jižních svazích hor. Od šedesátých let se kalamita šíří západním směrem. Po uvedení do provozu elektráren Tušimice a Pruněřov stoupá rychle poškození lesa i v oblasti Černého Potoka a Přisečnice. Díky masivnímu rozvoji průmyslu v sousedním Sasku dochází k plošné devastaci lesních porostů. Od roku 1970 šlo již o rozsáhlou kalamitu v oblasti Klínovec - Cínovec (Červený, 1984).

Problém se řešil úplným nebo částečným vymýcením poškozených porostů s nasazením těžkých mechanizačních prostředků. Vytěžené plochy se vápnily a přihnojovaly. Strojně se pak osazovaly zpočátku smrkem ztepilým, později náhradními

dřevinami - břízou, jeřábem a exotickými odrůdami smrku. Odvodňovaly se rašelinové půdy, prováděly se mohutné meliorační práce. Úspěch znovuzalesňování byl asi 50%, v některých lokalitách ještě menší (Pospíšil, 1988). Obdobný problém na saské straně ukazuje příklad z východního Krušnohoří. Na území působnosti lesní správy Bärenfels bylo v letech 1926 až 1952 vysázeno 233 000 jedlí bělokorych. Dnes z nich zůstalo zhruba 280 stromů, tedy 0,1% (Butter, 2001).

Po roce 1989 dochází k postupnému snižování produkce emisí na obou stranách hřebene Krušných hor. Pokles emisí vnášených do ovzduší ČR se projevil na území přírodní lesní oblasti Krušné hory tak, že se průměrné roční koncentrace SO₂ v průběhu let 1993 až 1999 snížily o více než 78 % (Hadaš, 2006). Výzkum České geologické služby v roce 2011 srovnával míru znečištění českých hor před dvaceti lety a nyní. Z dat, která geologové naměřili ve sněhu a námrazách, vyplývá, že množství olova, arzenu, síry nebo například beryllia, se od roku 1990 mnohonásobně snížil, a to na všech českých horách. U některých látek je to desetinásobné snížení, u jiných až stonásobné. Vůbec nejméně škodlivin ze zplodin vědci naměřili v Krušných a Jizerských horách (Keményová, 2011). Velkým problémem však zůstává vysoký podíl sloučenin síry v půdě, které působí stále devastálně (Šrámek a kol., 2011).

Typickým porostem jižních svahů Krušných hor jsou smíšené a listnaté lesy, nejčastěji bukové. Na nejteplejších svazích najdeme zbytky doubrav, které jsou tvořeny především dubem, jeřábem břekem, jeřábem mukem a lípou. Podrost tvoří řada druhů rostlin, ze kterých je významný lýkovec jedovatý, okrotice mečolistá a velké množství jiných, často chráněných rostlin. Charakteristickou oblastí tohoto rázu je okolí Žeberku v lokalitě Jezeří (Melichar, Krása, 2009).

Vyšší polohy Krušných hor jsou tvořeny bučinami. Tyto původní lesy byly díky těžbě částečně nahrazeny smrkovými a na náhorních rovinách změněny na pastviny. Typickými zástupci spodního patra bukového lesa jsou rostliny jako prašivec velkokvětý, kokořík vonný, metlice křivolaká, třtina rákosovitá, věsenka nachová a další. Pokud jsou půdy kyselejší, vyskytuje se hojně metlice křivolaká, bika bělavá nebo borůvka. Původní porost bučin lze spatřit například v Domaslavickém údolí (Melichar, Krása, 2009).

V údolích drobných vodních toků na náplavových půdách, se v Krušných horách vytvořila společenstva lužních lesů - olšiny a jasaniny, které jsou tvořeny především olší, jasanem, javorem a jilmem. Ve spodních patrech lužních lesů rostou vodomilné rostliny jako například pcháč bahenní, pcháč bylinný, přeslička bahenní, devětsil bílý, krablice chlupatá a jiné. Vzácně se vyskytuje i česnek medvědí (David, Soukup, 2002).

Výskyt suťových lesů v Krušných horách je ovlivněn sklonem svahu a složením podloží, (většinou balvanité suťovité haldy). Jsou tvořeny klenem, jilmem, lípou a jasanem. Pro střední patro jsou zde typické keře jako líska, bez, zimolez nebo meruzalka. Ve spodní části lesa roste měsíčnice vytrvalá, bažanka vytrvalá, samorostlík klasnatý nebo kopytník evropský. Typická pro oblast Krušných hor jsou luční společenstva a pastviny. Roste na nich velké množství zástupců trav, například psárka luční, srha laločnatá, třeslice prostřední nebo bika ve vrcholových polohách. Z ostatních rostlin můžeme jmenovat rdesno hadí kořen, prhu arniku, peníze alpský, hořec ladní, vstavače a další. Mezi vzácně se vyskytujícími zástupci lučního společenstva patří koprník štětínolistý, který se tak hojně vyskytuje v ČR pouze zde. Množství původních luk bylo v souvislosti se zemědělským využitím změněno na pastviny (Krása, 2000).

Nejvýznamnějšími biotopy Krušných hor jsou nepochybně rašeliniště. Zaujímají 5 767 ha, a řadí tak Krušné hory na druhé místo za Šumavu (6 371 ha). Mocnost rašeliny se pohybuje od několika centimetrů až po několik metrů. Rozsáhlá horská rašeliniště jsou obvykle 6–7 m mocná, maximální mocnost rašeliny Novodomského rašeliniště je 12 m. Rašeliniště začala vznikat v postglaciálu, většinou v místech vyvěrání pramenů, z nichž vznikala jezírka a močály postupně zarůstající slatinnou flórou. Poté následoval růst rašeliníků, rostlin typických rychlým růstem při současném odumírání spodní části ve vodě za nepřítomnosti vzduchu. V další fázi vzniku rašelinišť nastupují keřičky (vřes, šícha černá, borůvka), později se objevuje kleč, typický znak ukončení tvorby rašeliny. Rašeliniště jsou především vrchovištního typu, zarůstající křovinnou formou kleče blatky nebo vzácnou břízou zakrslou. Porost tvoří řada druhů rašeliníků, ostřic, suchopýr pochvatý, vlochyně rosnatka okrouhlostá a množství dalších, například vzácný rojovník bahenní. Rašelinné smrčiny se vyskytují po okrajích vršovišť a kromě smrku v nich roste i bříza pýřitá a jako podrost třtina chloupkatá, šícha černá nebo vrbovka úzkolistá. Rašeliniště tvoří nejlépe zachovalý biotyp. Struktury, utvářené mrazovými pochody na vrchovištích Brumiště a Velký močál, patří k nejlépe vyvinutým v rámci České republiky. Nejvýznamnější rašeliniště jsou většinou i chráněnými oblastmi, k dalším patří především Božidarské rašeliniště, Malé Jeřábí jezero u Perninku, Novodomské rašeliniště a řada dalších. Botanicky významným biotopem jsou také slatiniště a prameniště. Lokality s výskytem tučnice obecné a zdrojovky prameništní a potoční se dosud počítají na desítky. Na bazických vývěrech v okolí čedičových elevací v oblasti Klínovce najdeme rašeliník lesklý, bažinník kostrbatý, kropenáč vytrvalý, všivec bahenní. Velkou vzácností je

populace prstnatce májového rašelinného v NPR Božídarské rašeliniště (Melichar, Krása, 2009).

Při rozsáhlé důlní činnosti vzniklo množství stanovišť, která jsou postupně osidlována specifickou vřesovištní vegetací. Vyskytují se zde vzácnější plavuníky nebo vranec jedlový. K nejvýznamnějším lokalitám patří oblast Přebuze, Horní Blatné, Rýžovny a Flájí. Zajímavými lokalitami jsou i důlní propady, které mají charakter propastí. Vlhké stinné mikroklima a dlouho ležící sněhová pokrývka vytvářejí podmínky pro rozvoj vegetace vysokobylinných niv s druhy subalpinského stupně. Skalnaté srázy dolu Wolfgang v PP Vlčí jámy obnažují žílu mědi s porostem mechu *Mielichhoferia mielichhoferiana*, jediným v ČR (Melichar, Krása, 2009).

2.5 Fauna

Popisovanou oblast můžeme rozdělit na dva hlavní faunistické obvody – vlastní Krušné hory a Krušnohorské podhůří. Zachovalé listnaté lesy krušnohorského podhůří jsou útočištěm původní zvěře. Patří mezi ni lejsek malý, čáp černý, holub doupňák, netopýr černý, plch velký s doposud snad přežívajícím plchem zahradním. V doubravách na úpatí hor můžeme spatřit největšího evropského brouka roháče obecného. V pralesovitých bučinách NPR Jezerka se vzácně vyskytuje tesařík alpský. Obdobné biotopy vyhledávají i střevlík nepravidelný, zdobenec zelenavý nebo kovařík. V pozůstatcích horských lesů v PP Domaslavické údolí přežívá vřetenec horský (Daneš, Houžvička, 1984).

Na úbočích hor jsou typická hluboká inverzní údolí horských bystřin. Úzké spektrum rybích druhů v horských bystřinách je odrazem nešetrného rybářského obhospodařování. Dominuje zde pstruh potoční, jen vzácně se vyskytuje vranka obecná nebo mřenka mramorovaná. Výjimečné jsou odlehlá říčka Svatava a Libocký potok s bohatými populacemi střevle potoční a mihule potoční. V písčítých nánosech Libockého potoka se vyvíjejí larvy vzácného páskovce kroužkovaného. Vysoko položené potoky s rašelinnou vodou bývají osazovány nepůvodním sivenem americkým. Vlhká hluboká údolí se sutěmi a porosty listnatých lesů jsou oblíbeným stanovištěm mloka skvrnitého. Tento zajímavý obojživelník se vyskytuje především ve východní části pohoří. Na exponovaných jižních svazích, zejména v lučních a křovinatých biotopech, pronikají do hor i některé teplomilné druhy. Jde především o Otakárka fenyklového, běláška ovocného, pěnici vlašskou nebo strnada lučního. V přirozených smrččinách náhorní plošiny hojně spatříme kosa horského, křivku obecnou, ořešníka kroupnatého, kulíška nejmenšího nebo sýce rousného. V okolí

Přebuze přežívá i tetřev hlušec, nově zde byl zjištěn datlík tříprstý, který dříve žil pouze v masivu Klínovce. Podmáčené a otevřené plochy na zalesněných imisních holinách s bohatou potravní základnou se staly dočasně lokalitou výskytu tetřívka obecného a skřivana lesního. Především k ochraně tetřívka byly proto vyhlášeny ptačí oblasti Novodomské rašeliniště – Kovářská a Východní Krušné hory (Melichar, Krása, 2009).

Typickou faunu otevřených lučních enkláv a vřesovišť se solitérními dřevinami a ruinami bývalých stavení představuje ještěrka živorodá, zmije obecná, chřástal polní, ťuhýk šedý nebo bramborníček hnědý. Obnažené plochy sejpů na rýžovištích využívá k hnízdění bělořit šedý. Poměrně častým a místy i početným bahňákem je bekasína otavní. Významným biotopem v Krušných horách jsou i drobné vodní nádrže. Rozmnožují se zde početné populace obojživelníků. Typickými druhy jsou čolek horský, čolek obecný a skokan hnědý. Území mezi Hraničnou a Luby tvoří východní hranici rozšíření západoevropského čolka hranatého. Neobhospodařované nádrže, například u Eduardu, Mlýnské nebo Rudného, jsou domovinou bohaté populace střevle potoční (Melichar, Krása, 2009).

Zvláštní kapitolou Krušných hor jsou historická důlní díla. Znovuobjevování zapomenutých štol a propadlin po starých důlních dílech přináší množství údajů o výskytu netopýrů v regionu. Typickými představiteli jsou netopýr velký, netopýr vodní, netopýr řasnatý, netopýr ušatý, netopýr vousatý a jemu příbuzný netopýr Brandtův. Vzácnější jsou pak netopýr severní a netopýr velkouchý (Nováková, Mlejnek, 2010).

Typickými představiteli větších a velkých savců jsou jelen evropský, srnec obecný, veverka obecná, kuna lesní, kuna skalní, liška obecná a prase divoké. K nepůvodním druhům patří mufloni a daňci, kteří se dříve chovali pouze v oborách (např. zámek Jezeří) (Daneš, Houžvička, 1984).

Krušné hory bývaly domovem několika druhů velkých šelem. O jejich rozšíření svědčí i řada dochovaných místních názvů - Vlčí kámen, Vlčí jáma, Barringen (dnes Pernink), Medvědí skála, Medvědí hora apod. Populace velkých šelem vzaly za své, tak jako na celém území dnešní ČR, díky neregulované lovecké vášni. Poslední výskyt vlka obecného byl zaznamenán počátkem osmnáctého století. Za třicetileté války žilo v lesích mezi Vejprty a Horní Blatnou asi 60 medvědů (Daneš, Houžvička, 1984). Poslední medvěd byl uloven na úpatí Klínovce za Marie Terezie (Císařovský, 2010). Na počátku devadesátých 20. století let byl učiněn pokus o vysazení rysa ostrovida, který byl na tomto území vyhuben někdy mezi lety 1817-1830 (Melichar, Krása, 2009). Zajímavý je výskyt

kočky divoké. V roce 1952 byla zastřelena mladá samice nedaleko Telnice (Daneš, Houžvička, 1984).

Z dravých ptáků můžeme nejčastěji potkat káně lesní a poštolku obecnou, již jen zřídka jestřába a krahujce obecného. Vzácné jsou záznamy o výskytu dalších dravců - ostříž lesní (hnízdění u Flájské přehrady), moták pilich, luňák hnědý. Ještě v polovině devatenáctého století hnízdil v Krušných horách i orel skalní (Daneš, Houžvička, 1984).

3 HISTORIE OBLASTI

Česká kotlina se vyznačuje tak nápadným tvarem, že upoutávala pozornost od nepaměti. Proto se také setkáváme s jejím vyobrazením již na nejstarších mapách Evropy. Na nich byla vždy vymezena pásmem hor a z jejího severního cípu vytékala řeka Labe. Název horstev, která obklopují české území, byl původně pro všechna horstva jednotný. V 9. století Hircanus Saltus nebo také Fergunna, v 11. století můžeme zaznamenat název Miriguidu a od 12. století Saltus Bohemicus. Pravděpodobně od té doby se používalo také německé pojmenování Böhmischer Wald, Böhmerwald, česky Český les. Teprve v 16. století došlo k diferenciaci tohoto společného názvu. Současně s odkrytím bohatých ložisek stříbra a cínu se začíná používat termín Erzgebirge, v češtině Krušné hory. Poprvé se s tímto názvem setkáváme v saské kronice Petra Albina z roku 1589 (Daneš, Houžvička, 1984). Původ německého názvu je jasný - das Erz znamená ruda. I na české straně se často používal prostý překlad "Rudohoří" (viz např. populární Kavkův ilustrovaný průvodce po Království českém z roku 1909, průvodce Severní Polabí od V. Wachsmanna z roku 1888). Čistě český název Krušné hory má původ ve slově "krušec" (hrouda nerostu, rudy) a z toho vzniklé "krušiti" (tedy drtit, rozmačkávat, později rýžovat) (Novotný, 2004).

3.1 Osídlování

Hustě zalesněné a z české strany navíc těžko přístupné krušnohorské pásmo nebylo pro nejstarší obyvatele příliš zajímavé. Ojedinelé archeologické nálezy pocházejí proto z podkrušnohorských pánví, z údolí Ohře a dolní Bíliny. Nejstarší stopy osídlení byly odhaleny u Královského Poříčí a Souše. Jsou datovány do mezolitu (11 000 - 6 000 př. n. l.). Tehdejší člověk se živil převážně lovem a rybolovem. Kamenné nástroje vyráběné především z křemence a pazourku byly nalezeny v několika dalších lokalitách, z nichž nejznámější je v Tašovicích u Karlových Var. Osídlení jednotlivých lokalit nebylo stálé, převažoval kočovný způsob života (Kolektiv, 1966). Lze předpokládat, že pazourek získávali obyvatelé Podkrušnohoří nedaleko. Známé jsou lokality v Českém středohoří, v Tušimicích a na vrchu Verpánek na Lounsku (Zdař Bůh, 2010). Setkáváme se s ním na obou stranách hřebene, stejně jako s pazourkem pocházejícím z lokalit v Sasku (Lüneburg) a dále s pazourkem baltským (Oliva, 2007). Znamená to, že v té době zde probíhal čilý obchodní ruch a hřeben hor byl za účelem obchodu překonáván.

Z lovecko-rybářských skupin vznikají první stálé zemědělské osady. Zde je prapočátek stálého osídlení Krušných hor. Právě u Tašovic byly odkryty pozůstatky základů primitivních chat, které patří k nejstarším v Čechách (Babický, 1958). Ty dokazují, že původně kočovný lid, přecházející z místa na místo, se počíná usazovat, vytvářet pevné rodové svazky a pěstovat plodiny.

Teprve v neolitu (5 000 - 2 000 let př. n. l.) se počala pomalu přesouvat hranice stálých sídel zemědělského lidu z vnitrozemí do podhůří. Dokladem je např. hradiště u Černovic na Chomutovsku (Kolektiv, 1966). Od dolní Bíliny a z Chebské kotliny již zasahovaly výběžky neolitických kultur i do výše položených oblastí. Svědčí o tom nálezy charakteristické lineární a vypíchané keramiky. Pomalé šíření sídel na sever pokračovalo v období eneolitu (2 200 - 1 700 l. př. n. l.), jak dokládají nálezy kultury michelsberské z okolí Mostu (Babický, 1958).

Vážený zájem o Krušné hory přinesla doba bronzová (1 700 - 1 000 l. př. n. l.). V té době byla objevena některá ložiska cínu a mědi, které byly základní surovinou při výrobě bronzu. Někdy v polovině 2. tisíciletí před n. l. se krušnohorská oblast stává významným zdrojem nové a cenné suroviny. Právě z této doby pochází většina předhistorických nálezů z této oblasti. Výrobky z bronzu, zbraně i šperky, společně s typickou keramikou s úzkými hrdly byly objeveny především v okolí Kadaně, Karlových Var a na Duchcovsku (Babický, 1958).

Z české kotliny i ze Saska zasahoval do Krušnohoří vliv únětické kultury. Doklady o tomto vlivu známe např. z nalezišť Konobrže, Leubingenu či Sömmerdy v Sasku (Gimbutas 1965). V následujícím období pronikl významně na sever vliv knovízské a bylanské kultury. Významné oživení přinesl příchod Keltů. Ti pronikali do české kotliny od jihu a západu, také přes Nakléřovské sedlo. Osídlili úrodný pás od Podbořanska přes Chomutovsko, Mostecko a Duchcovsko až k Ústecku. Přinesli vyspělou kulturu, jejíž pozůstatky známe z nálezů v Oseku, Zabušanech, Ervěnicích, Tepicích a jinde. Mezi nálezy vynikají bronzové ozdoby ("duchcovské spony"), zlaté a stříbrné mince a předměty denní potřeby (Bouzek, 2009).

Krušné hory a Smrčiny (Schneeberg) tvořily významnou hranici mezi evropským osídlením Keltů na jihu a Germánských kmenů na severu. V oblasti severně od hřebene žily významné germánské kmeny Thuringi (Durinkové) a Sasové (Saxoni). Oba položily základy významných říší. S pozůstatky jejich kultury se můžeme setkat v podstatě v celé oblasti severně od Krušných hor. Kolem přelomu letopočtu pronikaly germánské kmeny

Nakléřovským sedlem v několika vlnách do českého vnitrozemí. Tyto vpády však ovlivnily život usedlého obyvatelstva jen nevýrazně (Kolektiv, 1966).

Velmi brzy se začíná rozvíjet v oblasti Krušných hor železářství. A to přesto, že místní vysoce jakostní žilné krevely nebyly dobrou surovinou pro primitivní hutě. Těžba železných rud se postupně rozšiřovala se znalostí dosahování vysokých teplot. Kovářství dosahuje plného rozvoje teprve ve chvíli, kdy opouští tradiční vzory bronzových výrobků a využívá kujnosti železa. Ruda, vytavená v jednoduchých pecích vymazaných hlínou, dává jen měkké kovářské železo s vysokým obsahem uhlíku (Kořan, 1946). Nálezy z obou stran dnešní hranice dokládají, že v době rozkvětu železa v Krušných horách v období 5. - 6. století tvárnili kováři toto měkké železo za studena v tenké plátky, těm dávali žádaný tvar, a teprve poté je v ohni svářeli. Takto vyrobené dýky, nože a meče se ovšem během doby rozpadaly na původní plátky, které se snadno ohýbaly (Babický, 1958).

Trvalý význam měla invaze Slovanů do celé oblasti v 5. a 6. století. Do české části postupovali od východu, ale také od severu Nakléřovským průsmykem. Slovanské obyvatelstvo se postupně rozrůžnilo v řadu kmenů. Západní část ovládali Chebané a Sedličané, východní pak Lučané a Lemúzi. Postupným sjednocováním nabýval převahy mocný kmen Čechů a do konce 10. století se mu podařil sjednocovací proces v podstatě dokončit (Kolektiv, 1966).

Tzv. Polabští Slované osídlili rozsáhlé území od ústí řeky Labe (Elbe) a jeho přítoku Sály (Saale) na západě, až k řece Odra (Oder) na východě; od Krušných hor (na hranici s Českou republikou) na jihu, až k Baltskému moři na severu. Tato země Polabských Slovanů zaujímala nejméně třetinu současného německého státu. Polabští Slované se sdružovali ve třech kmenových svazech: Lužičtí Srbové, Luticové (Veleti) a Bodrci (Obodrité, Rarogové nebo Rerekové). S nimi byly spřízněny také pomořanské kmeny žijící na jižním pobřeží Baltského moře, zhruba od ústí řeky Odry k ústí Visly a na jihu po řeku Noteč, na hranicích s polskými kmeny (Bajda, Ljubimova, 2009). Celá řada místních názvů v Sasku má dodnes původ v jazyku Slovanů. A to včetně velkých měst - např. Dresden (Drozdjany), Rostok (Roztok), Zossen (Sosny), Ratzeburg (Ratibor) a desítky dalších. Adam Brémský, severoněmecký kronikář, kanovník a scholastik, píše ve svém spisku „Činy kněží hamburské církve“ (kolem r. 1066), že říše Slovanů je desetkrát větší než Sasko (Bajda, Ljubimova, 2009).

Na počátku X. století začal německý "Drang nach Osten" (pochod na východ), který trval několik generací (je zajímavé, že termín byl pak použit několikrát i v moderních dějinách). V roce 1147 křesťanské společenství zorganizovalo druhou křížáckou výpravu,

kteřá se také nazývá Venedská, a poslalo křižáky proti polabským Slovanům. A to navzdory skutečnosti, že mnoho z polabských a pomořanských slovanských zemí v té době již byly křesťanské, přinejmenším formálně. Ta narazila na tvrdý odpor a ztroskotala. Svaz jednotlivých slovanských kmenů byl však velmi křehký a díky nejrůznějším intrikám mezi jejich vládci byli nakonec západní Slované částečně vyhnáni ze svých zemí, částečně obráceni na křesťanství a asimilováni, ale většina jich byla prostě vyhlazena (Neustupný, 1946).

Zalesněné Krušné hory zůstávaly nadále těžko prostupným valem, chránícím severozápadní hranici Čech. Přístup otevíralo pouze Nakléřovské sedlo. To využívali obchodníci, ale také nepřátelé českých knížat. V roce 1126 jím pronikla říšská vojska pod velením římského císaře a vévody saského Lothara. V bitvě u Chlumce byla však vojsky knížete Soběslava obklíčena a poražena. Hlavní komunikace tak procházely na severu i na jihu v údolí podél pohoří. Na nich pak vznikala především ve 13. století významná obchodní a řemeslnická města (Kolektiv, 1966). Současně s nimi pak byly zakládány hrady, jejichž účelem bylo stezky chránit. Díky tomu můžeme dnes obdivovat Hasištejn, Hauenštejn, Wolkenstein, Scharfenstein, Wildeck, Reinsberg či Feauenstein.

3.2 Německá kolonizace české části Krušných hor

Krušnohoří bylo na české straně jen řídce osídleno. Důvodem byly především drsné podmínky, dlouhé zimní období s nízkými teplotami, mokřiny a rašeliniště. Zemědělská kolonizace se zastavila ve 12. a 13. století na úpatí a ani těžební činnost se nedostala příliš za jeho okraj. V saské části tomu bylo jinak. Vzhledem k mírnějšímu sklonu náhorní plošiny byla oblast rychle zabydlována. Vzniká celá řada sídel, z nichž některá přetrvala do současnosti (Daneš, Houžvička, 1984).

Německá kolonizace českého pohraničí počíná nejpozději vládou pozdních Přemyslovců, především Přemyslem Otakarem I. Etničtí Němci přišli na pozvání českých panovníků, aby málo nebo zcela neosídlené pohraniční české oblasti kultivovali. Češi totiž žili převážně v nížinách podél říčních toků a neměli zkušenosti s životem v horských oblastech. Příchozí Němci tuto oblast osídlili a půdu zúrodnili. Kolonizátoři s sebou přinášejí technické novinky, jež vedly díky mnohonásobnému zvýšení produkce zrna k revoluci v zemědělství: Tak například místo vola se jako tažné zvíře začal používat kůň, byly zavedeny železné pluhy a brány, a tím se zvýšila možnost obdělání větších orných ploch, kosa namísto srpů ulehčila sklizeň apod. S rostoucí potravinovou základnou se začal

zvýšovat počet obyvatelstva. Kultivovala se dosud nevyužitá půda, odvodňovaly se bažiny, klučily lesy, začalo se těžit nerostné bohatství. Němečtí kolonisté přicházeli nejen z bezprostředně sousedících území, ale i ze vzdálenějších oblastí, jako například z Porýní nebo Flander. Najímání byli většinou takzvanými lokátory, jakýmsi kolonizačními podnikateli, kteří z pověření majitele pozemku podnikali s vlastním kapitálem, a za to v případě úspěšného osídlení obdrželi zpravidla dědičný úřad vesnického nebo městského rychtáře, výnosná práva (například právo výčepní) a větší pozemek (Rogall, 2001).

Ruku v ruce se zemědělskou kolonizací přicházejí prospektoři - hledači nerostů a drahých kovů. Objevují především nová ložiska rud. Mezi nejvýznamnější místa patří Cínovec, Altenberg, Krupka, okolí Schwarzenbergu, Horní Blatná, Boží Dar, Pernink, Abertamy, Hirschenstand a jiná. Boží Dar a Horní Blatná byly tehdy ještě na saském území, k Čechám byly připojeny až po hraniční úpravě v roce 1547 (Daneš, Houžvička, 1984).

Bohatým a mocným klášterům, šlechtě a městskému patriciátu se zpočátku dařilo brzdit rozmach husitského hnutí. Značně k tomu přispěla skutečnost, že míšeňský markrabě poskytoval vojenskou podporu císaři Zikmundovi. Přesto se krušnohorská oblast stala několikrát bojištěm. Po rozdrčení první křižácké výpravy se husitské vojsko vedené Žižkou vypravilo na jaře 1421 do severozápadních Čech a zmocnilo se Kadaně a dalších protihusitských měst. Při tažení Pražanů, vedených Janem Želivským, padly do rukou kláštery v Teplících, Oseku a město Duchcov. Ve slavné bitvě u Ústí na Labem se v roce 1426 podařilo rozdrtit další křižáckou výpravu. Husitství se šířilo především mezi prostým lidem, a tak jen některá opevněná katolická města a hrady zůstaly izolovanými opěrnými body. Kraj kolem Teplíc se stal v roce 1429 nástupištěm husitů k výpadům na Míšeň. Během nich dobyli a vyplenili také několik saských měst a klášterů (Kolektiv, 1966). Po porážce husitského hnutí se česká část Krušných hor značně vylidnila a kraj se stal snadno přístupný další německé kolonizaci (Žanda, 1957).

Počátkem 16. století byly objeveny v Krušných horách neobyčejně bohaté zdroje stříbra. Jáchymov se stal téměř přes noc jedním z nejproslulejších nalezišť Evropy. Ze sousedních saských dolů, ale i ze vzdálenějších oblastí, sem proudily zástupy horníků. Během několika měsíců se z hornické osady stává druhé nejlidnatější město Čech s 18 000 obyvateli. Zde ražené "Jáchymovské tolary" byly ceněny obchodníky v celé Evropě (Kolektiv, 1966). Významným nalezištěm stříbra v Sasku byl především Freiberg, který zaznamenal podobnou stříbrnou horečku jako Jáchymov (Zemrich, Gäbert, 1911).

Jakmile se těžba rozvinula, bylo třeba ji regulovat právními předpisy. Habsburkové vydávají v roce 1548 tři v základu stejné báňské právní řády. Dva pro cínové oblasti

(pro Slavskovský les a takzvané lesní cínové dolování na západě Krušných hor), třetí pro Jáchymovsko a okolí. Je zajímavé, že oblast Krupky zůstala mimo tento systém (Daneš, Houžvička, 1984).

Díky rostoucí spotřebě vody pro pohon důlních strojů začaly vznikat na některých místech nádrže a kanály. Jedním z kanálů byl Blatenský, který byl vybudován u Horní Blatné v letech 1540-1554. Autorem stavby byl Stephan Lenk. Blatenský příkop začíná asi dva kilometry západně od Božího Daru při silnici vedoucí z této obce do Horní Blatné. Sváděl vodu k báňským provozům a ústil do Blatenského potoka při Horní Blatné. Stejně posláním měl i Rudenský příkop, který přiváděl vodu z říčky Rolavy do Rudné (Möckel, 2012).

Po celkem krátkém období hospodářského rozmachu se dostavila ve druhé polovině 16. století v krušnohorském dolování stagnace. Ta zachvacovala postupně jedno dílo za druhým. Města chudla a zmenšovala se. Nastal znatelný odliv obyvatelstva z celého Krušnohoří. Nová báňská města vznikala jen výjimečně, a ta měla již jen nepatrný význam. Jde např. o Přebuz, Horu Sv. Šebestiána, Výslunní a Místo (Daneš, Houžvička, 1984). Nutno připomenout, že rozmach hornictví v 16. století měl za důsledek první pokusy o jeho vědecké zpracování. Jáchymovský lékař Georg Agricola vydává dodnes světově proslulé dílo Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Dílo se díky knihtisku velmi rychle šířilo, a v současnosti nám poskytuje jedinečnou možnost udělat si představu o jednotlivých fázích středověkých technologií.

Krušnohoří je také úzce spjato se stavovským povstáním v roce 1618. Jednu z bezprostředních záminek k němu zavedl spor mezi protestanty a katolíky o právo stavět modlitebny na arcibiskupském panství v Hrobu (Kolektiv, 1966). Skutečné příčiny byly však dlouhodobé a rovněž důsledky povstání měly daleko širší dosah. Bělohorská porážka českých stavů a následná třicetiletá válka přerušily hospodářský a kulturní rozmach a zasadily těžké rány obyvatelstvu i v Krušnohoří. Drancující vojska vylidnila celé vesnice a města. Díky násilné rekatolizaci obyvatelstva v Čechách zvolila řada protestantů odchod za hranice, paradoxně také do sousedního Saska. Odchod exulantů na druhé straně podpořil zakládání nových lokalit v blízkosti hranic. Tím došlo k další historické provázanosti vrcholové části hor (Muzeum Most, 2010).

3.3 Rozvoj regionu po třicetileté válce do roku 1914

Pokles těžby v regionu si vyžádal hledání nových zdrojů obživy obyvatel. Zemědělství zde nebylo nikdy rozvinuté. Výnosy obilovin dosahovaly v nejlepším případě dvou až třinásobku výsevku, a to především u ovsu a žita. Ve vyšších polohách mnohdy ani tyto plodiny nedozrály. Proto mělo zemědělství vždy jen doplňkový charakter a kraj byl závislý na dovozu zemědělských produktů. Díky dostatku pastvin se více rozšířilo dobytkářství (Daneš, Houžvička, 1984). Přímou na hornictví navázala výroba barev, především barvy kobaltové. Kobaltovou rudu znali horníci již v 16. století, ale jako nepotřebnou ji odhazovali na haldy. Tyto haldy jsou později překopávány a vznikají také nové doly na kobalt (Jáchymov, Pernink, Horní Blatná, Johanngeorgenstadt). Kobaltová barva se vyvážela do velké části Evropy a používala se také při výrobě porcelánu. Rozvinula se také výroba vitriolu (Přísečnice, Měděnec) (Muzeum Most, 2010).

Důležitým odvětvím na obou stranách hranice byla výroba krajek. Paličkování vzniklo ve druhé polovině 16. století v saském Annabergu, pozoruhodně kvalitní však byly i krajky české. Vedle krajek se rozšířila výroba prýmků, korálků, knoflíků a zápalek. Ve východních Krušných horách se rozvíjí také výroba punčoch a pletených rukavic. Řada domácností se živí plátenictvím. Ve střední části převažovala výroba dřevěných předmětů. Vyrábělo se kuchyňské nářadí, hole, později násadky na pera, dýmky (Daneš, Houžvička, 1984).

Tradiční výrobou v oblasti je také soustružení dřeva. Zda bylo dřevosoustružení provozováno dříve na české nebo saské straně, nebylo doposud jednoznačně prokázáno. Je však známo, že exulanti přicházející do Saska v průběhu protireformace, přinesli s sebou také toto řemeslo. Jeho rychlý rozvoj lze také vysvětlit potřebou zdroje výtěžku nově příchozích exulantů. Centrem výroby hraček na saské straně se stal Seiffen, Olbernhau a Grünhainichen. V matrice Grünhainichenu je v roce 1578 zapsán obchodník z dřevěným zbožím a v roce 1579 výrobce lžic (Löffelmacher) Fr. Öhme. Od poloviny 18. století vznikl mezi odborníky pojem "Seiffenské zboží". Toto bylo již dříve dodáváno do obchodních center v Lipsku a Norimberku (Wille, 1958). Dřevěné hračky putovaly do mnoha zemí světa. Tradice v některých místech přetrvala dodnes (Annaberg, Vejprty, Pernštejn).

Hutnictví železa, které je v horách doloženo již v 11. století, zaznamenává rozvoj od 16. století zavedením vysokých pecí. První vznikla v Kovářské a postavil ji Zachariáš Münch, majitel hamru v saském Wiesenthalu v roce 1594. Další pece přibýly

v Sorgenthalu a v Kryštofových Hamrech v roce 1621 (Pachner, 2008). Významný byl komplex v Kalku. Hutě byly zásobovány místním krevelem a magnetitem. Tyto suroviny se těžily např. v okolí Wiesenthalu a Přísečnice, dále mezi Nejdkem a Božím Darem. Na hutě navazovala další výroba - železářny, plechhamry, později drátovny (Kořan, 1946). Rozvoj těžby hnědého uhlí v podhůří v polovině 19. století však znamenal postupný zánik všech železáren a hutí na horách (Pachner, 2008).

V polovině 18. století se po nezdařených pokusech o těžbu rud zdálo, že je v oblasti s tímto řemeslem konec. Situaci však změnil smolinec. Znám byl sice již od 16. století, ale byl řazen mezi bezcenné kobalty. Větráním smolince na haldách vznikaly sekundární minerály, které upoutaly pozornost sklářů. V 19. století se začalo barvit sklo na žluto uranovou barvou ze smolince. Potřeba smolince stále stoupala a od třicátých let se setkáváme v okolí Jáchymova s jeho občasnou těžbou. V roce 1850 se na ní začal podílet i stát. Éru nové hornické slávy Krušnohoří odstartoval Becquerelův objev radioaktivity v roce 1896 a objev rádia manželky Curieovými. Ukázalo se, že radiové barvy nejsou radioaktivní. Ruku v ruce se vzrůstajícím zájmem o ně se rychle začala zvyšovat i poptávka po smolinci. Až do první světové války měl Jáchymov světové monopolní postavení ve výrobě rádia (Daneš, Houžvička, 1984).

Sedmnácté a osmnácté století bylo také v tomto regionu ve znamení zakládání manufaktur. Zde se prosazují především v textilní výrobě a sklářství. Právě tady se setkáváme s některými významnými manufakturami, které leží převážně na úpatí Krušných hor. Jde např. o klášterní manufaktury v Oseku, šlechtickou manufakturu v Horním Litvínově, manufaktury v Duchcově, Červeném hrádku, Schwarzenbergu, Freibergu a jinde (Wille, 1958).

Těžba uhlí v podkrušnohorských pánvích byla do počátku 19. století značně omezená. Základní zlom v jejím rozvoji představuje až stavba ústecko-teplické dráhy v roce 1838 a její prodloužení do Chomutova v roce 1870. Železnice pronikla také do vlastních hor. V roce 1884 byla prodloužena trať Praha - Most - Hrob ve směru Dubí - Moldava - Freiberg. Podobně i Buštěhradská dráha byla prodloužena ve směru Chomutov - Vejprty - Chemnitz. I na západě Krušných hor vznikaly místní trati, například Dalovice - Merklín, Chodov - Nová Role - Potůčky nebo Sokolov - Kraslice a Cheb - Luby. Ze saské strany jsou hory zpřístupněny tratí Leipzig - Nürnberg s odbočkou do Zwickau, dále tratí Leipzig - Dresden - Pirna s odbočkou do Chemnitz. Ve druhé polovině 19. století dochází k propojení s železnicemi do Čech. Později se budují horské železnice, které jsou však

vzhledem k nejednotnosti provozovatelů stavěny jako úzkorozchodné (Sais, 2008). Některé jsou dodnes v provozu jako železnice turistické.

S rozvojem těžby uhlí a průmyslu se národnostní struktura obyvatelstva nepatrně mění. Zatímco Krušné hory zůstávají dále převážně německou oblastí, do průmyslových center proudí ve druhé polovině 19. století značný počet českého obyvatelstva z vnitrozemí. (Kolektiv, 1966).

Koncem 19. století se v Praze a ve Vídni vedly bouřlivé politické a národnostní boje. Češi neměli dlouhá léta zastoupení v říšské radě, i při všeobecném hlasovacím právu pro muže od 24 let získal německý poslanec mandát za 11 000 hlasů, kdežto český jich potřeboval 57 000. Čeština nebyla rovnoprávným jazykem, probíhal boj o řešení národnostní otázky. V českém sněmu např. v roce 1908 Němci podávají protest proti tomu, že v kanceláři úřadují čeští úředníci. Spor a jednání sněmu skončilo rvačkou. Češi žádali zrovnoprávnění a Němci v Čechách zase oddělení německé oblasti Čech jako Deutschböhmen a vytvoření samostatné korunní země (Urban, 1982).

Snahy o řešení národnostní otázky po dlouhých a značně komplikovaných politických bojích ukončily v roce 1913 tzv. Anenské patenty, jimiž byl rozpuštěn český Zemský sněm a místo volby do nového sněmu byla ustanovena Zemská správní komise. (Urban, 1982).

3.4 Historie od první světové války do roku 1945

Vztahy Němců a Čechů nebyly však v příhraniční oblasti Krušných hor do začátku 1. světové války nikterak komplikované. V roce 1913 se krušnohorské obce společně s českými účastní se svými četnými výrobky Německo - české zemské živnostenské výstavy v Chomutově, který byla otevřena pod patronací arcivévodky Karla (Binterová, 2007). Zdánlivý klid před první bouří byl pravděpodobně způsoben složením obyvatelstva české strany Krušných hor a Podkrušnohoří. Češi tvořili nevýraznou menšinu. Např. v Abertamech žilo na počátku 20. století 2600 obyvatel - z toho 2545 Němců a 18 Čechů, v Krupce 1139 Němců a 8 Čechů, v Ostrově 2770 Němců, 182 Čechů (Biman, 1998). Situace se začala měnit v průběhu 1. světové války. Zásobování horských oblastí bylo nedostatečné, vlaky přijížděly vykradené. Obyvatelé museli scházet do podhůří a snažit se získávat potraviny např. výměnou za krajky, prýmky, či za drobné rodinné cennosti. V posledním roce války bylo obyvatelstvo úplně vyhladovělé. Podle zpráv vejprtského lékaře Illnera (in Binterová, 2007, 47) "trpí lidé nemocemi z hladu - otoky

a vodnatelností, břicha, obličej a nohy otékají. Mnoho dětí pije měsíce jen kávu z kořínků. Konjunkturu mají jen hrobaři." V té době začal narůstat odpor proti Čechům ve vnitrozemí, které Němci vinili z toho, že jim nechtějí pomoci. Nedokázali pochopit, že ani ve vnitrozemí není co jíst (Binterová, 2007).

Odpor k Čechům zesílil v roce 1918, kdy došlo v Praze k vyhlášení Tříkrálové deklarace, která požadovala samostatný svobodný stát. Po vyhlášení Československé republiky odmítají němečtí poslanci tuto skutečnost uznat a 29. 10. 1918 vyhlásili samostatnou provincii Deutsch - Böhmen (Německé Čechy). Vídeňský parlament požádal o podporu tohoto rozhodnutí amerického prezidenta Wilsona, ale neuspěl. V pohraničních okresech vznikají vojenské jednotky (Bürgerwehr, Volkswehr), které mají zabránit dopravě uhlí do vnitrozemí. V listopadu začala československá armáda v podstatě bez odporu obsazovat pohraniční oblasti. Útvar Deutsch - Böhmen zanikl 16. 12. 1918 a jeho představitelé se museli smířit s tím, že dohodové jednotky jsou oprávněny obsazovat cílové body a železniční spoje (Binterová, 2007).

V průběhu dvacátých let počet Čechů v Krušných horách narůstá. Němci nemile přijímají skutečnost, že jsou Čechy z vnitrozemí obsazovány důležité úřady, policejní stanice, vznikají české školy a spolky.

Po nacistickém převratu v Německu v roce 1933 skončily pracně budované vztahy mezi německým a českým obyvatelstvem úplně a postupem času tu život Čechů přestal být bezpečný. Nejostřeji vystupovali členové DNP a DNSAP. Tyto strany byly v říjnu 1933 nařízením československé vlády zrušeny a to přineslo politické změny i do Krušnohoří, protože ze svých míst ve vedení měst a obcí museli odejít všichni jejich členové. Místo toho vznikla nová politická strana SdP - Sudetendeutsche Partei. Sudetoněmecká strana se již otevřeně hlásila k hitlerovskému nacismu (Hahnová, 1999).

Dne 21. května 1938 bylo na hranice s Německem přesunuto české vojsko, vybudovány překážky a uzávěry cest. Na pokyn vlády byla utvořena Stráž obrany státu (SOS) z příslušníků četnictva, finanční stráže a českých mužů, kteří prošli vojenskou službou. Od 13. září do 5. října se množilo přebíhání německých mužů do Německa, kde byli zařazováni do tzv. Freikorps. Tyto skupiny podnikaly noční ozbrojená přepadení družstev SOS. Po ostré protičeskoslovenské Hitlerově řeči v Norimberku 12. září reagovali henleinovci obsazením některých státních úřadů, pošt a nádraží. Čeští úředníci byli zatčeni. Došlo také k přepadení celníků. Akce se neobešly bez ztrát. V reakci na tyto události se začali čeští obyvatelé připravovat na odchod do vnitrozemí. Odsun měli zajišťovat železničáři. 23. září přijel na četnickou stanici ve Vejprtech pohotovostní oddíl asi

100 mužů, který měl zajistit pořádek a krýt odchod Čechů. Pod záminkou vyjednávání se tam dostavil početný oddíl ordnerů, který českou jednotku zajal a odvezl do Bärensteinu. Němci vyzdobili své domy vlajkami, oblékli se do svátečního a těšili se na příjezd německé armády. Vejprty však vzápětí obsadily jednotky posílené SOS a ordneři bez boje utekli. Henleinovci však dále pokračovali ve svých útocích - např. 25. září vyhodili do povětří trať za vejprtským nádražím. Po vyhlášení mnichovského diktátu odchází z Krušnohoří podstatná část českého obyvatelstva a oblast obsazují za nadšeného vítání jednotky wehrmachtu (Binterová, 2007). Krušnohoří, stejně jako celé Sudety, jsou začleněny do Německé říše (Deutsches Reich).

3.5 Po druhé světové válce

V průběhu druhé světové války byli muži odsud, stejně jako z celého Německa, odváděni do armády. Koncem války sem byli přemísťováni lidé z rozbombardovaných německých měst.

V prvních měsících po osvobození byla situace v pohraničí značně složitá. Byly tu zbytky nacistické armády, skupiny banderovců a obyvatelstvo pod vlivem nacistické ideologie. Zároveň tu však byli i osvobození váleční zajatci, Češi z totálního nasazení i první noví obyvatelé. Nastolení pořádku bylo problematické. Neexistoval ještě Sbor národní bezpečnosti, ani nová Čs. armáda. Pomoci měly revoluční gardy, které se vytvořily během květnového povstání. Byly to tři prapory revolučních gard Albatros a prapor Železo se čtyřmi obrněnými vlaky. V červnu 1945 nařídilo Ministerstvo národní obrany likvidaci revolučních gard a jejich úlohu pomalu přebírá Československá armáda (Binterová, 2007).

V průběhu června a července dochází v pohraničních oblastech k množství násilností, vražd, poprav, sabotáží a přestřelek. Probíhá celá řada perzekucí vůči německému obyvatelstvu. V Měděnci bylo pod záminkou tajné schůze Němců několik osob zatčeno, asi 1 000 osob pak 8. června vysídleno a příslušníci revolučních gard popravili devět lidí (Staněk, 1996).

Na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 byl německým občanům konfiskován veškerý majetek, a to od šatstva až po domy a půdu. Protože byly domy ještě obývané původními obyvateli, byli ustanoveni správci, kteří od nich vybírali nájemné. Množily se případy, kdy lidé požádali o přidělení národní správy některého podniku, a po krátkém čase z místa odešli a odvezli s sebou vše, co se jim hodilo (Staněk, 1996).

V pohraničních oblastech bylo německé obyvatelstvo vystaveno značně nevybíravému zacházení a brutálnímu chování ze strany příslušníků Rudé armády, zběhů, demobilizovaných, ale stále vyzbrojených vojáků. Docházelo k drancování, znásilňování a zabíjení. Zákroky příslušníků SNB se mýjely účinkem a ruští velitelé si stěžovali, že SNB použilo zbraně proti osvoboditelům (Binterová, 2007).

Již v průběhu roku 1945 dochází k odchodu některých rodin na staré říšské území. Vzápětí následují první tzv. "divoké" odsuny. Němečtí občané (v první řadě příslušníci SS a ti, kteří se nějak provinili) byly shromážděni, převedeni nebo převezeni na hranici a tam předáni německým úřadům. Směli si s sebou vzít pouze třicetikilogramové zavazadlo. Definitivní rozhodnutí o rozsáhlém vysídlení německého obyvatelstva z Československa však řešila až Postupimská konference ve dnech 17. července až 2. srpna 1945. Z jednání vyplynulo rozhodnutí o "spořádaném a humánním transferu německých národnostních skupin z Východu". Toto rozhodnutí bylo v ČR hodnoceno jako jeden z nejvýznamnějších výsledků porážky nacistického Německa. Podle plánu mělo být z ČR vysídleno 2 500 000 Němců. Během předcházejícího "divokého" odsunu bylo již asi 600 000 Němců odsunuto (Staněk, 1996).

Češi však měli ještě v živé paměti všechna zvěrstva Němců napáchaná v posledních letech. Nyní propukla nenávist plnou silou a v některých případech se záměr dodržet "spořádaný a lidský transfer" nezdařil.

V souvislosti s odsunem německého obyvatelstva nastalo i nové osidlování. Na území Krušných hor jde o největší výměnu obyvatelstva v dějinách a o - ve své podstatě - novou kolonizaci území. První osidlování probíhalo od srpna 1945 živelně. Prvními novými obyvateli byli členové nových správních orgánů, četníci, příslušníci finanční stráže a železničáři. Následovali malí rolníci se svými rodinami, kteří zde chtěli získat zemědělskou půdu. Dále to byli lidé, kteří toužili po národní správě nad průmyslovými podniky a obchody. Dekret prezidenta republiky č. 27/45 Sb. ze dne 17. července 1945 odstartoval druhou vlnu osidlování, která byla již řízená. Ta trvala do května 1947. Poté osidlování sice pokračovalo, ale opět neorganizovaně (Binterová, 2007). Počet obyvatel však již nikdy nedosáhl předválečného stavu. Řada obcí dokonce postupně zanikla.

Rok 1948 a budování socialismu znamenaly pro Krušné hory řadu podstatných změn. Došlo k omezení pohybu obyvatelstva mezi českou a německou částí. Kromě hlavní železniční trati Praha - Děčín - Dresden byly v Krušných horách zrušeny všechny trati z Čech do Německa. Zrušeny byly i některé silniční úseky. Pohyb obyvatelstva přes

hranici byl povolen jen přes hraniční přechody a byl důsledně kontrolován. Situace se kupodivu nezměnila ani v době, kdy se státy na obou stranách hranice hlásily k socialistickému bloku, byly součástí stejného vojenského bloku a v obou na "pořádek" dohlížela stejná - tedy Sovětská - armáda. Hranice sice nebyla tak bedlivě střežena, jako tomu bylo směrem k SRN a Rakousku, nicméně volnější pohyb možný nebyl.

Na obou územích dochází k rozvoji těžby rud. Výnosnost není příliš vysoká, ale bojuje se o to, aby země nemusely být závislé na Západu. Velký význam mají jen jáchymovské zásoby smolince. Jeho těžba a vývoz je však plně pod kontrolou Sovětského svazu.

Na české straně se odkrývají ohromné povrchové doly na uhlí v Mostecké a Sokolovské pánvi. Masivní těžba uhlí znamená devastaci přírody a bourání řady tradičních sídel. Těžbě ustupují vesnice, ale i celý starý Most. Na těžbu uhlí navazuje výstavba elektráren a celé řady nových průmyslových podniků. Těžba uhlí a rozvoj průmyslu mění velmi rychle i tvář Krušných hor. Situace je podobná i na saské straně. Sasko - durinská uhelná pánev je sice Krušným horám vzdálenější, ale díky převažujícímu směru větrů, ovlivňují zplodiny přírodu v této hornatině stejně významně.

Vzhledem ke změnám ve struktuře hospodářství dochází i ke změnám v osídlení. Výše položené oblasti nejsou vhodné pro socialistický způsob hospodaření ve velkém. Daří se chovu dobytka. Význam má také lesnictví. Krušnohorský venkov se začíná vylidňovat. Vesnice chátrají, některé zanikají úplně. Situaci nemůže zachránit ani cestovní ruch a rekreace. Vznikají sice nová rekreační střediska pro pracující, ale o ty, které se nacházejí především v centrální části Krušnohoří - tedy na dohled průmyslové Mostecké pánve - není značný zájem. Stejně je to i s chalupařením. Pro letní rekreaci je vyhledáván významněji pouze západ Krušných hor. V zimě jsou možnosti přece jen větší, nicméně významnými lyžařskými středisky jsou pouze oblasti Klínovce a Fichtelbergu a dále Boužďák. Poptávka po nových zaměstnancích v průmyslových oblastech naopak znamená mohutné osidlování Podkrušnohoří. Městské aglomerace rychle rostou, potřeba nových bytů vyvolává obrovský rozvoj výstavby. Okresy Most, Teplice a Ústí nad Labem patří tak k nejzalidněnějším místům v naší republice (ČSÚ, 2007).

Odlišná situace je v Sasku. Odlivem německého obyvatelstva z Československa získává Sasko nové obyvatele. Situace je na počátku velice problematická. Někteří vysídlenci zůstávají za hranicemi, někteří putují dále. Podstatné je, že horské oblasti nezaznamenaly takové vylidnění jako na české straně. Bylo to způsobeno také tím, že saská strana nemá horský charakter. Proto přetrval i značný objem zemědělské výroby.

V horských oblastech se rozvíjejí nadále tradiční průmyslová odvětví. Je to výroba porcelánu a skla (jen na Teplicku je skláren osm), výroba nábytku, textilní výroba (např. česárny příze v Nejdku a Svatavě u Sokolova), rukavičkářství (Abertamy a výroba rukavic v domácnostech), dřevěné hračky (Annaberg) a další.

Rok 1989 znamenal převratné změny v Sasku i v Čechách. Sasko se stalo součástí Spolkové republiky Německo, také v Čechách zvítězila demokracie. Pro Krušnohorskou oblast to znamenalo řadu změn, ty postihly více českou stranu. Přejít firem do soukromého vlastnictví, nepřipravenost na tržní prostředí a velká konkurence především východního zboží, dopomáhá postupně k zániku mnoha podniků působících přímo v horách. Je ukončena těžba v Měděnci, poslední funkční důl je jáma Svornost v Jáchymově. Zrušením Abertamských rukavičkářských závodů zaniká v podstatě tradice rukavičkářství nejen v Krušných horách, ale i v Čechách. Upadají sklárny, díky dovozu z Číny klesá zájem o kvalitní, ale dražší textilní výrobky. Na druhou stranu řada obyvatel začíná podnikat. Vznikají nové firmy, rozvíjí se řemeslná výroba a služby. Velká část obyvatel horských sídel však dojíždí do zaměstnání do průmyslových aglomerací. Krušnohorské okresy patří k oblastem s nejvyšší nezaměstnaností v republice (ČSÚ, 2007). Určitou naději skýtá postupné zlepšování životního prostředí Krušných hor, ke kterému dochází v souvislosti s odsiřováním elektráren a podniků na Mostecku, Sokolovsku a v Sasku. Tato skutečnost má významný vliv na zvyšování zájmu turistů a rekreantů o oblast Krušnohoří.

4 OCHRANA PŘÍRODY V DANÉ LOKALITĚ VE VZTAHU K REKREAČNÍM AKTIVITÁM

Počátky historie ochrany přírody v Čechách jsou velmi skromné. Zjišťujeme zde jisté zpoždění za jinými evropskými zeměmi. Pravděpodobně první soukromé chráněné území na světě zřídil na ostrově Vilm v severním Německu již v roce 1812 kníže Wilhelm Mate Putbus. Německé země mají prvenství i ve státní ochraně přírody. V roce 1836 vykoupil stát v pohoří Siebengebirge vrch Drachenfels, ohrožený těžbou kamene. O deset let později vykoupil král Ludvík Bavorský v okolí Moochsasu luční parcelu, aby zachránil buk s desetimetrovým obvodem (Matoušek, 2010).

Také v Čechách na začátku 19. století, v období nastupujícího romantismu, se již objevují vědomé snahy o ochranu některých přírodních a krajinných prvků a území. Jednotlivé osoby již zřizují první chráněná území, většinou jde o aktivity osvícených šlechticů. Za počátek ochrany přírody u nás lze považovat vydání dekretů Jiřího Františka Augusta hraběte Buquoy o zřízení Hojnovodského a Žofínského pralesa v roce 1838. Další rezervaci - Boubínský prales - vyhlásil teprve v roce 1858 kníže Jan Adolf II. Schwarzenberg (Matoušek, 2010).

Většina německých spolkových zemí vyhlásila v 1. čtvrtině 20. století aspoň dílčí zákon na ochranu přírody. Saský zákon proti znešvařování krajiny byl přijat již v roce 1902. V roce 1935 pak byl vydán zákon o ochraně přírody pro celé Německo (Matoušek, 2010).

Právní úprava ochrany přírody se datuje na území dnešní ČR teprve začátkem 20. století, se vznikem samostatné Československé republiky. V roce 1933 bylo vyhlášeno 30 chráněných území a do roku 1938 bylo zřízeno celkem 142 přírodních rezervací. Až v roce 1956 vznikla první chráněná krajinná oblast (Český ráj) a v roce 1963 byl zřízen první národní park na území České republiky – Krkonošský národní park. Prvním samostatným zákonem zabývajícím se ochranou přírody u nás byl československý zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody.

V oblasti Krušných hor se jako první zabývaly ochranou přírody okrašlovací vlastenecké spolky, a to na obou stranách hranice. České spolky byly od roku 1904 sdruženy ve "Svazu českých okrašlovacích spolků v království českém". Posláním svazu bylo "ochraňovati krásy krajinné a přírodní, jakož i památky přírodní, památky stavitelské, historické a umělecké, pokud souvisejí se zachováním rázu domoviny a podoby vlasti po předcích zděděné, dále pečovati o zalesňování pustých míst, o lahodný zjev krajiny,

o čistotu a zdravou úpravu měst, městeček a vesnic a jejich okolí, jakož i o jejich hospodářské zvelebení" (Ptáček, 2005). Svaz se zapojil v roce 1905 také do tvorby soupisu přírodních památek v českých zemích (Matoušek, 2010). Okrašlovací spolky působily v Krušných horách např. v Kraslicích, Perninku, v Ústí nad Labem a v řadě dalších míst. Spolek v Perninku založil místní lesopark, který byl Lesy ČR v roce 2010 obnoven.

Ve zřizování chráněných území v Krušných horách mají pro změnu náskok Češi. Již v roce 1933 byla zřízena národní přírodní rezervace Velké Jeřábí jezero o rozloze 29,9 ha a na úpatí hor bylo vyhlášeno národní přírodní památkou žulové skalní město Svatošské skály (AOPK ČR, 2008).

Ač německá tradice ochrany životního prostředí je oproti naší delší, v saské části Krušných hor dochází k první vlně zakládání přírodních rezervací až v šedesátých letech dvacátého století. V roce 1961 vzniká celá řada rezervací - Hemmschuh, Bärenbach, Hofehübel Bärenfels, Weicholdswald, Luchberg, Hirschberg - Seiffener Grund, Alteleite, Steinbach a několik dalších v severovýchodní části pohoří. Dále Zauberwald, Am Reidet, Dreibächel, GroßerKranichsee, Conradswiese, Schwarze Heide - Kriegswiese a další v jihozápadní části. Poté se vývoj na dlouho dobu zastavil. Další vlna vyhlásování chráněných území přichází v devadesátých letech. Hned v roce 1990 je vyhlášen národní park Sächsische Schweiz v těsném sousedství Krušných hor. V roce 1996 získává celá část krušnohorské oblasti od Ašského výběžku až téměř po Altenberg (na úrovni Teplic) statut přírodního parku (Erzgebirge - Vogtland). Jde o území o rozloze 149 500 ha. Následují další maloplošné přírodní rezervace - Rauschenbachtal, Pfaffenstein, Lohenbachtal... V současné době lze říci, že na saském území Krušných hor je asi 40 chráněných území různých kategorií (Klenke, 2008).

Krušné hory jsou jedním z mála významných pohoří, které se netěší velkoplošné ochraně v podobě chráněné krajinné oblasti nebo národního parku. Je to důsledek značného poškození zdejší přírody člověkem v minulých dobách. Podařilo se však prosadit vyhlášení celé řady maloplošných chráněných území. Je zajímavé, že vznikají v podstatě v podobných vlnách jako v Sasku. Po rezervacích, které byly zřízeny již před válkou, přichází první vlna v letech šedesátých. Pod ochranu se dostává Novodomské rašeliniště, oblast Jezerky, Velký močál, Božídarské rašeliniště. Pak přichází éra, kdy je jen sporadicky vyhlášena některá z lokalit - Úhošť (1974), Doupňák a Ciboušov (oba 1983). Po roce 1990 přichází další vlna, ve které je postupně zřízena řada maloplošných chráněných území, přírodních památek a přírodních parků. Jde např. o přírodní rezervace Domaslavické údolí, Černý rybník, Špičák, přírodní park Přebuz, který zahrnuje přírodní

rezervace Velké a Malé Jeřábí jezero, Velký a Malý močál, Přebuzský močál, nebo přírodní park Jelení vrch. Obdobou saského přírodního parku Erzgebirge - Vogtland měl být přírodní park Východní Krušné hory. Byl vyhlášen v roce 1995 na rozloze 40km² v Ústeckém kraji. Je situován v hřebenové poloze podél státní hranice od Petrovic pod Děčínským Sněžníkem k Cínovci. Většina území je nezalesněna, jde o dříve zemědělsky obdělávanou půdu s rozptýlenými porosty listnáčů na mezích a v rozšiřujících se remízích. V mnoha drobných lokalitách jsou mokřiny, v nichž je zejména soustředěn výskyt jinak ohrožené květeny. V parku roste 23 druhů chráněných rostlin a žije 32 druhů ptactva. Krajinnými dominantami jsou Komáří hůrka nad historickým důlním revírem Krupky a PR Špičák u Krásného Lesa západně od Nakléřského průsmyku (AOPK ČR, 2008).

V souvislosti s projektem Natura 2000, v jehož rámci vytvářejí země EU soustavu území k ochraně nejvzácnějších a nejvíce ohrožených druhů živočichů, rostlin a nejvzácnějších přírodních stanovišť na území Evropské unie, dochází ke vzniku tzv. ptačích oblastí. Těch bylo na obou stranách Krušných hor vyhlášeno několik desítek (AOPK ČR, 2008). Záměrem Natury 2000 je ochrana biologické rozmanitosti a jednotlivá území jsou navrhována podle přesně stanovených kritérií ¹.

Předmětem ochrany krušnohorské přírody jsou horská rašeliniště, dále původní přirozené lesní porosty s chráněnými druhy rostlin v bylinném patře, skalní výchozy a cenné geologické lokality.

V oblasti zemědělství a ochrany životního prostředí úzce spolupracují tři sousedící země, Sasko, Polsko a Česká republika. Kooperace byla vymezena v rámci projektu "Přeshraniční aliance životního prostředí mezi Svobodným státem Sasko, Polskem a Českou republikou" 6. září 2004 (AOPK ČR, 2008).

Při zřizování chráněných lokalit vítězí snaha o udržení kompromisu mezi ochranou přírody a udržitelného rozvoje regionu. V přírodním parku Východní Krušnohoří se dále uplatňuje tradiční pasterectví a další formy zemědělství. Ochrana přírody na úrovni státní správy se snaží hledat přijatelné podmínky pro rozvoj cestovního ruchu jako významného potenciálu pro zvýšení ekonomické úrovně regionu.

V oblasti působí celá řada neziskových organizací, které se zabývají přírodou a její ochranou. Kromě základních organizací ČSOP, je třeba připomenout velké množství

---

¹ Projekt Natura 2000 upravuje směrnice 79/409/EHS O ochraně volně žijících ptáků, směrnice 92/43/EHS O ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin. V ČR byly směrnice začleněny do zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny.

občanských sdružení. V Bublavě např. působí Záchranná stanice ohrožených živočichů. Od roku 2009 je zařazena do Národní sítě záchranných stanic. Její působnost je pro oblast Karlovarského kraje. Zaměření stanice není jen odchyt a transfer volně žijících živočichů s handicapem a nalezených mláďat, ale také ekologická výchova mládeže (Drosera, 2008).

Naturschutzzentrum Erzgebirge gGmbH (Centrum ochrany přírody Krušné hory) je organizace (pod správou zemského okresu v Sasku), která provádí praktická opatření na ochranu přírody, monitoruje stav biologické rozmanitosti v regionu Krušnohoří, radí v otázkách ochrany přírody a zprostředkovává ekologickou výchovu. Za úkol si klade šířit a realizovat cíle a ideje v oblasti ochrany přírody na regionální, státní i evropské úrovni. Poskytuje informace o přirozeném základu života a zdůrazňuje nutnost ho chránit a zajistit jeho dlouhodobé využívání. Naturschutzzentrum Erzgebirge vykonává nejrůznější činnosti v oblasti péče o krajinu a ochrany přírody, ekologické výchovy a územního plánování, stejně jako v oblasti práce s veřejností v odborných otázkách ochrany přírody. Úzce spolupracuje také s českými organizacemi - ČSOP Teplice, Oblastním muzeem v Chomutově, Severočeskou pobočkou České botanické společnosti a s dalšími (Pestrý - Bunt, 2011).

5 CÍL PRÁCE

5.1 Hlavní cíl práce

Cílem práce je zdokumentovat rekreační potenciál Krušných hor a historický vývoj jeho využívání v kontextu s politicko-společenskými změnami v regionu.

5.2 Dílčí cíle a úkoly práce

1. Provést analýzu současného využívání rekreačního potenciálu uvedené oblasti.
2. Stanovit návrh řešení dalšího rozvoje regionu.

6 METODIKA

6.1 Metody výzkumu

Zkoumání primárních a sekundárních zdrojů, dotazování. Na základě získaných dat byla vypracována SWOT analýza, která slouží jako podklad pro stanovení vizí dalšího rozvoje regionu.

6.2 Techniky šetření

6.2.1 Sběr a studium dokumentů

V průběhu šetření byly nashromážděny a prostudovány všechny dostupné dokumenty z dotčeného regionu. Dokumenty lze členit do těchto skupin:

- Publikace zabývající se historií působení spolků v Krušných horách
- Turistické průvodce vydané od roku 1888 do současnosti
- Historické informační materiály jednotlivých oblastí a středisek
- Aktuální informační materiály jednotlivých oblastí a středisek
- Dokumenty Českého statistického ústavu
- Regionální periodika
- Dokumentace významných projektů realizovaných v Krušných horách
- Internetové stránky krušnohorských obcí, oblastí a středisek

6.2.2 Polostrukturovaný rozhovor a telefonické dotazování

Studium dokumentů bylo doplněno o telefonické a osobní polostrukturované rozhovory.

Otázky byly kladeny tak, aby bylo zjištěno následující:

- Doplnění údajů získaných studiem dokumentů.
Sem patří především informace o vývoji středisek, kapacitách vleků a lanovek apod.
- Jaké jsou problémy a slabá místa v oblasti využívání rekreačního potenciálu v současnosti.
- Jaká je spolupráce subjektů na regionální i přeshraniční úrovni.
- Jaké jsou potřeby subjektů působících v oblasti cestovního ruchu a obcí.
- Jaké jsou příležitosti a další možnosti rozvoje.

6.3 Charakteristika zkoumaného souboru

Vzhledem k cílům šetření byli mezi respondenty vybráni profesionální pracovníci obcí, informačních center, horských a lyžařských středisek. Dále vedoucí představitelé spolků a sdružení z regionu.

Struktura a počet dotazovaných je uveden v tabulce 1.

Dotazovaní	ČR	SRN
Horská a lyžařská střediska	21	4
Informační centra	12	3
Obce	6	2
Spolky	6	2
Poskytovatelé ubytování (hotely, penziony)	20	8
Lyžařské školy	4	0

Tabulka 1. Struktura a počet dotazovaných.

VÝSLEDKY

7 VYUŽÍVÁNÍ REKREAČNÍHO POTENCIÁLU OBLASTI

7.1 Působení spolků v oblasti Krušných hor

7.1.1 Období Rakouska- Uherska

V Čechách došlo po pádu Bachova absolutismu po roce 1860 doslova k explozi spolkového života. Turistika, zvláště v 19. a na počátku 20. století, v sobě zahrnovala jak specifický vztah k přírodě, složku vlastivědnou a poznávací, ale i složku sportovní. Proto je nutné zmínit se také o zakládání tělocvičných spolků. Po neúspěšných pokusech o založení česko-německého tělocvičného spolku v roce 1861 vznikají v Čechách spolky hned dva. Byla to Tělocvičná jednota Pražská (pozdější Sokol Pražský) a Prager Männer Turnverein. Předobrazem obou organizací byly německé nacionalistické spolky (Turnverein), které byly založeny již v roce 1811 Friedrichem Ludwigem Jahnem (Matoušek, 2010).

Sokolové pořádali každoročně kolem deseti výletů, jejichž smyslem byl kromě přestování vlastenectví také nácvik rovnoměrného vytrvalostního pochodu. Nejstarší ze samostatných německých spolků působících v Čechách byl Wanderer Club v Karlových Varech, založený v roce 1862 (Matoušek, 2010). Souběžně se zmíněnými působily v Čechách také spolky turistické. V řadě případů se jednalo o místní pobočky spolků Österreichischer Alpenverein a Deutscher Alpenverein. Pobočky druhého z nich vznikaly také na území Saska. Jejich členové působili však spíše v Alpách, proto se o nich zmiňujeme jen okrajově. Karlovarská sekce Alpenvereinu postavila chatu v Božím Daru, její osud se však nepodařilo zjistit (Havelka, 2011).

V roce 1862 je ve Vídni založen ÖTK - Österreichische Touristenklub (Rakouský turistický klub). Na území Čech a Moravy postupně vznikají jeho místní sekce. Ty však působí především na jihu země (Havelka, 2011).

Současně s rozvojem železniční sítě v Krušných horách začínají být tyto hory navštěvovány i turisty. Rozvoj organizované turistiky v oblasti rychle následoval. První byl Gebirgsverein für die Böhmische Schweiz, který byl založen v roce 1878 v Děčíně. Jeho činnost zasahovala okrajově i do Krušných hor (Novotný, Punčochář, 2011). Ve stejném roce je z popudu Ernsta Koehlera v saském Aue-Zelle založen významný spolek Erzgebirgsverein (Fröbe, 1933). Jeho aktivity byly podobné činnosti Klubu českých turistů v Čechách. Budoval cesty, stavěl chaty, útulny a rozhledny. O dva roky později

v Mostě pod Krušnými horami vzniká další německý spolek, tentokráté Verein zur Förderung turistischer und naturhistorischer Zwecke im Erzgebirge und böhmischen Mittelgebirge (Spolek na podporu turistických a přírodně-historických míst v Krušných horách a Českém středohoří). Měnil sídlo i název a říkalo se mu zkráceně Erzgebirge - Verein (Spolek pro Krušnohoří) nebo také Gebirgsverein (Horský spolek). Spolek stavěl chaty, rozhledny a noclehárny. Za zmínku stojí rozhledna Jeřabina (dříve Haselstein) u Křížatek nad Litvínovem z roku 1884. Dřevěná stavba se sice časem rozpadla, ale v roce 2009 byla obnovena Klubem českých turistů. Další stavbou byl krytý útulek na Strážném vrchu u Nové Vsi v Horách z roku 1887. Byl zbourán v roce 1923 (Novotný, Punčochář, 2011).

Jeden z nejvýznamnějších spolků na severu Čech Touristenklub in Schönlinde (Turistický klub v Krásné Lípě) byl založen 25. srpna 1882. Následně, v roce 1884, vzniká Gebirgsverein für Khaatal (Horský spolek pro Kyjovské údolí). V roce 1885 dochází pak ke spojení obou klubů pod názvem Gebirgsverein für das nördlichste Böhmen (Horský spolek pro severní Čechy). Zakladatelem a po celých čtyřicet let i předsedou byl MUDr. Johann Hille. Dnešní odbor KČT Česká Lípa se hrdě hlásí k jeho tradicím. Spolek sdružoval ve dvaceti sekcích více než 4 000 členů a byl neuvěřitelně akční. Stavěl cesty, silnice, lávky, schodiště v pískovcových masivech, útulny, altány a rozhledny. Z bohaté činnosti připomeňme otevření rozhleden na Vlčí hoře (1886) a na Jedlové (1891) (Novotný, Punčochář, 2011).

V Ústí nad Labem vzniká v roce 1883 Der Mittel-und Erzgebirgsverein in Aussig (Horský spolek pro Středohoří a Krušné hory). Jeho prvním předsedou se stává učitel a školní inspektor z Mostu Karel Eichler. Spolek buduje celou řadu významných staveb. V roce 1897 je to zámeček s rozhlednou na Ferdinandově vyhlídce. O dva roky později pak na vrchu Brand rozhledna Císaře Františka Josefa (Novotný, Punčochář, 2011). U příležitosti stého výročí průstupu vojsk, která se střetla v krvavé bitvě u Chlumce u Přestanova, na Nakléřovské výšině, odkud Napoleon údajně bitvu sledoval, buduje spolek mohutnou 21 metrů vysokou Císařskou rozhlednu. Zřítela se, bohužel, v roce 1944 a již nebyla obnovena (Nouza, 1999). Nové horské spolky vznikají jako houby po dešti. Připomeňme jen ty nejvýznamnější. Litvínovský horský spolek se zapsal do historie především výstavbou rozhledny na Jeřabině v roce 1884 (dnes zbývá pouze torzo). Jáchymovský Erzgebirgsverein (vznikl již v květnu 1880), vystavěl velkým nákladem 4 300 zlatých sedmnáct metrů vysokou kamennou rozhlednu na Klínovci, kterou můžeme obdivovat (bohužel jen zvenčí) ještě dnes. Erzgebirgsverein z Nejdku se zasadil o výstavbu

další, dodnes provozované rozhledny. Je to mohutná 18 metrů vysoká kamenná rozhledna na Tisovém vrchu u Nejdku. Připomeňme ještě Erzgebirgsverein z Kraslic, který vystavěl v roce 1903 vyhlídkovou věž na Sklenském vrchu (Nouza, 1999) a teplický Erzgebirgsverein, který byl zakladatelem úplně první, zatím miniaturní dřevěné chaty na Bouřňáku (Novotný, Punčochář, 2011).

Pro doplnění je třeba uvést, že další významný dodnes aktivní německý spolek - Mährish-Schlesischer Sudetengebirgsverein (Moravsko-slezský sudetský horský spolek) v námi dotčeném území ani okrajově nepůsobil (Havelka, 2011).

Do první světové války se jen na území Ústeckého kraje postavilo přes 30 rozhleden, z toho 17 je dodnes funkčních (Novotný, Punčochář, 2011).

V roce 1888 vzniká v Čechách KČT - Klub českých turistů. Do deseti let od vzniku je v něm organizováno v 35 odborech více než 3 000 členů. Jako první odbor v Krušnohoří je založen v roce 1890 odbor ústecký. Následoval vznik odborů v Lounech a Roudnici (Novotný, Punčochář, 2011). Na severu Čech, tedy v oblasti, kde dominovali svým počtem Němci, příliš odborů do 1. světové války nepůsobilo. V knize emeritního předsedy KČT Ing. Jana Havelky (2011) se můžeme dočíst, že v roce 1906 působily v Krušnohoří a jeho okolí tyto odbory - Liberec (42 členů), Louny (101 členů), Lovosice (20 členů), Ústí nad Labem (34 členů).

Mimo Erzgebirgsverein i na saské straně vzniká řada dalších spolků. Uvedme např. Fremdenverkehrsverein Fichtelberg (Turistické sdružení Fichtelberg, zal. 1886), které se podílelo na výstavbě horského hotelu na Fichtelbergu.

Kromě turistických organizací je třeba připomenout působení desítek okrašlovacích a vlastivědných spolků. Spolek přátel přírody v Abertamech se zasadil mimo jiné o výstavbu šestnáctimetrové rozhledny na Plešivci v roce 1889. V roce 1908 k ní byl přistavěn i hotel (Novotný, 2009). Spolek pro zimní sporty v Horní Blatné si předsevzal proměnit lokalitu v centrum turistiky a sportování. Jedním z počínů bylo vybudování hotelu s rozhlednou na Blatenském vrchu, který byl otevřen v roce 1913 (Nouza, 1999). Spolky působily téměř v každé větší obci na obou stranách hranice a zasloužily se výraznou měrou o rozkvět kraje i nabídku pro návštěvníky.

Značný přínos měla také činnost měst a jednotlivců. Města stavěla chaty a rozhledny, budovala cesty a zřizovala první střediska zimních sportů. Město Chomutov např. vybudovalo horský hotel na Strážišti, město Aš mohutnou a dodnes stojící Bismarckovu rozhlednu na vrchu Háj u Aše (Nouza, 1999).

Mezi významné mecenáše patřil majitel přádelen ve Svatavě Josef Schmieger, který nechal vystavět rozhlednu na Boučském vrchu u Oloví. Vyhlídkovou stavbu na Ferdinandově výšině zase financoval továrník Ferdinand Kühn. Kníže Clary Aldringen nechal vybudovat na Komáří vížce hostinec, do něhož včlenil vyhlídkovou věž pro turisty (Nouza, 1999). Mecenáši tehdy významně podporovali činnost klubů a spolků. Veškerá činnost (včetně výstavby rozhleden a chat) totiž byla financována téměř bezvýhradně jejich členy. Být členem spolku a přispívat na jeho činnost bylo tehdy prestižní záležitostí.

7.1.2 Mezi světovými válkami

Po první světové válce dochází k největšímu rozmachu organizované turistiky, ale zároveň k masivnímu zájmu o turistiku a cestování.

V roce 1920 byl utvořen Hauptverband deutscher Gebirgs- und Wandervereine se sídlem v Ústí nad Labem. Ten sdružuje turisty v nově zřízené Československé republice. Gebirgsverein pořádá především výlety a přednášky, ale také staví chaty a upravuje cesty. Značení provádí, bohužel, způsobem odchylným od značení KČST. Zajímavé je, že si německé spolky rozdělily hřebenovku Krušných hor (Kammweg) na různě dlouhé úseky a ty opatrovaly (Novotný, Punčochář, 2011).

V roce 1918 se KČT přejmenovává na Klub československých turistů (KČST). Vstupovali noví členové, staví se chaty, rozhledny a pronajímají se hrady, vydává se množství map a průvodců. Současně s přejmenováním se KČST začíná nově dělit na župy. Krušnohorská župa vzniká v Mostě v roce 1923 zásluhou advokáta JUDr. Václava Bendla (odtud název sokolské chaty v Novém Městě v Krušných horách). Členem a později i funkcionářem byl učitel z Hrobu Karel Lím. Ten využil své třicetileté lyžařské zkušenosti a vydává v roce 1924 knížечku nazvanou "Podrobný lyžařský průvodce a turistický ukazatel při cestování po Krušných horách v části mezi Horou Sv. Kateřiny a Nakléřovem". Průvodce obsahuje více než 220 popisů půldenních a celodenních lyžařských tras (Novotný, Punčochář, 2011). Karel Lím stojí také u zrodu lyžování v Krušných horách a jeho jméno je úzce spojeno s výstavbou chaty na Bouřňáku (1930). Prosadil název Bouřňák pro vrchol, který do té doby neměl český název. Na něj vystoupil více než dvoutisíckrát a oslavil tam i své osmdesáté narozeniny (Koukal, 2010).

Od počátku si odbory KČST zřizovaly tzv. základny. Nejčastěji to bylo v hostincích. Podle klubových pravidel poskytoval majitel kvalitní, levnou stravu a ubytování. Aspoň někdo z obsluhy musel mluvit česky. Krušnohorské stanice máme doloženy dvě. První

byla v nádražní restauraci v Moldavě v Čechách a v restauraci na Křížatkách. Z kronik lze vyčíst, že probíhala spolupráce mezi českými turisty a německými majiteli (Novotný, Punčochář, 2011). Ve dvacátých letech jsou založeny další podkrušnohorské odbory KČST. Odbor Teplice - Šanov byl velmi akční, vydal dokonce "Průvodce úsekem Krušných hor okresu teplického" v nákladu 1 000 kusů (Tlustý, 1926). Odbor v Horním Litvínově se podílel na stavbě chaty na Bouřňáku. Dále to byly odbory v Jáchymově, Karlových Varech a Nejdku (Novotný, Punčochář, 2011).

Po záboru Sudet v roce 1938 došlo v pohraničí nařízením z 22. října 1938 k zákazu českých spolků. Odtržením Slovenska a změnou hranic tak ztratil KČST množství odborů i řadu turistických cílů. V později vzniklém Protektorátu Čechy a Morava však organizace turistů zrušena nebyla. Klub reaguje na změnu ve státním zřízení a přejmenovává se opět na KČT. Z pohraničí musí odejít celá řada členů původních odborů, mezi jinými i Karel Lím. Do odborů KČT se uchýlila v době války řada členů zrušených organizací - především Junáka a Sokola. Do KČT vstupuje i známý skautský oddíl "Dvojka", který vedl Jaroslav Foglar (Havelka, 2011). V průběhu válečných let se činnost KČT nezastavuje. Odbory se však orientují na vnitrozemí (Posázaví, Berounku).

V Sasku dochází po roce 1933 ke sjednocení německých klubů. Erzgebirgsverein byl začleněn do Verbands der deutschen Gebirgs- und Wandervereine (Svaz německých horských a turistických klubů) jako sportovního klubu v národně socialistické lize tělesné výchovy. Členové mládežnických skupin Erzgebirgsvereinu byli integrováni do Hitlerjugend. Všichni klubovní funkcionáři, kteří nebyli ochotni se podrobit a vstoupit do NSDAP, byli odstraněni v prosinci 1937 ze svých volených funkcí. A to včetně předsedy sdružení Fritze Grundmanna. Předsedou Erzgebirgsvereinu byl jmenován nacistický vůdce okresu Annaberg Werner Vogelsang. Takto zpolitizovaná organizace byla již pod plnou kontrolou NSDAP (Schlegel, Reuther, Schräber, 2003).

7.1.3 Po druhé světové válce

Po druhé světové válce zanikly na našem území všechny německé turistické spolky. Rychle se obnovil KČST, který se po roce přejmenoval na KČT. Klub obnovoval chaty, zřizoval informační centra a prováděl značení. Výnosem Ministerstva vnitřního obchodu ze dne 4. 12. 1945 byla zavedena národní správa. KČT zajišťoval některá zařízení německých spolků, často poničená vandaly. V roce 1947 si klub také pronajímal chaty od Státních lesů. V Podkrušnohoří byla obnovena většina odborů.

V roce 1948 byly tzv. slučovacími schůzemi odbory KČT zrušeny. Nejprve byly násilně začleněny do TJ Sokol, pokud v místě existoval, nebo přímo do DSO (Dobrovolná sportovní organizace). Vyšlo dokonce nařízení, jak mají být oddíly přejmenovány. Tak vznikl Baník, Jiskra, Chemička apod. Sokol zaniká však nedlouho poté, v roce 1953 (Novotný, Punčochář, 2011).

Od roku 1957 v rámci tzv. jednotné tělovýchovy byly turistické odbory zařazeny pod ČSTV jako Svaz turistiky. KČT přichází o veškerý svůj majetek. Chaty v Krušnohoří, nejdříve zestátněné Českou republikou, posléze zabrané Klubu českých turistů, jsou většinou provozovány jako podnikové a slouží rekreaci pracujících, stávají se z nich školicí střediska, některé slouží armádě. Řada z nich prožívá devastaci, jiné jsou zničené. Připomeňme chatu na Blatenském vrchu, která nepřežila působení Čsl. armády a totálně zdevastované objekty horského hotelu a rozhledny na Klínovci.

Klub českých turistů skončil na dlouhá léta svou činností. Práci však neukončili jeho členové. Dále se sdružují, pořádají stovky akcí ročně, dál značí stovky kilometrů turistických cest.

Rovněž v Sasku došlo ihned po válce k likvidaci činnosti původních spolků. Dle zákona č. 2 Spojenecké kontrolní rady ze dne 10. června 1945, byla povolena v sovětské okupační zóně jen aktivita antifašistických stran a organizací. Majetek a dokumenty sdružení byly zabaveny. V roce 1948 byl klub vymazán z registru (Schlegel, Reuther, Schräber, 2003). Pěší turistika se stala součástí jednotného Kulturního sdružení NDR a jeho skupiny "Cestovní ruch a turistika". Členové dál pokračují v turistické činnosti, organizování akcí a značení cest i ve znovu zpolitizované struktuře.

Erzgebirgsverein však dále působil mimo území NDR. Dne 19. června 1955 dochází k jeho znovuzaložení v Göttingenu v SRN. Během velmi krátké doby vznikají další kluby – v Hamburku, Západním Berlíně, Hannoveru, Frankfurtu nad Mohanem, později v Düsseldorfu, Wolfsburgu a jinde. Kluby vznikají i ve Spojených státech amerických. Erzgebirgsverein v roce 1976 otevřel své muzeum a v roce 1984 byl oceněn za přispění k turistice a kultuře prezidentem SRN Karlem Carstensem (Schlegel, Reuther, Schräber, 2003).

7.1.4 Po roce 1989

Okamžitě po pádu Berlínské zdi a politických změnách v obou zemích vzniká snaha o znovuoobnovení původních turistických organizací. Erzgebirgsverein se v bývalém

východním Německu znovuobnovuje 28. května 1990. Jeho dnešní činnost tvoří především:

- Péče o 4 042 km značených turistických cest. K nim patří 2 350 laviček, 430 přístřešků, 6135 značek a 1015 informačních tabulí.
- Přednášky a kulturní akce. Mezi léty 1990 a 2010 se uskutečnilo přes 9 500 večerů, kterých se zúčastnilo 340 000 návštěvníků.
- Pořádá pěší pochody v Krušných horách, propaguje turistiku v každém věku.
- Práce s mládeží. Klub pořádá soutěže a přehlídky v oborech zpěv, instrumentální hudba, tanec a tradiční řemesla.
- Zabývá se udržením zaznamenáním místních nářečí

(Schlegel, Reuther, Schräber, 2003).

Stejně rychle dochází k obnovení činnosti Klubu českých turistů. Za jeho zmrtvýchvstání je třeba poděkovat neúnavnému organizátorovi a dlouholetému předsedovi KČT ing. Janu Havelkovi. Klub byl znovu registrován 21. 3. 1990. Znovuobnovený klub usiloval o vrácení svého majetku. Uspěl jen zčásti a některé získané objekty postupně ztratil. V oblasti Krušných hor nemá dnes žádnou chatu, ani žádná chata zde slevu členům neposkytuje. KČT je členem Evropské asociace turistických klubů (EWV - Europäische Wandervereinigung, European Ramblers' Association). Předsedou EWV je bývalý předseda KČT Ing. Jan Havelka. KČT pořádá množství turistických akcí pro členy a i veřejnost, vydává mapy a další literaturu. Člení se na oblasti (Krušné hory zasahují do oblastí Ústecký kraj a Karlovarský kraj).

V Krušných horách působí některé tradiční odbory KČT. Je to především několik ústeckých odborů, dále Louny, Krupka, Teplice, Chomutov, Most, Karlovy Vary, Cheb, Sokolov a další. Kromě toho po obnovení KČT v roce 1990 vznikla řada nových. Oblast Ústecký kraj má dnes 31, oblast Karlovarský kraj 10 odborů. Dále vytváří KČT tzv. rady a sekce. Sekce zajišťují metodicky jednotlivé druhy turistiky. Členem KČT je Asociace turistických oddílů mládeže (ATOM). Sdružuje oddíly pracující s dětmi a mládeží. Jejich činnost je velmi bohatá - od turistických akcí přes starost o vlastní chaty po mezinárodní projekty.

Kromě těchto organizací vzniká po roce 1989 v Krušnohoří celá řada dalších spolků. Jsou to profesní spolky (hasičská sdružení, sdružení řemesel apod.), spolky vlastivědné, okrašlovací a jiné.

7.2 Pěší turistika a poznávací činnost

7.2.1 Od počátku po rozpad Rakousko-Uherska

Rozvoj pěší turistiky a její podoby v procesu vývoje jsou úzce spjaty s historií turistických spolků (tedy organizované turistiky), která byla rozebrána v předcházejících kapitolách.

Horské oblasti byly dlouho pro člověka nepřístupné a nezajímavé. Prvními návštěvníky krušných hor byli pravděpodobně lovci, hledající nová loviště. Po nich hledali průstupy přes horské hřebeny vojáci a kupci (Procházka, 1990). Místem obvyklého přechodu přes pohoří již v neolitu bylo Nakléřovské sedlo. Jím putovali kupci, kteří obchodovali s pazourky a pravděpodobně i se solí (Oliva, 2007). Stejným sedlem, jak již bylo uvedeno, přicházeli do české kotliny Germáni a posléze jím proudili v početných skupinách příslušníci slovanských kmenů. Dalšími návštěvníky hor byli hledači rud a horníci, později pastevci a zemědělci, kteří zde nacházeli novou půdu pro pastevectví a pěstování plodin.

Počátky turistiky jako takové (tedy obsahující prvek poznávání) můžeme spatřovat v nástupu romantismu. Velký význam měla Rousseauova výzva k návratu k přírodě. Rousseau v románě *Nová Heloisa* (*Nouvelle Héloïse*) popisuje tak nevšedně krásy horského prostředí, že probouzí zájem o putování přírodou a výstupy na vrcholy (Dieška, 1984).

V porovnání s německými zeměmi je však nutno konstatovat, že skutečných romantiků nacházíme v Čechách jen velmi málo. Na tzv. romantické pouti se vydával Karel Hynek Mácha, který podnikl cestu na Karlštejn a ke Sv. Janu pod Skalou. Později následovaly cesty na Kokořín, Bezděz, Housku a další hrady. Jeho próza "Pout' krkonošská" z let 1833-1834 je ohlasem na jeho cestu do Krkonoš. Její součástí byl i výstup na Sněžku. Podobné pouti uskutečnili další čeští umělci - básník František Jaromír Rubeš (1814-1853), dramatik Josef Kajetán Tyl (1808-1856) a další (Matoušek, 2010).

Počátky turistiky v Čechách je však třeba spojovat především s německým živlem. V roce 1819 vystoupil pruský král Friedrich Wilhelm III. společně s A. von Humboltem na Milešovku. Krkonoše a Lužické hory navštěvují také Němci. Oblast Česko-saského Švýcarska objevili němečtí malíři švýcarského původu Adrian Zingg (1734-1816) a Anton Graff (1736-1813) (Matoušek, 2010).

Není známo, kdo první vystoupil na nejvýznamnější krušnohorské vrcholy. Vzhledem k jejich snadné dostupnosti to však byli s největší pravděpodobností místní lovci či hledači rud. Již v roce 1699 však stával na vrcholu Fichtelbergu (1215 m) dřevěný lovecký dům. Přestože se vrchol vypíná přímo nad nejvýše položenou saskou obcí Oberwiesenthal, na skutečnou turistickou chatu si musel počkat až do roku 1889 (Heppner, Brückner, Schmidt, 2001). První stavba v Krušných horách sloužící turistům stávala s největší pravděpodobností na vrcholu Klínovce (1244 m). Šlo o dřevěnou stavbu pyramidového tvaru, která byla údajně vybudována v roce 1817. První písemné zprávy o ní pocházejí z roku 1825 (Mikšíček 2006), **tento rok lze tedy považovat za počátek dokumentovatelné historie turistiky v Krušných horách.** Bylo to tedy ještě před epochou výprav vyvolaných u nás romantismem.

Musíme si uvědomit, že turistika a cestování v polovině devatenáctého století byla ovlivněna způsobem života společnosti. Na túry a cesty se vydávali lidé movitější a vzdělanější, tedy ti, kteří byli ekonomicky natolik nezávislí, že jim zbýval volný čas. Tento volný čas mohl poskytnout prostor pro odpočinek, zábavu a rozvoj lidské osobnosti (Hodaň, Dohnal, 2005). Tito lidé však byli přivykli svému způsobu života a tak nutně potřebovali i k provozování turistiky určitou infrastrukturu. Nemohli se obejít bez ubytovacích zařízení, možností pro občerstvení, dopravy. K rozšíření zájmu o turistiku mezi sociálně slabší občany dochází teprve na konci 19. století, což lze vypočítat také z toho, že se začínají více budovat levné turistické noclehárny. Masový zájem o turistiku v Krušných horách umožnilo zpřístupnění pohoří železnicemi vybudovanými v první polovině 19. století (viz výše). Budovaly se a zkvalitňovaly silnice a vozové cesty. Tak bylo postupně možno se pohodlně dopravit do většiny horských měst a obcí. V roce 1829 byla postavena dokonce sjízdná silnice k vrcholu Klínovce (Mikšíček, 2006). První česky psaný průvodce od V. Wachsmanna (1888), který okrajově popisuje také Krušné hory, hovoří o výborné dostupnosti oblasti jak železniční, tak silniční, z Čech i ze Saska. Významnou mezinárodní dopravní spojnici bylo tehdy také Labe. Horské, vlastenecké a okrašlovací spolky i samostatní podnikatelé a mecenáši budují na zajímavých a dostupných místech horské chaty a útulny. Tak kupříkladu v roce 1857 nechává kníže Clary Aldringen postavit na Komáří vížce u Teplic horský hostinec podle plánu Raimunda Zechela z Krupky. Jeho součástí byla i vyhlídková věž s ochozem (Nouza, 1999).

V šedesátých letech 19. století došlo k dohodě mezi Rakouskem, Saskem a Pruskem o geografickém měření. Tato skutečnost poznamenala turistiku v Krušných horách hned dvojnásobně. Po celém území se začaly stavět věže sloužící k přesnému zaměření. Většina

z nich byly prosté dřevěné stavby. Protože však byly vybudovány na místech s dalekým výhledem, staly se brzy cílem výletů mnohých turistů. Byly budovány pravděpodobně kvalitně, protože některé z nich sloužily desítky let. Šlo např. o původní rozhledny na vrchu Trousnice, na Medvědí skále (Nouza, 1999), na saském Aschbergu, Bärensteinu a Borsbergu. Na posledním jmenovaném se dochovala dodnes deska s nápisem "*Porsberg der mitteleuropäischen Gradmessung 1865*" (Wille, 1958). Věže financovali majitelé jednotlivých panství, a někteří se rozhodli nebudovat jen trémové konstrukce, ale vystavět kamenné vyhlídkové věže. Tak vznikla za financování hraběte Františka Thuna v roce 1864 dodnes stojící rozhledna na Děčínském Sněžníku. O rok později v sousedství lesní správa zřídila pro turisty malý hostinec. Z knihy hostů lze vyčíst, že již v roce dokončení sem zavítala první školní výprava, a první organizovaní turisté (Turistický klub Varvařov) sem dorazili v roce 1879 (Nouza, 1999). Vyměřování samozřejmě přineslo i kvalitnější mapy, které umožnily lepší plánování túr.

Opravdový boom turistiky však přinesla osmdesátá léta 19. století. Právem je tato doba považována za "zlatou éru rozhleden". Spolky jakoby se předháněly ve stavbě rozhleden a chat. Vznikají rozhledny na Jeřabině (1884), na Strážišti u Chomutova (1882), Boučském vrchu (1896), na Tisovském vrchu u Nejdku (1897) (Nouza, 1999). Rozšíření zájmu turistů o Krušné hory znamenalo výstavbu dalších objektů na počátku 20. století. V této době se budují samostatné rozhledny, jako např. stavba na Zeleném vrchu u Sokolova (1904), mohutná Bismarckova rozhledna na Háji u Aše (1904), na saských vrcholech Auersberg (1907) a Bärenstein (1913), ale především rozhledny spojené s chatami. Uvedme např. Chlum Svaté Máří (1904), Plešivec u Abertam (vybudována 1895, ale o chatu rozšířena 1908), Blatenský vrch (1913) (Nouza, 1999).

Samostatnou kapitolou je pak soutěžení dvou nejvyšších vrcholů obou zemí - Fichtelbergu a Klínovce. Na Klínovci staví rozhlednu v roce 1883-1884 jáchymovský Krušnohorský spolek. O deset let později si vzrůstající počet návštěvníků vynutil přístavbu malé hostinské místnosti. Ani to však nestačilo, a tak se postupně až do roku 1908 buduje rozsáhlý komplex staveb (Mikšíček, 2006). Na vrcholu Fichtelbergu byla postavena první opravdu turistická chata (Fichtelberghaus) v letech 1888-1889. Nechal ji vybudovat Erzgebirgsverein podle projektu známého architekta Oskara Puschmanna. Její součástí byla také vyhlídková věž (Kolektiv, 1993).

Již koncem 19. století byla upravena a vyznačena řada turistických cest. Z literatury se dozvídáme, že např. děčínský Gebirgsverein od svého vzniku v roce 1878 do roku 1903 obnovil 88 km a vystavěl 87 km nových cest. Dále 5 km nových silnic, 60 mostů a lávek,

instaloval 1498 dřevěných nebo železných zábradlí, 18 schodišť, 313 laviček, 785 ukazatelů, 6 dřevěných rozhleden, 4 restaurace, 11 útulen (Novotný, Punčochář, 2011).

Německé spolky používaly v různých oblastech různá značení turistických cest. V Krušných horách to byly barevné čtverce (nejčastěji), kruhy a trojúhelníky v bílém poli. Klub českých turistů zavádí jednotné značení dle alpského vzoru - červený vodorovný pruh mezi dvěma bílými pásy (Havelka, 2011). Vyznačeno zde bylo množství cest. Wachsmann (1888, 79) uvádí, že oproti Českému středohoří jsou zde "... *směry cest vesměs znamenány buď barevnými znaménky, nebo popsanými sloupy silničními. Není zde tedy třeba podrobnějšího popisu cest*". Značení na saské straně bylo dle Kafky (1908) přece jen lepší. Představu o turistických možnostech tehdy si můžeme udělat z dochovaných českých i německých průvodců. Unikátní Kafkův ilustrovaný průvodce (1909) popisuje velice obsáhle na více než sto stranách deset celodenních túr, pět vícedenních a jednu "prázdninovou". Prázdninová túra sleduje s drobnými variantami značenou hřebenovou cestu, který byla na počátku 20. století svou délkou 267 km ojedinělou v Čechách i v Německu. Autor doporučuje rezervovat si na tuto cestu 14 dní, v případě "vděčných" odboček pak 21 dní (Kafka, 1909). Všechny popsané túry navazují na možnosti železniční dopravy. Turisté hojně využívali cenově výhodných okružních lístků, které vydávaly saské dráhy, a které platily i pro některé české trati. Stačilo u pokladny uvést číslo túry, kterou chce cestující absolvovat. Jízdenky bylo možné zakoupit i v cestovních kancelářích (Berlet, 1913).

K cestování se používaly nejčastěji mapy generálního štábu v měřítku 1 : 75 000 (stály 1 korunu v provedení na papíru, 1,80 K na plátně). Méně movití turisté používali Kotyškovy mapy v měřítku 1 : 200 000 (80 hal.). Vojenské mapy se používaly i pro saskou stranu. Kromě toho byly k dispozici mapky, které byly součástí turistických průvodců. V roce 1909 vydává Učitelská jednota Komenský v Duchcově tři zajímavé mapy, které vypracoval Karel Lím (viz dále). Byly schváleny výnosem c. k. zemské školní rady, a přesto používají výhradně české názvy, vzniklé "počeštěním" německých. Některé z nich musely být po vzniku republiky upraveny (např. Bruš na Lom, Čouš na Souš) (Koukal, 2007).

Kafka (1908) uvádí také výši nutných nákladů na cestování. Za nocleh se platilo 1 - 2 K (v Sasku 1 - 1,45 marky). K ubytování sloužily horské chaty, turistické noclehárny, ubytovací hostince. Stále rozšířenější bylo ubytování v soukromí.

Z průvodců vydaných na počátku 20. století vyplývá, že česko-saská hranice byla bez jakýchkoli problémů přístupná. V průběhu túr bylo možné bez omezení hranici

přecházet, a to kdekoli. Túry byly také dle toho plánovány. V Sasku vycházely průvodce také po české části Krušných hor a naopak. Přesto dostupné české průvodce nabádají své čtenáře k tomu, aby v místech náležejících k Čechám hovořili svým jazykem, a před Němci se neponižovali.

Můžeme říci, že již před sto lety byla v Krušných horách vytvořena kvalitní infrastruktura potřebná pro široký rozvoj turistiky. Celá oblast byla velmi dobře dosažitelná z vnitrozemí Čech i Saska. Existovala nabídka výhodných, řekněme turistických, železničních jízdének. Oblast, kromě daného přírodního a historicko-kulturního potenciálu, poskytovala možnosti ubytování a stravování. Disponovala množstvím upravených značených cest. Existovala kvalitní turistická literatura a použitelné mapy v "turistickém" měřítku 1:75 000 (ovšem bez vyznačení vrstevnic, turistických zajímavostí a značených cest).

7.2.2 Mezi světovými válkami

Ohromný rozmach turistiky - samozřejmě nejen v Krušných horách - přerušila první světová válka. Řada vyhlídkových staveb, restaurací a útulen vzala během války za své, a pak se je již nepodařilo obnovit. Patří sem např. rozhledna na Šibeničním vrchu u Oloví, na Sklenském vrchu u Kraslic a Warteck u Mikulova (Nouza, 1999).

Turistické cesty na několik let osiřely. Část bývalých návštěvníků Krušných hor zahynula v bojích a ostatní neměli většinou na cestování dostatek prostředků. Utlumena tím byla i spolková činnost. Německá část obyvatelstva se netajila svým zklamáním ze začlenění území, na kterém žila, do nově vzniklé Československé republiky. O nové vlně aktivit spojených s turistickým využíváním Krušných hor lze hovořit, jak se dozvídáme z literatury (např. Novotný, Punčochář, 2011), až v polovině dvacátých let.

V Čechách nové poměry nastartovaly vznik vlasteneckých sdružení a spolků. Zakládají se také nové odbory Klubu československých turistů. Významným byl OKČST v Horním Litvínově, který vznikl v roce 1925. Jejím významným členem byl již zmíněný řídicí učitel Karel Lím, neúnavný propagátor turistiky a lyžování. Ten kromě další aktivit inicioval pojmenování vrcholu zatím bez českého názvu jménem Bouřňák. A zasadil se zde o výstavbu první české chaty v Krušných horách. V roce 1928 byl položen základní kámen, a o rok později chata přivítala první návštěvníky. Ve stejném roce je dokončena chata Bendlovka v Novém Městě, která byla ve vlastnictví Kukaňovy sokolské župy (Novotný, Punčochář, 2011).

Staví se nové rozhledny a ubytovací zařízení, budují nové cesty. V roce 1933 je např. Spolkem přátel přírody v Kraslicích vystavěna restaurace s rozhlednou na Olověném vrchu. Nesla německé jméno Bleiberg (Nouza, 1999).

Na Slovensku vydalo Ministerstvo pro Slovensko v roce 1921 výnos, podle kterého povolování značení přísluší županskému úřadu pro slyšení místního odboru nebo ústředí KČST. Tím bylo zabráněno zbytečnému tříštění turistického značení. V Čechách však nadále značily různé spolky po svém. Již od roku 1920 sice probíhala jednání a v roce 1925 byla vypracována dohoda o značení mezi KČT a Hauptverbandem deutscher Gebirgs-und Wanderverein v Ústí nad Labem, ta však valnými hromadami obou organizací nebyla schválena. Potřebná dohoda byla uzavřena až v roce 1932. To však již bylo pozdě, o tři roky později začaly potíže ve spolupráci s okresy s německým obyvatelstvem v důsledku změněné politické situace v Německu (Havelka, 2011). Proto zůstává v Krušných horách až do druhé světové války značení nejednotné.

Na saské straně pokračují rovněž místní spolky a Erzgebirgsverein v podobné činnosti jako probíhá v Čechách. Rozšiřuje se především zimní středisko Fichtelberg, kde je v roce 1924 vybudována první lanovka v celém Německu (Wille, 1958).

Turistům je také k dispozici několik nových průvodců. Z těch českých je třeba vyzdvihnout "Průvodce úsekem Krušných hor okresu Teplického" od Jaroslava Tlustého, který vydal v nákladu 1 000 kusů OKČST Teplice-Šanov v roce 1926. Obsahoval geologickou mapu a tři náčrtky cest. Průvodce obsahuje trasy pouze na české straně hor, je zřejmé, že hranice hrála již svou roli, především morální. V Německu vychází v roce 1934 Eismanův "Wanderbuch für das Westliche Erzgebirge und die angrenzenden Teile des Vogtlands". Rovněž se zabývá pouze německým úsekem pohoří. Posun ve vztazích a výbušná atmosféra je již velmi patrná.

Situace graduje po vítězství nacistů v Německu. V oblastech s převažujícím německým obyvatelstvem dochází ke střetům i mezi místními. Není tedy divu, že markantně klesá zájem Čechů o pobyt v Krušných horách. Protože však tento deficit není vyrovnán přísunem turistů německých, dochází ke značnému poklesu tržeb místních hoteliérů a provozovatelů restaurací (Binterová, 2007). Po odtržení Sudet odchází podstatná část českého obyvatelstva do vnitrozemí a na dalším turistickém životě se zde již nepodílí. Ve vnitrozemí podél nových hranic se značí nové cesty. Směrovky v Krušných horách jsou vyměněny za německé, v později vzniklém Protektorátu pak za dvojjazyčné (Havelka, 2011).

Pro meziválečné období je v ČR charakteristický vznik a zlatá éra trampingu. Bob Hurikán, který je ovšem kritizován pro jistý "pragocentrismus", se ve své knize Dějiny trampingu (1990) o trampingu na severu Čech zmiňuje jen okrajově. Tramping sem přichází poměrně pozdě (koncem dvacátých let). Nastartován byl několika písničkami, které do Ústí nad Labem přivezl Jarka Černý z Prahy. V roce 1933 postavil Václav Weishäutel, později známý skokan na lyžích, s kamarády na břehu Jizery první chatu, kterou nazvali SING-SING, později překřtěnou na Marianu. Ve stejném roce je založena v Růžodole u Liberce skutečná osada Ohio. Z této osady později vznikla známá osada Staří kamarádi a odtržením Oregon. Další Hurikánem zdokumentované osady působily spíše v oblasti Jizerských hor. Na podzim roku 1935 byly založeny Spojené trampské osady v Horním Růžodole. Pod hlavičkou začátečních písmen zakládajících osad - Riwes, Kamarádi, Tabů, Dobromil - tak vzniklo každému již dnes známé Rikatado. V novém klubu se přikročilo také k pěstování sportů - lehké atletiky, lyžování, volejbalu, stolního tenisu a lukostřelby.

Tolik trampský badatel Bob Hurikán. Je však zřejmé, že pokud byly trampskými vodáky sjížděny všechny české řeky, nezastavili se tito ani před Ohří a Bílinou. Za tradiční trampskou oblast se již v šedesátých letech považovalo údolí Hasištejna. Je pravděpodobné, že toto místo navštěvovali trampové i před 2. světovou válkou.

7.2.3 Od druhé světové války do roku 1989

Po druhé světové válce dochází k pokusům o oživení staré slávy turistiky v Krušných horách. Odbory KČST, později KČT, přebírají objekty Erzgebirgsvereinu a dalších německých spolků, které jsou zakázány. Nejde jen o nemovitý majetek, ale často i o značné obnosy na bankovních účtech (Novotný, Punčochář, 2011). Po odsunu Němců se do Krušných hor velmi pomalu vrací život. Noví majitelé ubytovacích zařízení a restaurací zápasí s nedostatkem potravin, ale také hostů.

Ihned po válce se znovu rozběhly práce na obnově značení. Zároveň však i práce na postupném přeznačení turistických cest v oblastech bývalé působnosti německých spolků. Bohužel se znovu otevírá problém nejednotnosti. Kromě pásového značení se snaží Česká obec turistická (ČOT) prosadit značení své, tedy barevné kosočtverce. V republice tehdy měl KČT proznačeno 40 000 km cest svým značením a ČOT asi 50 km svým. Polovina těchto 50 km byla značena tak, že ČOT nad značky KČT umístila značky své (Havelka, 2011). Aktivita značkařů byla obdivuhodná. V roce 1947 např. RNDr. Jiří

Mikulčák proznačil 180 km cest. Při značkování v pohraničí se instalovaly cedulky s nápisem "Pozor, cesta ke státní hranici" (Mikulčák in Havelka, 2011). Po zrušení KČT převzal garanci nad značením Svaz turistiky ČSTV. Značkaři jednotlivých odborů a jednot postupně v průběhu padesátých let přeznačili původní cesty a upravili jejich trasy tak, aby odpovídaly novým podmínkám - cesty již nemohly pokračovat přes státní hranici (Novotný, Punčochář, 2011). Byla proznačena hlavní červená trasa z Hory Svatého Šebestiána do Telnice, dále na západ již však nebyla zatím prodloužena. Většina značených cest je vedena v poměrně velké vzdálenosti od státní hranice (Příloha 1). Vznikla síť jednotného značení, která dnes patří mezi nejkvalitnější na světě. Nové turistické mapy, které vycházejí v padesátých letech, již končí státní hranicí. Karel Lím se sice pokouší vydat mapu krušnohorského hřebene, její tisk je však zakázán. Stejně skončil i jeho pokus o vytyčení hřebenové turistické a lyžařské cesty celým pohořím (Koukal, 2007).

Na krušnohorském území v NDR je situace obdobná. Některé objekty patřící Erzgebirgsvereinům či jiným spolkům přecházejí do majetku nově vzniklých turistických organizací začleněných do jednotného svazu. Část získávají státní podniky. Některé objekty pak využívala armáda. Dochází k obnově turistických cest, které již musí respektovat státní hranici. Značení je však nejednotné. Poměrně hustá síť cest vzniká v Saském Švýcarsku a jeho okolí. Značky zde mají podobu barevných pásů, trojúhelníků a kruhů. Ve zbytku Krušných hor pak převládá značení pásové.

Konec druhé světové války znamenal značné omezení v prostupnosti hranic. Byly zrušeny všechny úseky železničních tratí mezi českými a německými obcemi. Zachována byla pouze hlavní trať Děčín - Dresden. Rovněž byly uzavřeny téměř všechny přeshraniční silnice. Výjimkou byly pouze hraniční přechody v Cínovci a ve Vojtanově. Vzdušnou čarou jsou od sebe vzdálené více než 120 km! Teprve v roce 1971 byl otevřen přechod v Božím Daru. Bylo tedy konečně možné pohybovat se přímo mezi nejvyššími nejnavštěvovanějšími oblastmi Krušných hor, ve kterých se také nacházejí nejvýznamnější horská střediska.

Pohyb přes hranici byl také komplikován právními předpisy. Pro vstup na území NDR musel mít občan ČSR písemné pozvání. Teprve v roce 1962 začala platit turistická úmluva, podle které bylo možno navštívit na propustku drážďanský, erfurtský a výmarský kraj. Vystavovaly se tři druhy propustek - na jeden, jeden a půl a na dva a půl dne. Podmínkou pro vystavení propustky bylo zakoupení poukázky na stravovací a hotelové služby v konkrétních zařízeních. Např. poukázka na jeden den stála 25,- Kčs. Byla

vystavena na konkrétní datum a oběd v ceně 5,75 Kčs. Při pobytu jeden a půl dne stál voucher 105,- Kčs a majitel za něj získal jeden nocleh a jednu tzv. velkou porci snídaně. Žádost musela být podána 14 dní před odjezdem u cestovní kanceláře. Ta ji zpracovala a předala příslušné úřadovně Veřejné bezpečnosti. Odtud se vrátila zpět do cestovní kanceláře, kde si ji vyzvedl žadatel. Služba byla zpoplatněna patnácti korunami. Dopravní spojení do Saska bylo sice omezené, nicméně v NDR bylo možné využít při cestování po železnici výhodné rekreační jízdenky (Kolektiv, 1966). V sedmdesátých letech se pohraniční styk zjednodušil. Vyhláška 44/1970 Sb. Ministerstva vnitra ČSSR ze dne 13. dubna 1970 sjednotila podmínky pro překračování hranic mezi socialistickými zeměmi. Cestování se podstatně zjednodušilo (postačovala tzv. výjezdní doložka k občanskému průkazu).

Z průvodců, vydaných mezi roky 1948 a 1989, uvádí možnosti turistiky v německé části Krušnohoří pouze Turistický průvodce ČSSR Krušné hory z roku 1966. Tato skutečnost koresponduje s tehdejším klimatem společnosti.

Průvodce z roku 1958 (Žanda) uvádí v pohoří 80 hotelů a ubytoven. Je zajímavé, že se tento počet (aspoň dle průvodců) podstatně nezvýšil. V roce 1981 (Birner, Páv) se jich uvádí 87. Podstatně však stoupl počet tábořišť a autokempů. V roce 1958 byla tábořiště v Perštejně, Klášterci nad Ohří a u Oloví. V roce 1981 je jich 14. Autokempy neuvádí v roce 1958 autor žádné. Průvodce z roku 1981 jich již zmiňuje 12.

Jediná lanovka v české části Krušných hor byla postavena v roce 1952. Vede z Bohosudova na Komáří vížku (Kněžiště). Díky své délce 2 348 metrů byla nejdelší lanovou dráhou bez mezistanice ve střední Evropě (Turek, 2007).

V průběhu šedesátých a sedmdesátých let postupně přibývá značených cest. To je patrné z příloh 2 a 3. Nabídka však nekoresponduje s návštěvností. Devastace Krušných hor emisemi z českých i saských elektráren a chemiček znamenala postupný úbytek zájmu o trávení volného času v této oblasti. Horské oblasti byly, až na lázeňská místa, využívány téměř výhradně v zimním období. V letním období převažovala podniková pobytová rekreace a školní pobyty. Návštěvnosti odpovídal i stav značených cest. V osmdesátých letech byly některé místy neprůchodné, zarostlé, můstky na nich byly propadlé.

7.2.4 Od roku 1989

Změna politické situace v obou zemích po roce 1989 znamenala podstatné zvýšení návštěvnosti Krušných hor. Hlavními důvody bylo postupné otevírání hranic,

kteře umožnilo obyvatelům sousedních států naplnit své sny o objevování novým míst v nedalekých - avšak dříve nesnadno dostupných - oblastech, dále pak nastolení tržního hospodářství. To otevřelo nové cesty v rozvoji cestovního ruchu.

Postupně se zprovozňují nové hraniční přechody, některé zprvu jen pro tzv. malý pohraniční styk, případně přechody turistické. Jestliže byly před rokem 1989 v provozu pouze tři přechody, v roce 2006 již jich můžeme napočítat jedenatřicet. Přistoupení k tzv. Schengenské dohodě v roce 2007 pak znamenalo odstranění veškerých hraničních bariér (Český institut pro integraci, 2009).

Díky nové situaci zprovozňují České dráhy ve spolupráci s německými společnostmi některé dříve zrušené úseky přeshraničních tratí. Jde o tyto trati:

- Chomutov - Vejprty - Chemnitz
- Sokolov - Kraslice - Zwotental
- Františkovy Lázně - Bad Brambach
- Karlovy Vary - Johanngeorgenstadt

Všechny tyto úseky leží v západní části hor. Jedinou železnici ve východní části, tedy z Louky u Litvínova přes Moldavu v Krušných horách do Freibergu, se nepodařilo pro její zdevastovanost již obnovit (Šádek, 1999).

Na obou stranách hranice probíhá čilý ruch v oblasti značení nových turistických a cyklistických tras. Sasko však zde má před ČR desetiletý náskok, a to nejen v budování cest, ale také v jejich logickém propojení s další infrastrukturou. Po celá devadesátá léta se sice v některých místech na naší straně hor snaží občané podnikat v cestovním ruchu, chybí však komplexní pojetí. Chybí snaha majitelů a provozovatelů ubytovacích zařízení, restaurací a dalších podniků spolupracovat a vytvářet nové příležitosti a nabídky pro návštěvníky. Jejich zisky jsou nadále závislé pouze na zimní sezóně. Majitelé se tak často střídají, je běžné, že některá zařízení v době mezi krachem a prodejem leží několik let ladem a chátrají.

Snaha o zisk a rozvoj příhraničních regionů přispívá ke snaze získat prostředky za každou cenu. Začíná se rozvíjet nový fenomén - nákupní turistika. Prakticky ve všech obcích se silničními hraničními přechody rostou vietnamské tržnice. Ty na řadu let mění charakter některých horských městeček a vesnic. Příkladem jsou Potůčky, obec se 400 obyvateli. Nevzhledná tržnice o rozloze dvou fotbalových hřišť, svou podobou připomínající slamy, silně kontrastuje s historickou tváří sousedního Johanngeorgenstadtu. Potůčky však díky nákupní turistice velmi zbohatly, a mohly tak investovat značné

prostředky do rozvoje obce. Jedním z nejviditelnějších výsledků je sportovní areál s krytým bazénem a tenisovými kurty (zdroj OÚ Potůčky, 2012).

Po roce 2000 dochází v rámci úspor k omezování provozu na železničních tratích v Krušných horách. Nejpodstatnější změny nastaly na trati Chomutov - Vejprty - Chemnitz. Vlaky zde jezdí jen o víkendech, trať provozuje německá společnost DB RegioNetz Werkehrz. Právě tato trať byla v minulosti nejvýznamnější turistickou železniční tepnou z české strany do Saska. Velké boje se vedly o zachování provozu na trati Louka - Moldava, která byla v katastrofálním stavu. Nakonec na nátlak veřejnosti České dráhy provedly rekonstrukci, provoz jedinečné železnice s názvem Krušnohorský semmering zůstal zachován a trať byla vyhlášena kulturní památkou. V listopadu 2008 bylo sepsáno mezi českou a německou stranou politické memorandum o obnovení železničního spojení z Moldavy do Saska. Německá strana by investovala kolem 21 milionů eur na znovuvybudování chybějících 8 kilometrů trati, česká strana by do oprav na svém území investovala asi 350 milionů Kč. V optimálním případě by trať měla být obnovena do 4 let (Šádek, 1999).

Na saské straně se zachovalo několik úzkorozchodných železnic, které převážně sloužily pro dopravu dřevní hmoty. Nyní byly zrekonstruovány a jsou významným lákadlem pro návštěvníky. Fichtelbergbahn je označení úzkorozchodné trati vedoucí z Cranzhlu do Oberwiesenthalu. Weißeritztalbahn je druhá nejstarší saská úzkorozchodná dráha a současně nejstarší provozovaná úzkorozchodná železniční trať v Německu. Spojuje Freital u Drážďan s Kipsdorfem v Krušných horách. Obě trati jsou v provozu celoročně, vlaky táhnou výhradně parní lokomotivy (zdroj - IZ Oberwiesenthal, 2012).

Přelom století odstartoval v Čechách nevídaný zájem o rozhledny. Určitý podíl na tom mělo vydání knihy "Rozhledny Čech, Moravy a Slezska" od Jana Nouzy (1999) a především pak seriál České televize "Rozhlédni se, člověče". Lidé začínají ve velké míře rozhledny vyhledávat, současně se tyto objekty obnovují a staví se nové. Tato vlna zasáhla částečně také Krušné hory. Obnovena byla v roce 1997 rozhledna na Tisovském vrchu. V roce 2002 byla znovu zpřístupněna opravená rozhledna Hláska na Hoře Svaté Kateřiny. V roce 2009 byl vybudován dřevěný vyhlídkový altán na Jeřabině u Mostu. Stojí na kamenné podezdívce původní rozhledny, která se zřítila v roce 1929. Jedinou nově vzniklou stavbou je ocelová vyhlídková věž u golfového hřiště v Lubech u Chebu (zdroj - tiskové materiály infocenter). Některé hodnotné stavby jsou však v katastrofálním stavu. Z hotelového komplexu na Blatenském vrchu zbyla po působení armády pouze solitérní zubožená rozhledna. Vyhlídkové stavbě na nejvyšší hoře Krušných hor hrozí pád.

7.3 Lyžování a lyžařská turistka

7.3.1 Do roku 1989

Prostudujeme-li významné české i saské průvodce do první světové války, zjistíme, že o lyžování v Krušných horách v nich není ani zmínka. Pro pochod po sněhu používali místní obyvatelé zcela jistě již od poloviny 19. století sněžnice. Jejich kopie jsou uloženy v muzeu lyžování v Oberwiesenthalu. Pravděpodobně první písemná zmínka o lyžích je z roku 1893. Tehdy se objevily na Fichtelbergu jisté "Schneeschuhe". O jejich konstrukci a délce však nejsou žádné zprávy. O rok později nechal hostinský z Fichtelbergu Brutus Fleischmann pro svého syna dovézt pár lyží. Místní kolář Hermann pak vyrobil několik jejich kopií a u sedláře Gustava Goebela k nim nechal zhotovit vázání. Rozšíření lyží přinesla stavba železnice z Cranzahlu do Oberwiesenthalu v letech 1895-1897. Na stavbě pracovali norští zaměstnanci. Jejich inženýr - Trygne Olsen - byl velkým nadšencem pro lyžování, proto si několik párů dovezl. Inspiroval tím mnohé další. Dr. Erwin Jaeger patřil k průkopníkům lyžování v Sasku. Jako lékař si uvědomoval význam tohoto sportu pro zdraví. V roce 1906 založil Ski klub Oberwiesenthal, byl také spoluzakladatelem saské lyžařské federace. Bruno Böttger patřil k těm, kteří viděli lyžovat Trygne Olsena. Jako jeden z prvních se pokoušel o skoky (byly dlouhé až 15 metrů). V roce 1921 se stává lyžařským instruktorem (Schenke, 2008).

První lyže na českou stranu hor přivezl v roce 1897 majitel lesů na Bouřňáku kníže Lobkowitz. Scházel mu však talent a po několika úrazech daroval lyže svému adjunktovi a ten je ze stejného důvodu předal řídicímu učiteli Karlu Límovi. Tento neúnavný propagátor turistiky se tak stal i zakladatelem českého krušnohorského lyžování (Koukal, 2007). V souvislosti s počátky lyžování je třeba zmínit sáňkování. V Krušných horách bylo vybudováno již před první světovou válkou několik sáňkařských drah. Jedna z nejdelších vedla z Blatenského vrchu do Horní Blatné (Novotný, 2009).

K rozvoji lyžování dochází po roce 1918. O možnostech lyžařské turistiky se můžeme mnohé dozvědět z unikátního "Podrobného lyžařského průvodce po Krušných horách v části mezi Horou sv. Kateřiny a Nakléřovem" od Karla Líma, který vyšel v roce 1924. Autor vhodně využívá možnosti železniční dopravy a vede své trasy mezi stanicemi. Je zde možné vyjet vlakem do nejvyšších horských partií a odtud sjíždět do zastávek nižších. V části "Túry a sjezdy" popisuje 97 tras na 2-4 hodiny, 74 tras na 4-6 hodin, 30 tras na 6-8 hodin, 25 tras na 8-10 hodin a devět na 10-12 hodin. Kromě toho popisuje několik desítek "túr odbočných od sjezdů" i s kilometráží.

Ve dvacátých letech se začínají budovat první přírodní sjezdovky a skokanské můstky. Dvě nejvýznamnější střediska vznikají jen několik kilometrů od sebe - na Klínovci a Fichtelbergu. Lyžařský sport se rychle vyvíjel na Klínovci. Vše začalo úpravou přírodních skokanských můstků, z nichž zbytky toho největšího jsou stále viditelné v takzvaném Fuchslochu. Tyto můstky využívali nejen čeští skokani, ale také lyžaři ze sousedního Německa. Pořádaly se tu také vzájemné souboje obou států ve skokanských disciplínách. Roli ve využívání Klínovce pro zimní sporty měl jistě i historický hotel na vrcholku Klínovce, který sportovcům dodal potřebný komfort, a i v zimě sjízdná silnice na vrchol. Jen o pár let později se na Klínovci začalo rozvíjet také sjezdové lyžování, a to díky vykácení části lesa, na jehož místě vznikly první sjezdovky s názvy Dámská a U Zabitého. Tyto sjezdovky se využívaly nejen pro rekreaci, ale také na závody ve sjezdovém lyžování. K dispozici byla také sáňkařská dráha. Na lyžích i saních bylo možné sjet až do Jáchymova (Mikšíček, 2010).

Saské středisko Oberwiesenthal - Fichtelberg vznikalo zhruba ve stejné době. Jeho výhodou bylo železniční spojení, což bylo dáno morfologií terénu. V roce 1924 byla z lázní Oberwiesenthal vybudována lanovka, která zjednodušila přístup s lyžemi na vrchol. Před druhou světovou válkou zde stály tři skokanské můstky, několik přírodních sjezdovek a sáňkařské dráhy (Mikšíček, 2011).

Druhá světová válka ukončila na dlouhou dobu rozvoj lyžování v Krušných horách. Nejprve zasáhl odsun německého obyvatelstva, vzápětí vznik hraničního pásma. Příhraniční střediska tak byla uzavřena. Tento osud stihl také Klínovec. Teprve v roce 1960 byl zákaz vstupu zrušen a byl postaven první přenosný lyžařský vlek u sjezdovky U Zabitého v délce cca 400 m (Mikšíček, 2010).

V obou zemích se v průběhu šedesátých a sedmdesátých let staví horská střediska a lyžařské vleky. V Oberwiesenthalu je vybudováno olympijské středisko se třemi skokanskými můstky a osmi sjezdovkami. V roce 1963 vyhořel celý objekt na vrcholu Fichtelbergu. Na jeho místě vyrostla nevzhledná stavba z betonu a skla. V tomto středisku byli vychováni někteří významní němečtí lyžaři - kupříkladu Richter nebo v současné době Jens Weissflog.

Kromě zmíněných vznikají na české straně další střediska. Za významná lze považovat:

- Kraslice - krátké sjezdovky v okolních svazích
- Abertamy - Pernink- čtyři krátké vleky
- Jáchymov - sedačková lanovka 1630 m o kapacitě 250 osob za hodinu

- Boží Dar - šest vleků v délce od 250 do 960 m
- Klínovec - šest vleků
- Mezihoří - dva vleky o kapacitě 500 osob za hodinu
- Klíny - čtyři vleky o kapacitě 400 osob za hodinu
- Bouřňák - významné středisko, dva vleky 600 a 1000 m (oba s kapacitou 800 osob) a šest vleků kratších
- Komáří hůrka - lanovka a dva vleky, jen nenáročné terény
- Telnice - čtyři vleky od 140 do 550 m, kapacita 720 osob
(Birner, Páv, 1981)

V Sasku byla vybudována tato střediska:

- Altenberg - 7 vleků, 4,8 km sjezdovek
- Carlsfeld - 2 vleky, 1800 m sjezdovek
- Klingenthal - 4 vleky, cvičné terény
- Skiwelt Schöneck - 4 vleky, 2 km sjezdovek

(zdroj - informační centra uvedených středisek)

Všechny sjezdovky využívaly pouze přírodní sníh, střediska byla proto velmi závislá na sněhových podmínkách.

Běžecské okruhy se začaly upravovat nejprve ve středisku Oberwiesenthal (šedesátá léta). V polovině sedmdesátých let pak i v dalších střediscích (Boží Dar, Mezihoří, Klíny). V Novém Městě je upraveno několik tratí a známá 300 metrů dlouhá stopa "Bud' fit" (Birner, Páv, 1981).

Již v padesátých letech začíná stoupat zájem o skoky na lyžích. V Krušných horách si oddíly a obce budují řadu skokanských můstek nejrozumnějších konstrukcí a kvality. Československý reprezentant Rudolf Höhnle (nar. 1946) vypráví: "*V deseti letech jsem se byl podívat na skoky v Horní Blatné. Tam mi nabídli, že pokud sjedu můstek, vezmou mě na závody do Kraslic. Tam jsem, i když na obyčejných lyžích, vyhrál. Můstek byl až do roku 1982 také u nádraží v Perninku*" (Kučerová, Picurová, 2012, 8).

Vzrůstající zájem o běžecské lyžování si vynutil vytvoření sítě zimních značených cest. Po obou stranách hranice jsou vyznačeny tzv. hřebenové dálkové cesty. Ve skutečnosti nejde o cesty hřebenové. Sledují hlavní směr pohoří a nepřibližují se ke státní hranici. V Sasku je to cesta z Schönecku do Johann-Georgenstadtu (35 km).

V Čechách hřebenová cesta kopírovala červeně značenou hlavní cestu, která procházela celým pohorím od Adolfova po Františkovy Lázně. Její délka je 240 km. Ve skutečnosti však byly využívány jen některé úseky, cesta nebyla upravována. Zimní přejezdy celé trasy absolvovalo každoročně jen několik desítek nadšenců.

V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let navštěvují v hojně míře české sjezdovky obyvatelé Saska. Opačný zájem není v podstatě žádný. Důvodem je dostatečná nabídka a větší délka vleků na české straně (zdroj - infocentra lyžařských středisek).

7.3.2 Po roce 1989

Po změně politických poměrů přecházejí postupně horská střediska do vlastnictví obcí, solitérní vleky buď zůstávají v rukou oddílů, které je provozovaly dříve, nebo se stávají majetkem soukromých osob a firem. Střediska procházela dvěma obdobími. První (cca do roku 2000) bylo charakteristické velkým bojem o návštěvníka. Hlad po zahraničních terénech způsobil, že lidé navštěvovali sice vzdálenější a dražší, ale podstatně kvalitnější alpská střediska. Tuto mezeru sice vyplňoval zvýšený zájem německých lyžařů, ale ne zcela. Provozovatelé vleků (ale i ubytovacích a stravovacích zařízení) se měnili i každou sezónu. Nejistota odrazovala investory. Střediska vydělávala pouze v zimní sezóně, která byla většinou omezena na období, kdy ležel přírodní sníh. Chyběla jakákoli nabídka letních aktivit.

Na počátku století dochází k oživení. Zvyšuje se zájem českých lyžařů o levnější a nepřiliš vzdálené terény. Díky podpoře státu a fondů EU se nejvýznamnější střediska modernizují. Významným zlomem byl rozmach umělého zasněžování, které umožnilo podstatné prodloužení sezóny. Tradiční střediska rozšiřují své služby, zvyšuje se kapacita a kvalita vleků i sjezdovek. Vznikají lyžařské školy, půjčovny, nové ubytovací kapacity a další služby.

V současné době jsou k dispozici tato střediska:

- **Ski areál Český Jiřetín** má tři sjezdovky a čtyři vleky. Převážná kapacita vleků je cca 2500 osob/hodinu. Přibližně 800 m měří dvojkotvový vlek na sjezdovce Čerták, sjezdovka Kostel má dva vleky, dětskou Tatrapomu 350 m a kotvu 700 m. Sjezdovka Mlejny měří 350 m. Večerní lyžování na dvou sjezdovkách střídavě. Zasněžováno.
- **Lyžařský vlek Vitiška**. Středně obtížná sjezdovka o délce cca 300 metrů, s převýšením okolo 180 metrů. Vlek Tatrapoma. Možnost večerního lyžování. Nezasněžováno.

- **Ski areál Pernink.** Tři lehké tratě se třemi vleky o celkové délce 1400 m. Nejdelší sjezdovka "Pod nádražím" nemá umělé zasněžování. Večerní lyžování. Malá dětská sjezdovka.
- **Lyžařský areál Osek.** Vlek v délce 190 metrů, slalomový svah. Provozní doba pondělí až pátek v odpoledních hodinách. Možnost večerního lyžování. Nezasněžováno.
- **Lyžařský vlek Kraslice - Krajka.** Lyžařský vlek typu Poma s přepravní kapacitou cca 750 osob/hodinu. Délka vleku 560 m s převýšením 130 m. Obtížnost sjezdové trati je lehká. Areál je vhodný pro rekreační lyžaře. Zasněžováno.
- **Ski areál Klínovec** je největším lyžařským areálem Krušných hor a jedním z mála pětihvězdičkových areálů v ČR. Celkem 10,3 km strojově upravovaných tratí na sjezdovkách všech obtížností. Automatické zasněžování funguje na 75% tratí. Přepravní kapacita staré lanové dráhy, nové "dámské" lanovky a 10 vleků je cca 7400 osob/hod. K dispozici je snowpark, snowtubing, dětský miniareál, lyžařská škola, servisy, půjčovny a 7 bufetů a restaurací. Pravidelné večerní lyžování.
- **Sport areál Klíny** je největší středisko zimních sportů v okrese Most, s celkovou přepravní kapacitou 2100 osob/hodinu. V těsné blízkosti areálu jsou udržované okruhy pro běžecké lyžování. Možnost napojení na Krušnohorskou lyžařskou magistrálu. Kvalitní zasněžování, večerní lyžování.
- **Ski areál Merklín.** Sjezdovka 245 m, středně obtížná, dva vleky. Nezasněžováno.
- **Sjezdovka Meziboří** je hodnocena jako středně obtížná. Délka 537 m, převýšení 135 m a přepravní kapacita 410 osob/hodinu. Večerní lyžování. Zasněžováno.
- **Ski areál Hora Svaté Kateřiny.** Sjezdovka s délkou 300 m, přepravní kapacita vleku 500 osob/hodinu, převýšení 103 m. Druhá sjezdovka - cvičná louka. Možnost večerního lyžování. Nástupní místo Krušnohorské lyžařské magistrály. Přírodní sánkařská dráha v areálu sjezdovek o délce 300 m. Zasněžováno.
- **SKI Brandov.** Lyžařský vlek v obci Brandov je v provozu za příznivých sněhových podmínek v sobotu a v neděli. Lehká sjezdovka s přírodními vlnami pro snowboard. Délka vleku je 500 m. Vedle sjezdovky je přírodní sánkařská dráha. Nezasněžováno.
- **Ski areál Boží Dar.** Vyhlášené lyžařské středisko. Ve středisku je 18 vleků a 4 sedačkové lanovky o délce 300 - 1 000 m. Sjezdovky mají lehkou až střední obtížnost. Pro snowboardisty je vybudován snowpark. Upravené běžecké tratě

v délce 120 km - propojení české a saské strany. Kvalitní zasněžování, večerní lyžování.

- **Ski areál Bublava.** 3 velké a 2 malé nejmodernější lyžařské vleky, úplné technické zasněžování areálu, snowboard park, dětské lyžařské hřiště s vlastním lyžařským vlekem. Večerní lyžování.
- **Skiareál Komáří vížka** má sjezdové trati s modrým, červeným a černým stupněm obtížnosti. Délka sjezdovek: Slalomák 450 m, cvičná louka 700 m, dětský svah 100 m. Převážná kapacita všech vleků činí cca 1750 osob/hodinu. Zasněžováno, večerní lyžování.
- **Lyžařský vlek Kraslice - Saporo.** Lyžařský vlek typu Poma s kapacitou cca 900 osob/hodinu. Délka vleku 760 m s převýšením 158 m. Obtížnost sjezdové trati je lehká. Zasněžování, večerní lyžování.
- **Ski areál Mezihoří.** Ski areál se dvěma sjezdovkami (červená a modrá), jedna zasněžovaná.
- **Ski areál Telnice.** Lyžařské středisko má 6 vleků, v délce od 150 do 900 metrů. Nachází se zde systém propojených sjezdovek všech druhů obtížnosti. Zasněžování, možnost večerního lyžování.
- **Ski areál Alšovka Měděnec.** Sjezdová trať Alšovka o délce 700 m. Dva vleky. Nezasněžováno.
- **Ski areál Nové Hamry.** V obci jsou čtyři lyžařské vleky a jeden dětský vlek Tatrapoma. Délka tratí 1,7 km, kapacita vleků 2000 osob/hodinu. Okolí Nových Hamrů je protkáno sítí pravidelně udržovaných a značených běžeckých tras, které se napojují na Krušnohorskou lyžařskou magistrálu. Zasněžováno. Večerní lyžování.
- **Ski areál Bouřňák** je největší lyžařské středisko na Teplicku. Převážná kapacita cca 3000 osob za hodinu, 7 tratí, 6 vleků, slalomový svah, běžecké tratě, freestyle. Celková délka sjezdovek 3,5 km. Množství běžeckých tratí, včetně homologovaných 5 a 10 km. Kvalitní zasněžování, večerní lyžování.
- **Ski areál Pyšná.** Jeden vlek, dvě sjezdovky o celkové délce cca 420 m. Pro běžkaře jsou upravovány stopy v délce až 32 km. Zasněžováno, večerní lyžování.
- **Altenberg.** 7 vleků, 5 km sjezdovek všech obtížností. 75 km upravených běžeckých tras. 1413 metrů dlouhá sáňkařská dráha. Trénovala zde řada mistrů a vítězů olympijských her.

- **Carlsfeld.** 5 km lehkých a mírně těžkých sjezdovek. 2 vleky. Zasněžováno, večerní lyžování.
- **Klingenthal.** Malé středisko s jednou 1,1 km dlouhou lehkou sjezdovkou a třemi vleky. Zasněžováno.
- **Fichtelberg - Kurort Oberwiesenthal.** Nejvýznamnější středisko oblasti. 11 sjezdovek všech obtížností o celkové délce více než 15 km. 1 kabinová lanovka, 3 sedačkové a 3 vleky. 75 km kvalitních běžeckých tras. Kvalitní zasněžování, večerní lyžování, doplňkové aktivity.

(Zdroj - materiály informačních center a rozhovory s provozovateli)

Pro úplnost je třeba zmínit dvě dálkové běžecké trasy. V Německu je to Kammloipe, kvalitně upravená trasa, která vede z Schönecku do Johann-georgenstadtu. Její délka je 35 km. V Čechách je jako nejdelší uváděna tzv. Krušnohorská magistrála. Ve skutečnosti má tato trasa v celkové délce 240 km význam pouze v létě, protože v zimě nebývají některé úseky upravovány.

Kromě lyžování se v Krušných horách od roku 2000 začíná v hojně míře uplatňovat snowboarding. Většina středisek byla nucena se tomuto trendu přizpůsobit a vybudovat úseky tratí s překážkami pro tento sport. Dotazy v lyžařských školách v Božím Daru, Perninku, Mezihoří, na Bouřňáku a Klínech bylo zjištěno, že jejich dospělou klientelu tvoří cca z 90% zájemci o lyžování, kdežto u dětí převažuje zájem o snowboarding (cca 70%). Provozovatelé zimních středisek lákají návštěvníky v posledních několika letech na nové nové aktivity. Nejčastěji je to snowtubing, túry na sněžnicích, objevuje se nabídka snowkitingu.

7.4 Cyklistika

V Čechách je historie cyklistiky spojena se jménem stavitele mlýnů a majitelem továrny na mlýnské stroje na Smíchově. Nadchl se pro velocipedy a začal je jako první u nás vyrábět. Jeho synové - Josef, Petr, František a Václav - se stali hlavními propagátory cyklistiky a časem i slavní přední čeští a evropští závodníci. V roce 1888 J. Kohout zakládá Český klub velocipedistů, který byl prvním sportovním klubem v Rakousku a v Království českém (Konopka, 2007).

O počátcích cyklistiky v Krušných horách toho víme jen velmi málo. Žádný z průvodců do počátku 20. století se o ní nezmiňuje. Teprve Kafka (1909) o tomto způsobu

cestování píše. Ovšem nedoporučuje ho pro přílišnou členitost terénu. Pro snadnější dostupnost ze saské strany byla oblast spíše řídké navštěvována cyklisty německými. První doložený záznam máme z roku 1883, kdy drážďanští cyklisté na vysokých kolech dorazili na vrchol Děčínského Sněžníku (Nouza, 1990).

Na pohlednici z Jubilejní výstavy řemeslných a průmyslových výrobků Rudohoří z roku 1908 můžeme spatřit několik cyklistů, kteří vyjeli na vrchol Klínovce. Sporé informace máme z období meziválečného. K přepravě kol byla již tehdy využívána železnice. Teprve v šedesátých letech se v průvodcích můžeme dočíst několik vět o možnostech cykloturistiky v oblasti. Vzhledem k horskému terénu doporučují výlety organizovat z některé ze železničních stanic na hřebeni a po něm také plánovat trasy. Podle potřeby je pak možné sjet rychle do údolí. Bylo možné využívat silnic, které měly bezprašný povrch a byly málo frekventované (např. Kolektiv, 1966).

Zvýšení zájmu o horské oblasti přináší teprve rozšíření horských kol (MTB). V roce 1982 uvádí na trh firma Specialized první masově vyráběný MTB – StumpJumper. Velký boom ve světě začíná rokem 1988, kdy Američané prodávají poprvé více MTB, než silničních kol (Hrubíšek, 1999).

U nás se tato kola začínají prosazovat v polovině devadesátých let, mohutný nástup však je možné datovat až po roce 2000. V souvislosti s dosažitelností horských oblastí a zjednodušením pohybu v nich se začínají ve velké míře budovat také cyklostezky. Nejprve dochází jen k proznačení sjízdných úseků turistických cest a v místě, kde je terén pro kolo nevhodný, byly využívány silnice. První skutečné krušnohorské cyklostezky začaly být budovány teprve kolem roku 2005 v souvislosti s možností získat na ně prostředky z fondů EU. Nové podmínky umožnily jejich propojení se stezkami na saské straně, případně budování společných projektů.

Na české straně hor se dnes uvádí 17 cyklostezek v délkách od 5 do 47 kilometrů. Největším zážitkem je pak cesta po Krušnohorské magistrále. Tato trasa začíná ve Františkových lázních a vede celým pohořím až na Děčínský Sněžník, kde se napojuje na Labskou magistrálu. Její délka je úctyhodných 242 km (Soukup, David, 2002).

V Německu je vybudována velkolepá dálková cesta v délce 1528 km, která spojuje Bodensee a Baltské moře. Čtyři etapy procházejí horským terénem Krušných hor, jejich celková délka je 320 km.

Rostoucí zájem cyklistů o pohyb v oblasti vyžaduje budování kvalitní infrastruktury, což na druhé straně znamená nové možnosti pro podnikání i zvyšování zaměstnanosti v regionu. Provozovatelé ubytovacích a stravovacích zařízení se museli přizpůsobit

novému trendu. Jde jak o drobnosti, jako jsou stojany na kola, možnosti uzamčení kol v penzionech a hotelech, ale také o půjčovny kol, servisy a dopravu. Některé společnosti provozující autobusovou dopravu zavedly novou službu. Dopravní podnik města Chomutova provozuje tzv. cyklobusy v letním období hned na třech trasách: Chomutov - Jirkov - Rudolice, Jirkov - Chomutov - Hora sv. Šebestiána a Jirkov - Chomutov - Boží Dar. Dopravní podnik Ústeckého kraje provozuje trasy Teplice - Dubí - Moldava a Osek - Dlouhá Louka a zpět. Služby doplňuje ČSAD Karlovy Vary trasami: Cheb - Karlovy Vary - Boží Dar - Klínovec, Kraslice - Přebuz - Nejdek a Sokolov - Nejdek - Horní Blatná - Boží Dar - Klínovec. Tím je dokonale pokryta celá oblast Krušných hor. Ceny za přepravu kola se pohybují od 15 do 30 Kč. (Zdroj - materiály infocenter a dopravních podniků).

Nutno říci, že právě cyklistika zachránila podnikání v cestovním ruchu v krušnohorské oblasti. Poskytovatelé služeb díky ní již nejsou plně závislí na zimní sezóně.

7.5 Lázeňství

Hovoříme-li o možnostech rekreace v Krušných horách, musíme se zmínit také o lázeňství, které má v této oblasti dlouholetou tradici. Pro potřeby této práce vynecháme významné lázně karlovarské oblasti, Teplice a Bílinu - Kyselku, které se nacházejí na úpatí pohorí, a budeme se věnovat pouze těm, které jsou v nitru hor.

Nesporně nejvýznamnějším lázeňským městem v regionu je Jáchymov. Byl založen v roce 1516 při bohatých stříbrných dolech hrabat Šliků. Tradiční jáchymovské rudné hornictví bylo po svém útlumu na přelomu 19. a 20. století vystřídáno radioaktivním lázeňstvím. Slavná fyzička Marie Curie-Sklodowska, jež objevila nový prvek polonium, našla v roce 1898 v jáchymovských odpadních rudách prvek radium. Krátce poté prokázali fyzikové obsah radonu (léčivé radiové emanace) v některých jáchymovských termálních vodách. Následovaly první pokusy s léčivými účinky. V roce 1906 se stal Jáchymov prvním radonovým lázeňským místem světa. V roce 1912 zde byl postaven velkolepý lázeňský hotel. Ten navštívila řada významných hostů. Mimo jiné spisovatel Karel May, prezident T. G. Masaryk a v roce 1925 M. Curie-Sklodowska (mimo jiné nadšená cyklistka). Kolem roku 1930 činila návštěvnost přes 9 000 hostů ročně. Místní prameny jsou jímány v půlkilometrové hloubce dolu Svornost. Léčí se zde nemoci pohybového ústrojí, nemoci nervové, choroby metabolické (cukrovka, dna) a dále geronti (Burachovič, Knabe, 2011).

Nejstaršími lázněmi na saské straně je zajisté Warmbad. Teplé prameny zde byly objeveny již v roce 1385 při hledání stříbra. V roce 1661 zakázal král Jiří II. Saský hornickou činnost v okruhu 300 metrů od pramene. Jde tak o jednu z prvních zmínek o ochraně léčivých pramenů. V 17. století zde byla zformulována první lázeňská pravidla. Z roku 1746 pochází první písemný doklad o existenci lázeňského lékaře. Postupně rostou lázeňské domy, některé z nich jsou šlechtickými sídly. V roce 1895 se začíná stáčet minerální voda "Warmbader Quelle" na pitné kúry do lahví. V době druhé světové války a krátce po ní byly lázně využívány jako domov pro matky s dětmi (bylo jich tu ubytováno více než 300) a porodnice. Později zde našlo útočiště 300 vyhnaných Slezanů. Od roku 1945 byly lázně využívány jen jako uprchlický tábor. Teprve v roce 1949 je tento tábor vyklizen a je rozhodnuto přijmout první lázeňské hosty. Těmi byli horníci společnosti SAG Wismut. Kvalita lázeňské péče se postupně zlepšovala. Byla vybudována nové terapeutická oddělení - podvodní masáž, individuální inhalace, hydroelektrická procedura a termoterapie. V roce 1968 pak termální bazén s bazénky na vodoléčbu. Po roce 1989 uznala Spolková pojišťovna ze 154 lázeňských zařízení na území bývalé NDR pouze dva a čtyřicet. Lázně Warmbach patřily mezi ně. V roce 1994 byl položen základní kámen nové kliniky, a ta v srpnu 1997 přivítala první pacienty. Klinika disponuje 160 lůžky a je zařízena na léčení ortopedických onemocnění, onemocnění srdce a krevního oběhu (Burachovič, Knabe, 2011).

Přímo v centru hor pod Fichtenbergem leží Kurort Oberwiesenthal. Vznikl podobně jako další obce v Krušnohoří za účelem těžby stříbra. Z původně horního města se během 19. století stalo významné turistické středisko. Lidé sem přijížděli a stále přijíždějí především za zimními sporty a lázeňstvím. Statut lázeňského města má Oberwiesenthal od roku 1936. Po krátké devastaci v padesátých letech při ruských pokusech těžít zde uran dochází brzy k obnově lázeňství. Provádí se tu pohybová terapie k normalizaci vegetativních funkcí organismu, povzbuzení dechové aktivity, posílení svalstva a kloubů (zdroj - infocentrum Oberwiesenthal).

Dalšími významnými lázněmi jsou Thermalbad Wiesenbad (pramen tu by využíván již v 16. století), Bad Brambach a Bad Elster.

7.6 Další aktivity

7.6.1 Horolezectví

Skalní terény Krušných hor byly dlouho ve stínu hodnotných pískovcových oblastí Česko-saského Švýcarska. Dostupné průvodce vydané v letech 1950 až 1981 (např. Kolektiv, 1966, 81) uvádějí, že horolezectví zde nemá vhodné podmínky, a že v celé oblasti slouží pouze znělcový Bořeň u Bíliny jako cvičný terén pro místní lezce. Ve skutečnosti je Bořeň nejhodnotnějším českým nepískovcovým terénem. Právě zde byly pravděpodobně vykonány první výstupy v regionu. První horolezecká činnost na Bořeni začala na počátku 20. století, podrobnější informace se však nezachovaly. První známá jména prvovýstupců jsou Gregor (Řehoř) a Berthold z Alpského klubu ze Žatce, podle kterých jsou nazvány např. skalní útvary Bertholdův prst a Řehořův komín. Další známou osobností byl Rudolf Lois Scharf, známý svými obtížnými prvovýstupy a také zpracováním výstupů z let 1925 až 1945. V současnosti na Bořeni existuje přibližně čtyři sta cest všech obtížností. Největší význam má severní stěna, kde se nacházejí cesty délky přes 100 metrů, které mají velehorský charakter. Z období před II. světovou válkou pochází i zajištěná cesta (klettersteig) zvaný "Německý žebřík". Tato cesta byla hojně využívána při výcviku vysokohorských turistů. V sedmdesátých letech však byla ochránci přírody zrušena (Novotný, 1987). Pod horou, která převyšuje terén o 300 metrů, je horolezecká chata z roku 1925 a tábořiště.

Dalším hodnotným terénem jsou Svatošské skály u Lokte. Žulové skalní věže se zde vypínají do výšky až 50 metrů. První datované výstupy pocházejí z padesátých let 20. století. Protože však prvovýstupci nacházeli staré jištění, lze s určitostí tvrdit, že oblast byla objevena již německými lezci. V oblasti je asi 90 cest spíše vyšší obtížnosti (Novotný, 1987).

Třetí významnou oblastí jsou Perštejské skály nad Ohří. Jejich výška je až 40 metrů. Najdeme zde přes 150 cest střední a vyšší obtížnosti. První výstupy zde byly uskutečněny v padesátých letech M. Chytilém. Po roce 1960 přišla éra lezení s technickými pomůckami. 80. léta znamenala radikální změnu stylu lezení a všechny technické cesty byly přelezeny volně. Přelom 80. a 90. let byl poznamenán vznikem extrémních výstupů a diskuzí o tom, zda jistit shora či zdola (Kolektiv, 2005).

K tradičním lezeckým oblastem patřily do osmdesátých let ještě Jezerka, Holubí skály, skály Na Strašidlech u Horní Blatné, Jezeří, Hohenstein u Kraslic. Konec osmdesátých a devadesátá léta znamenaly nástup extrémního lezení a počátek boulderingu.

Lezci objevují nové a nové terény, zajímají se také o dříve nezajímavé nízké objekty. Rozvoj horské cyklistiky umožnil vyhledávání nových oblastí a osamocených útvarů. Dnes tedy můžeme v Krušných horách napočítat více než 40 lezeckých terénů, z nichž samozřejmě některé mají jen místní význam (Kolektiv, 2005).

Osud saských lezeckých oblastí byl podobný. Nedaleké Česko-saské Švýcarsko lákalo svými hodnotnými cestami více než drobné skalky poschovávané v horských lesích. Skály byly dlouho opomíjeny a navštěvovány spíše jen místními lezci v době, kdy nebylo možné lézt na pískovcích.

Mezi známější terény patří skalní útvar Teufelsstein u Johanngeorgenstadtu v údolí potoka Steinbach. Skalní stěny dosahují až 30 metrové výšky. Najdeme tu 100 cest obtížnosti 3-8.

Další oblastí je Greifenstein. Místní přírodní divadlo je obklopeno malebnými žulovými věžemi Kreuzfelsen, Gamsfelsen, Seekofel, Kleiner Brocken, Stülpnerwand a Turnerfelsen. První výstupy pocházejí z roku 1913, lze tedy říci, že jde o první lezecky využívané nepískovcové skály Krušných hor. Nachází se zde 130 cest všech klasifikací. Zajímavé je, že si tu přijde na své opravdu každý, protože jsou tu i nádherné lehké výstupy. Oblast Wolkensteiner Zschopautal se skládá z dílčích podoblastí – Wolkensteiner Schweiz, Wolkensteiner Wände, Frauenholz a Himmelmühlewand – nacházejících se v údolí řeky Zschopau 7 km západně od Marienbergu. Horolezecky byly terény objeveny teprve před deseti lety, a to především díky vysoké obtížnosti (Richter, 2007).

Oblast Katzenstein bei Pobershau leží cca 10 km severozápadně od Kálku, v údolí potoka Schwarze Pockau. Toto údolí zvané Schwarzewassertal je plné skal. Lézt se ale smí jen na několik v průvodci popsaných věžích a masivech, jež se nacházejí přímo u cesty, kde panuje čilý turistický ruch. Také v Sasku je již k dnešnímu dni lezecky prozkoumáno několik desítek oblastí a masivů (Richter, 2007).

Celkově lze říci, že krušnohorské horolezecké terény nebyly dlouho doceňovány. Teprve současná generace lezců vyhledávajících extrémní cesty a poslední možnosti prvovýstupů otevřela novou knihu krušnohorského lezení.

Horolezectví v regionu se velice často kombinuje s cyklistikou.

V posledních několika letech vstoupilo podnikání i do lezení na drobných krušnohorských skalách. Např. v Nových Hamrech je možné si najmout horolezeckého průvodce pro místní terény (zdroj - infocentrum Nové Hamry).

Lezení na umělých stěnách se stalo samostatnou sportovní disciplínou. Láká především mladou generaci. Také v horských střediscích Krušných hor jich bylo několik vystavěno (Klíny, Eduard u Božího Daru, Carlsfeld).

Provozovatelé zimních středisek hledali další možnosti nabídky aktivit mimo zimní sezónu. K nim patří lanová centra. Byla vybudována v posledních pěti letech na vrchu Plešivec u Abertam, Greifensteinu, Oberwiesenthalu a v Schönecku (zdroj - infocentrum Abertamy a Oberwiesenthal).

7.6.2 Vodáctví

Začátky vodáctví se datují zhruba do druhé poloviny 19. století. V roce 1866 byl v Evropě založen první kanoistický klub. Na české vody první kanoe vplula roku 1875, koupil ji lékárník z Roudnice Ferdinand Zinke od anglických handlířů společně se závodními koňmi. Toto byla po dlouhou dobu jediná kanoe v Čechách. Další nechal přivést z Kanady roku 1910 velký propagátor sportu Josef Rössler - Ořovský. Ten také založil 29.11.1913 v kavárně u Karla IV. Svaz kanoistů Království Českého (Houser, Kohoutek, Davídek, 1978).

Není zdokumentováno, kdy byly sjety poprvé krušnohorské řeky. Lze však předpokládat, že brzy byly splaveny Ohře a Bílina, tedy řeky maximální klasifikace ZWC, sjízdné po celý rok.

Velkou zásluhu na propagaci turistického vodáctví má Klub českých turistů. V roce 1924 bylo v KČT registrováno již 253 vodáků. Roku 1926 byla v Bráníku vystavěna loděnice se 100 loďmi. Odtud se též vypravilo první vodácké auto s vlekem. Roku 1929 měli vodáci naježděno cca 70 000 km na řekách. Byly splaveny Ohře od Lokte, Bílina, o dva roky později také dolní toky Rolavy a Rotavy (Beníšek, 1979).

Hodně se o propagaci vodáctví v Čechách zasloužilo také skautské hnutí a turistické oddíly. Skauti si upravili pro splouvání řek rybářskou pramici. Zvýšili boky, příd' pokryli vlnolamem a místo vesel začali k ovládní plavidla používat pádla. Vzniklo tak celosvětově ojedinělé originální plavidlo, které bylo levné a zároveň pevné a bezpečné. Mnoho dětských oddílů je používá dodnes, samozřejmě již v modifikované podobě a ze sklolaminátu. Dokonce jsou i verze jednoduše upravitelné pro plachtění. Tyto pramice byly dle fotografií používány také na Ohři (Beníšek, 1979).

Boom vodáctví šel také ruku v ruce s trampingem. Trampové, poloorganizované hnutí dobrodruhů, měli k přírodě vždy nejbližší. Mnoho osad navíc leželo přímo na řekách (např. Vodouch u Perštejna nad Ohří).

V roce 1936 je vydána první kilometráž českých řek. Z krušnohorské oblasti popisuje již úseky řek Ohře, Bílina, Svatavy, Rolavy (WW IV) a Rotavy (Beníšek, 1979). Z toho vyplývá, že ještě před druhou světovou válkou byly splaveny všechny krušnohorské řeky.

Za dob normalizace nastoupila "nová vlna trampingu" a s ní opět ruku v ruce téměř masová vodácká turistika. Útěky do přírody byly jediným řešením, jak se schovat před všudypřítomnou totalitou. Navíc nebylo jednoduché cestovat mimo rámec východního bloku. Proto se zakládaly a znovuobrozovaly nejenom vodácké oddíly a kluby. Začal se jezdit tzv. ČPV (Český pohár vodáků). Zde se setkávali lidé z celé tehdejší ČSSR. Sedmdesátá a osmdesátá léta byla ve znamení hledání nových možností. V té době se uskutečnily prvosjezdy posledních krušnohorských toků - Flájského potoka a Černé (oba WW III-IV).

Z krušnohorských řek je v podstatě více využívána jen Ohře, a to v úseku od Lokte (respektive Chebu) po Nechranickou přehradu. Oproti jiným českým řekám (Vltava, Berounka) zde existovala jen dvě provozovaná vodácká tábořiště (Loket a Hubertus), jinak se tábořilo volně. Ještě koncem osmdesátých let mohl člověk sjet v sezóně celou Ohří, aniž by potkal jinou loď.

Po roce 1989 dochází k prudkému zájmu o vodácký sport i vodní turistiku. Touha po neorganizovanosti a svobodě vnáší i sem velký individualismus. Nové materiály, ze kterých jsou stavěny téměř nerozbitné lodě, zvyšují možnosti. Jsou opakovány sjezdy Rolavy, Rotavy, Svatavy, sjeté jsou toky Flájského Potoka a Černé (oba WWIII), které byly díky blízké státní hranici dříve nepřístupné. Splaveny jsou také Bystřice a Jáchymovský potok (WWII). Podél Ohře začínají platit zákazy volného táboření, vzniká však síť provozovaných tábořišť a kempů. Podél toku je dnes několik půjčoven lodí, které poskytují kompletní servis i s dopravou. Tak, jako vzrůstá zájem o splouvání všech lehkých českých řek, zvyšuje se zájem i o Ohří. V sezónách 2010 a 2011 již nebylo možné získat místa v některých vodáckých kempech bez předchozího objednání. V Lokti byl vyžadován majitelem kempu poplatek i za možnost spuštění lodí na řeku. Proto je ideální Ohří dnes sjíždět mimo sezónu.

Celoročně je sjízdná Bílina, kterou zásobuje podkrušnohorský přivaděč vody pro průmyslové podniky. Protéká krásnou krajinou, ale každých pár set metrů o sobě dá vědět civilizace. Jde o zajímavou plavbu klasifikace ZWC až WWI.

Náročnějšími řekami, které jsou navíc splavné jen za vyššího stavu vody, jsou Rolava (WWII až WWIV), Rotava (WWII), Svatava (WWI). Nabízejí jízdu, při které si vodák neodpočine, v překrásném horském prostředí. Nutná je tu však vlastní doprava, ubytování je možné jen v některém z hotelů nebo penzionů (Turek, 2007).

8 NOVÉ PROJEKTY A ROZVOJ REGIONU

Podstatnou změnu v oblasti cestovního ruchu můžeme zaznamenat na přelomu 20. a 21. století. Kromě masivního rozvoje horské cyklistiky a zájmu cyklistů o horské oblasti Krušných hor dochází ke snaze kooperace mezi jednotlivými obcemi a podnikateli nejen u nás, ale také v Sasku. Vznikají svazky měst a obcí, vytvářejí se mikroregiony a euroregiony. V okrese Most je v roce 2001 založen Svazek obcí Krušných hor. Jeho cílem je společný postup při předkládání různých projektů v žádostech o dotace či granty.

Za účelem podpory rozvoje cestovního ruchu, propagace kulturních, společenských a sportovních aktivit v regionu vzniklo v roce 2004 Sdružení Krušné hory - západ. Jeho hlavními cíli jsou podpora přeshraniční spolupráce obcí pro zajištění společných projektů a získávání finančních prostředků na podporu rozvoje mikroregionu Krušných hor. Sdružení je garantem vzájemné spolupráce a koordinace a je významnou podmínkou pro rozvoj cestovního ruchu při současném zachování přírodních a kulturních hodnot. Směřuje svoji činnost k postupnému zviditelnění dotčené oblasti, zkvalitnění životního prostředí, propagací vytváří podmínky pro ekonomické zajištění tohoto záměru a je nositelem záruk, že finanční prostředky účelně a efektivně využije (Sdružení Krušné hory, 2012).

Obě strany Krušných hor se setkávají již v roce 1993 v rámci členství v Euroregionu EUREGIA EGRENSIS. Tato organizace s ohromnou plošnou působností (Bavorsko, Durynsko, Sasko a severozápadní Čechy) koordinuje přeshraniční spolupráci v oblasti turismu, životního prostředí, kultury, sportu a vzdělávání.

Kromě těchto organizací vznikají mnohá občanská sdružení, jejichž cílem je rozvoj regionu, cestovního ruchu a mezinárodní spolupráce. Rozhovory se zástupci občanských sdružení, obcí a pracovníky infocenter bylo však zjištěno, že v řadě případů neexistuje jejich provázanost při tvorbě jednotných koncepcí a podávání projektů. Zaměstnanci infocenter netušili, že v jejich obci působí významná sdružení, která realizují aktivity mezinárodního významu.

Uvedme si nyní některé významné projekty.

8.1 Znovuobjevené Krušnohoří

Jde o mezinárodní aktivitu, kterou inicioval znalec Krušných hor a fotograf Petr Mikšíček. Jedná se vlastně o několik projektů. Nejprve vznikla kniha Znovuobjevené Krušnohoří, která vyšla poprvé v roce 2005. Ta provádí čtenáře po živoucích i zaniklých místech centrálního Krušnohoří. Autor v úvodu píše: "Naším tajným přáním je, aby kniha, výstava, semináře a diskuze Znovuobjevené Krušnohoří nastartovaly cestu pro obnovu občanské společnosti v krajích, kterým vévodí Krušné hory, a podpořily rozvoj regionální literatury, která by oslovila nejen odborníky, ale hlavně zainteresovanou veřejnost a i návštěvníky z celé republiky" (Mikšíček, 2005). Unikátní kniha vystihuje genia loci Krušných hor. Je psána dvojjazyčně a obsahuje historii soužití Čechů a Němců v regionu. Dále srovnává asi tři sta fotografií stávajících i zaniklých krušnohorských měst a vesnic. Pokračováním byla putovní výstava těchto komparativních fotografií, včetně čtyřmetrových panoramat Krušných hor, která putovala po obcích v regionu. Další aktivitou jsou webové stránky www.znovuobjevenekrusnohori.cz. Ty obsahují cca 5 000 historických i současných fotografií, včetně fotografií z výstavy, naskenované historické dokumenty, informace o současném dění. Jde o nejkompexnější internetové stránky, zabývající se celým pohořím, u nás. Zároveň se vydávají další knihy, především úzce regionální. Pro malý zájem v Čechách byly některé vydány, bohužel, jen v němčině.

8.2 Příhraniční naučná hornická stezka

Příhraniční hornická naučná stezka v Krupce je věnována historii rudného hornictví a osidlování Krušných hor. Stezka je inspirovaná podobnou stezkou v Kutné hoře. Projekt stezky vznikl v roce 1995 jako společný podnik měst Krupky, Dubí a na německé straně Altenbergu a Geisingu. Stezka byla vybudována za finanční prostředky zmíněných měst a s podporou programu Phare Evropské unie. Ve 24 zastaveních přibližuje mnohá důlní díla a představuje zajímavosti zdejšího kraje. Vede z Krupky přes Cínovec na německé území a poté zpět do Krupky. Naučná stezka využívá ohromného potenciálu, který pramení z mnohasetleté hornické historie Krušných hor. Návštěvník si může prohlédnout muzea těžby v Krupce, Altenbergu a Zinnwaldu, štolu Sv. Martin v Krupce, důl "Wereinigt Zwitterfeld zu Zinnwald", stříbrnou štolu u Geisingu a další zajímavosti spojené

s hornickou historií kraje (s použitím informačních materiálů IC Krupka a panelů na stezce).

8.3 Muzeum rukavičkářství v Abertamech

Občanské sdružení Abertamy, jehož hlavním představitelem a zároveň neúnavným iniciátorem dění v širokém okolí je Rudolf Löffler, bojuje o vybudování muzea rukavičkářství v Abertamech. Rukavičkářství mělo v kraji letitou tradici. Rukavice se šily po domácnostech a zároveň v továrně, která měla jméno po celém světě. Zemědělci v okolí chovali kozy na kůži, která se zpracovávala v místní koželužně. Stroje do rukavičkářských závodů dodávala místní strojírenská firma. Těsně před rokem 1989 zde a v přidružených závodech vyrábělo 500 zaměstnanců milion párů rukavic ročně. Privatizace a dovoz levných rukavic z výchovní Asie znamenal zánik rukavičkářství v Krušných horách a následně v Čechách. Občanské sdružení získalo množství starých strojů, nástrojů, polotovarů a dokumentace od původního podniku i od soukromých dárců z Čech a Německa. Zatím zřídilo v budově MěÚ provizorní výstavu a pořádá sympózia rukavičkářství, kterých se účastní řada obyvatel ze sousedního Německa i mnohé odborné kapacity (zdroj - rozhovor s Rudolfem Löfflerem, 2012).

8.4 Montanregion Krušnohoří

Krušné hory byly v minulosti mimořádně významným evropským územím s těžbou rud barevných kovů a jiných nerostných surovin. Hornictví a hutnictví zde má více než osmisetletou historii, která sice nedávno (1993) skončila, ale určitě bude mít své pokračování v budoucnosti. Na této věhlasnosti mají společný podíl jak saská, tak česká část pohoří. Přestože patřily ke dvěma rozdílným státům, vyvíjely se obě v minulosti obdobným způsobem. Tvořily společný hospodářský region se specifickým krajinným a společenským charakterem. Projekt Světové dědictví UNESCO – Montanregion Krušnohoří vznikl na saské straně koncem 90. let minulého století. Studie proveditelnosti byla zpracována na univerzitě TU Bergakademie Freiberg. Z české strany spolupracuje na projektu Regionální rozvojová agentura Ústeckého kraje a Ústecký kraj prostřednictvím své příspěvkové organizace Oblastního muzea v Mostě, podporu má také ze strany Euroregionu Krušnohoří. Společným cílem je dosáhnout v dlouhodobém horizontu zařazení vybraných lokalit a objektů, které prezentují evropsky ojedinělou pozici Krušných

hor v rudném hornictví a hutnictví, na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Podařilo se získat finanční podporu z programu INTERREG IIIA pro posouzení objektů a krušnohorské krajiny pro účely projektu. Nabízí se tak rámec umožňující společný rozvoj přeshraničního území, a to v politickém, hospodářském, infrastrukturním, turistickém i kulturním ohledu (Kupilík, 2012).

8.5 Obnova turistického komplexu na Klínovci

Objekty na vrcholu Klínovce, tvořící dnes komplex horského hotelu, vznikaly postupně od roku 1884 do roku 1927. Hotel byl provozován do roku 1990. Od šedesátých let 20. století zde však neproběhla žádná významnější rekonstrukce ani údržba. Důsledkem toho je současný havarijní stav celého komplexu, který nesplňuje ani základní hygienické podmínky pro provoz. Nepečovalo se ani o bezprostřední okolí hotelu. Hospodářské budovy a výstavní pavilón se opravovaly svépomocí. V katastrofálním stavu je také unikátní rozhledna. Na Klínovec míří každoročně tisíce turistů, kteří jsou pohledem na chátrající objekty velmi zklamaní. V roce 2004 zpracovala regionální rozvojová agentura Egrensis pro obec Boží dar studii proveditelnosti pro projekt Regenerace oblasti vrcholu Klínovce. Ta navrhovala rekonstrukci původních staveb a citlivou přístavbu komerčního centra. Dále výstavbu vyhlídkové terasy, podzemního parkoviště, fitness centra. Návštěvníkům měla sloužit samoobslužná jídelna a kongresový sál. V úrovni podzemního parkoviště měly být dále vybudovány prostory se zázemím pro lyžaře a s přístupem přímo ke sjezdovkám. Fungovat zde měla úschovna lyží, ski servis s půjčovnou lyžařského vybavení (v letní sezóně půjčovna horských kol a dalšího sportovního náčiní) a dětský koutek. Součástí zrekonstruovaného a dostavěného hotelového komplexu na Klínovci mělo být rovněž nové sídlo Horské služby ČR - oblast Krušné hory. Patronem projektu se stal neznámější božídarský sportovec - reprezentant v běhu na lyžích Lukáš Bauer. Realizace měla být ukončena v roce 2009 (zdroj - MěÚ Boží Dar, 2011). Přestože se připravuje výstavba nového lyžařského areálu Klínovec, přestože developeři budují nové ubytovací a komerční objekty na okolních svazích, na realizaci projektu na obnovení staveb na Klínovci se nepodařilo získat potřebné prostředky.

V roce 2012 by dle slov starosty Božího Daru Jana Horníka měly začít práce na přístupové silnici a rekonstrukci rozhledny. Odhadované náklady na opravu věže jsou kolem 20, na cestu pak 17 milionů korun. Ze stavebního průzkumu před zahájením oprav

vyplývalo, že původní stavbu je nutné rozebrat doslova kámen po kameni. Její špatný stav a velmi špatná stabilita jiný postup nedovolují. Po rozebrání stavby nejdříve vznikne jakýsi vnitřní betonový tubus a ten bude poté obložen kameny. To by mělo zajistit nejen dokonalou stabilitu rozhledny, ale také její odolnost vůči drsnému podnebí. Rekonstrukce by měla skončit v roce 2013. Na opravu ale čeká i hotelový areál, který s věží sousedí. Náklady na jeho obnovu se odhadují mezi 200 až 300 miliony korun.

8.6 Česko-saské Krušnohoří

Jde o projekt společné propagace Krušných hor na obou stranách hranice. Společná propagace regionu podpoří celkový rozvoj Krušných hor i Podkrušnohoří. Spolupracujícími stranami jsou Ústecký kraj a Tourismusverband Erzgebirge e.V. Projekt je podporován Evropským fondem pro regionální rozvoj. V rámci projektu jsou vydávány průvodce po zajímavých místech a kalendáře akcí na obou stranách hranice (Hiebl, 2011).

9 CESTOVNÍ RUCH V ÚSTECKÉM KRAJI Z POHLEDU STATISTIKY

V prvním čtvrtletí letošního roku se v hromadných ubytovacích zařízeních Ústeckého kraje ubytovalo celkem **54 243 hostů**, což představuje 2,1 % z celkového počtu hostů v České republice (2 579 485). Tím se kraj řadí na nejnižší příčku v počtu hostů mezi všemi čtrnácti kraji (Tabulka 2).

	Počet hostů						
	celkem	v %	index 2012/2011	v tom			
				rezidenti	index 2012/2011	nerezidenti	index 2012/2011
Česká republika	2 579 485	100,0	112,8	1 298 593	111,3	1 280 892	114,4
v tom:							
Hl. m. Praha	954 470	37,0	116,0	160 061	105,9	794 409	118,3
Středočeský	113 103	4,4	108,1	83 441	103,9	29 662	122,0
Jihočeský	131 102	5,1	107,8	91 538	109,0	39 564	105,2
Plzeňský	96 574	3,7	115,5	64 632	115,5	31 942	115,4
Karlovarský	163 288	6,3	120,5	58 264	141,2	105 024	111,5
Ústecký	54 243	2,1	110,1	36 824	110,2	17 419	109,9
Liberecký	191 405	7,4	119,8	141 320	124,4	50 085	108,6
Královéhradecký	254 780	9,9	110,2	183 835	114,2	70 945	101,2
Pardubický	59 322	2,3	98,2	49 914	96,9	9 408	105,7
Vysočina	60 174	2,3	108,6	50 813	109,4	9 361	104,4
Jihomoravský	172 583	6,7	107,2	106 337	112,5	66 246	99,5
Olomoucký	93 308	3,6	103,5	77 386	104,1	15 922	100,6
Zlínský	92 356	3,6	105,8	79 175	104,3	13 181	115,3
Moravskoslezský	142 777	5,5	115,2	115 053	111,8	27 724	131,5

Tabulka 2. Návštěvnost v hromadných ubytovacích zařízeních v krajích ČR v 1. čtvrtletí 2012 (Český statistický úřad, 2012)

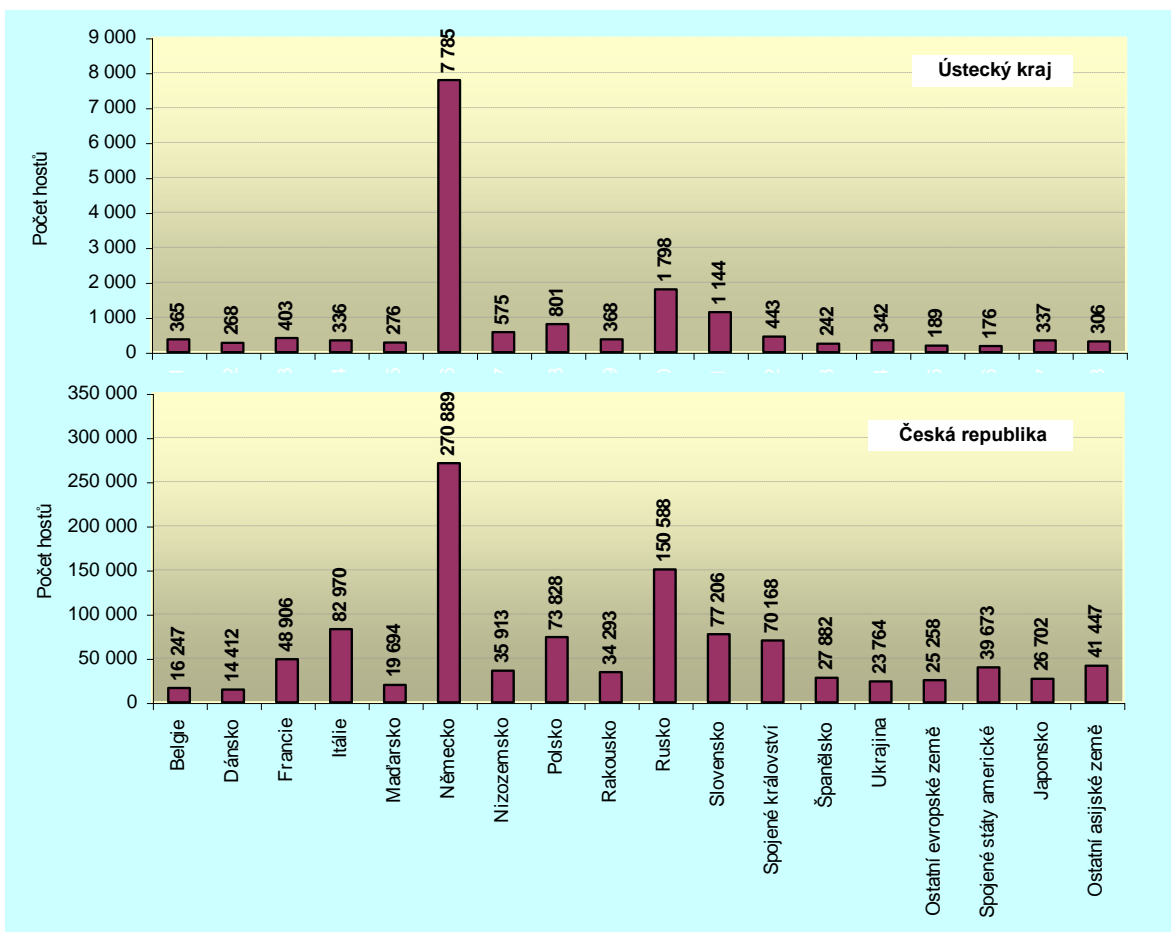
Počet přenocování hostů v hromadných ubytovacích zařízeních dosáhl v Ústeckém kraji **148 267 nocí**, což je nárůst o 4 % oproti stejnému období roku 2011. Nerezidenti tu strávili celkem 50 623 nocí, zatímco rezidenti přenocovali v zařízeních celkem 97 644 krát (Tabulka 3).

	Počet přenocování						Průměrný počet přenocování
	celkem	index 2012/2011	v tom				
			rezidenti	index 2012/2011	nerezidenti	index 2012/2011	
Česká republika	7 718 054	108,7	3 789 527	104,6	3 928 527	113,0	3,0
v tom:							
Hl. m. Praha	2 409 610	115,3	284 405	97,9	2 125 205	118,1	2,5
Středočeský	257 093	106,4	186 688	101,7	70 405	121,2	2,3
Jihočeský	373 241	96,7	284 426	98,4	88 815	91,6	2,8
Plzeňský	224 610	104,4	157 047	103,2	67 563	107,3	2,3
Karlovarský	952 317	112,9	225 964	117,2	726 353	111,6	5,8
Ústecký	148 267	104,0	97 644	101,3	50 623	109,6	2,7
Liberecký	720 750	116,8	513 826	121,4	206 924	106,8	3,8
Královéhradecký	1 022 397	102,5	732 069	104,5	290 328	97,8	4,0
Pardubický	163 433	103,8	140 890	102,0	22 543	116,6	2,8
Vysočina	140 439	107,6	116 464	110,3	23 975	96,1	2,3
Jihomoravský	296 758	106,7	183 596	107,6	113 162	105,4	1,7
Olomoucký	317 758	96,6	282 912	95,7	34 846	104,5	3,4
Zlínský	259 836	96,7	223 306	94,6	36 530	112,3	2,8
Moravskoslezský	431 545	106,8	360 290	102,8	71 255	133,2	3,0

Tabulka 3. Počet přenocování hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v krajích ČR v 1. čtvrtletí 2012 (Český statistický úřad, 2012)

Nejčastějšími zahraničními návštěvníky Ústeckého kraje (podle státního občanství) jsou hosté z Německa 7 785, což představuje 14,4 % z celkového počtu hostů a 44,7 % ze zahraničních hostů. Se svými 10,3 % jsou druhou nejvíce zastoupenou skupinou hosté z Ruska.

Z grafů je patrné, že tento trend je celorepublikový. Rozdíl však vzniká na dalších pozicích zahraničních hostů, kdy třetí místo v Ústeckém kraji obsadili hosté ze Slovenska (6,6 % ze zahraničních hostů), ale v ČR jsou to Italové (6,5 % ze zahraničních hostů). V kraji dále následují Poláci se 4,6 % a Holanďané se 3,3 % (Obrázek 1).

Obrázek 1. Počet hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v ČR podle zemí v 1. čtvrtletí 2012 (Český statistický úřad, 2012)

Lázeňská zařízení navštívilo v ČR v 1. čtvrtletí 2012 celkem 154 539 hostů. V Ústeckém kraji to bylo 5 186, tj. o 6,5 % více než ve stejném období předchozího roku, z toho 851 hostů ze zahraničí, přičemž počet nerezidentů se snížil o 2,5 %. Počet rezidentů zaznamenal naopak zvýšení o 8,5 %.

S průměrným počtem přenocování - 2,7 noci se řadí Ústecký kraj na deváté místo. Průměrný počet přenocování hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v ČR jsou 3 noci.

10 SWOT ANALÝZA VYUŽÍVÁNÍ REKREAČNÍHO POTENCIÁLU KRUŠNÝCH HOR

V předchozí části práce jsme podrobně rozebrali situaci v oblasti využívání rekreačního potenciálu. Cílem SWOT analýzy je jednoduchou a čitelnou formou identifikovat rozsah možností Krušnohoří pro další rozvoj využívání jeho rekreačního potenciálu a současně ukázat na možné negativní stránky a hrozby, kterým je nutné se vyhnout. SWOT analýza je prostředkem pro nalezení správných opatření.

Jednotlivé položky SWOT analýzy byly definovány na základě výše uvedených skutečností. Ty byly získány v souladu se stanovenou metodikou (Tabulka 4).

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none"> • Strategická poloha a dobrá dostupnost z Prahy, Ústeckého, Libereckého a Karlovarského kraje, blízkost velkých německých měst Dresden a Lipsko • Atraktivní turistická místa a kombinace přírodních a kulturních hodnot • Hornická tradice oblasti a současný celospolečenský zájem o technické a industriální památky • Tradice lázeňství - jak v Krušnohoří, tak v jeho okolí • Lyžařské možnosti - střediska, běžecké trasy, Krušnohorská magistrála • Blízkost českých a saských lyžařských a horských středisek • Bohatá síť značených cest a cyklostezek • Morfologie terénu ideální pro cyklistiku - dlouhá stoupání a sjezdy, zároveň je na náhorní planině možné najít trasy s minimálním převýšením • Byly položeny základy přeshraniční spolupráce 	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalitní infrastruktura vybudována jen lokálně (velká lyžařská střediska) • Mimo horská střediska je špatná úroveň stravovacích a ubytovacích služeb, často se i během podávání obědů kouří • Přežívající částečně negativní image Krušných hor jako ekologicky zdevastovaného území • Nízký počet ubytovaných hostů (na posledním místě v ČR). Převažují jednodenní návštěvníci (výletníci). • Nevzhlednost a zanedbanost řady obcí • Zdevastované a neudržované některé turistické zajímavosti (areál Klínovec, rozhledny...) • Nedostatečná propagace • Zatím malé využívání prostředků z fondů EU • Často chybí kooperace mezi jednotlivými obcemi, podnikateli a neziskovými organizacemi • Poskytovatelé služeb jsou orientováni

<ul style="list-style-type: none"> • Vlakové spojení s možností dopravy kol mezi českými a saskými obcemi 	<p>převážně na zimní sezónu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Chybí dostatečná nabídka aktivit pro letní období • Nedostatečná vybavenost menších lyžařských středisek • Nedostatek prodejen sportovního a turistického vybavení, servisů, ale i běžných místních prodejen potravin • Zánik tradičních průmyslových podniků, nárůst nezaměstnanosti, záporné saldo dojížděky a vyjížděky do zaměstnání a škol
Příležitosti	Hrozby
<ul style="list-style-type: none"> • Možnost získat podporu přeshraničních projektů • Množství zajímavých "neokoukaných" a zatím málo známých míst • Nevyužívané a nenavštěvované industriální památky • Pozůstatky zaniklých obcí • Těsná blízkost středisek, alei turistických a přírodních zajímavostí v Čechách a v Sasku • Prostupnost hranice • Velký zájem návštěvníků ze SRN (14,4 %) 	<ul style="list-style-type: none"> • Nejisté podmínky pro zimní aktivity (vyplývá z malé nadmořské výšky) • Pokles zájmu návštěvníků o Krušné hory po první vlně hledání nových atraktivních lokalit • Zánik krajinytvorné funkce venkova • Pasivita institucí i obyvatel • Odliv kvalifikovaných pracovních sil • Snížení zájmu návštěvníků přinese úpadek poskytovatelům služeb v cestovním ruchu, což může znamenat jejich likvidaci a tím prohloubení nedostatku těchto služeb. Ten bude znamenat opětovný odliv návštěvníků.

Tabulka 4. SWOT analýza využívání rekreačního potenciálu Krušných hor.

11 DISKUZE

Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že Krušné hory disponují obrovským potenciálem pro rekreační aktivity. Jejich centrální část podléhala řadu desetiletí průmyslovým vlivům, které působily devastačně na původní přírodní společenstva. Nejnovější výzkumy však potvrzují, že došlo k poklesu exhalací i chemického spadu na minimum. Navzdory v minulosti negativnímu pohledu na pohoří, jako na zdevastovanou oblast, zůstaly zachovány značné části nepostiženy. Vyskytuje se tu řada vzácných rostlin, dokonce některé endemity. Krušnohorská rašeliniště zůstala nedotčena a jejich rozloha je na druhém místě za rašeliništi šumavskými. V pohoří se nachází množství kulturně-historických zajímavostí, v místní architektuře se projevuje po mnoho staletí působící vliv německý i český. V kraji je celá řada míst, která jsou spojena s dlouholetou hornickou a hutnickou minulostí. Většina z nich zůstává veřejnosti utajena, a to i v době nebývalého zájmu o industriální památky. Oblast je příhodná pro provozování turistiky, morfologicky jde o jeden z nejhodnotnějších cyklistických terénů u nás. Existují zde tradiční i nová lyžařská střediska i možnosti dlouhých lyžařských túr. V nitru hor se nachází několik tradičních lázeňských míst, v jejich těsném sousedství leží nejvýznamnější česká i saská lázeňská města.

Krušné hory mají ideální dopravní dostupnost. Vysoko do údolí, dokonce přes hřebeny, vedou silnice i železniční trati. Některé z tratí jsou technickými unikáty.

Krušné hory byly po dlouhou dobu místem společenských třecích ploch. Také rekreační využívání oblasti bylo v posledních sto letech touto skutečností velmi poznamenáno. Nyní však lze říci, že hory prožívají období nebývale zklidněných vztahů, touhy po spolupráci Čechů a Němců. Právě tuto skutečnost je nutné maximálně využít. Narůstá zájem bývalých obyvatel příhraničí a jejich potomků o návštěvu míst, kde mají kořeny. Pomalu si i Češi hledají cestu do končin za saskou hranicí.

Nadále však přežívá negativní image Krušných hor jako ekologicky zdevastovaného pohoří. To je pravděpodobně důvodem menší návštěvnosti, v počtu ubytovaných hostů je region na posledním místě v ČR. Převažují jednodenní návštěvníci z obou zemí, což má v důsledku negativní dopad na podnikání především v ubytovacích službách. Množství českých obcí se dosud nevzpamatovalo po odsunu německého obyvatelstva před více než půlstoletím. Obce jsou nevhledné, zanedbané. Chybí základní vybavenost i také vybavenost pro návštěvníky (sportovní prodejny, servisy, ale i místní prodejny potravin). Stravovací a ubytovací služby jsou často na nízké úrovni, především v místech mimo

horská střediska. Ve většině stravovacích zařízení - opět převážně mimo střediska - je běžné, že se kouří i v době podávání obědů. Stoupá nezaměstnanost a s ní i denní a týdenní dojíždění obyvatel do zaměstnání. Zdevastované jsou i některé hodnotné turistické zajímavosti. Významněji jsou vyhledávána jen tradiční i nová lyžařská střediska. Zájem je však silně sezónní.

O změnu se snaží některé regiony. Spolupráce s blízkými saskými obcemi je sice v plenkách, ale existuje. Chybí kooperace mezi regiony v Čechách, nízká je mezi obcemi. Byl zaznamenán stav, kdy pracovníci informačních center a zástupci obcí nevěděli o významných i mezinárodních aktivitách místních sdružení a spolků. Propagace mimo regiony je nedostatečná, pokud vůbec existuje. Krušné hory nejsou prezentovány jako jeden významný horský region cestovního ruchu (jako je tomu u ostatních horských oblastí u nás). Nedostatečně jsou využívány možnosti získat prostředky z fondů Evropské unie na podporu podnikání a také na přeshraniční spolupráci.

Další rozvoj regionu v oblasti využívání rekreačního potenciálu je možný jen za předpokladu, že dojde k celé řadě změn. Je nutné zkvalitnit celostátní propagaci v Česku, Německu i dalších zemích. Jde ovšem o propagaci celých Krušných hor jako jednoho regionu. K tomu je třeba vytvořit jednotnou image, logo, nosnou myšlenku. Pojem Krušné hory - Erzgebirge musí vstoupit do povědomí obyvatel obou zemí. Další obnova oblasti musí probíhat v těsné spolupráci všech krušnohorských obcí v ČR i SRN. Je nutná kooperace obcí a malých středisek v oblasti tvorby společných projektů a podávání žádostí o granty z fondů EU. Přeshraniční propojení horských středisek (společné skipasy, skibusy, propagace) bude znamenat rozšíření možností a s tím také nárůst počtu návštěvníků.

V oblasti rozšiřování nabídky v cestovním ruchu je nutné zkvalitnit ubytovací a stravovací služby tak, aby dosáhly evropského standardu. V maximální míře je nutné zřizovat nekuřácké provozy a zákaz kouření dodržovat. Tím zvýšit zájem o ubytování a stravování v regionu, a tak zvýšit počet vícedenních návštěvníků. K tomu je třeba podpory podnikatelů v oblasti cestovního ruchu tam, kde je to pro jeho rozvoj žádoucí - prodej sportovního a turistického vybavení, ubytování, cyklokempy s kompletním servisem, stravovací služby na Krušnohorské magistrále a dalších dálkových lyžařských a cyklistických trasách. To bude mít dvojí dopad - vyšší zájem návštěvníků a snížení nezaměstnanosti. Je třeba zahájit a provádět masivní propagaci o přínosu cestovního ruchu mezi místními obyvateli. Zaměřit se přitom na rozšiřování možností zaměstnanosti, poskytování informací drobným podnikatelům o možnostech získat prostředky pro zahájení podnikání, získávání investičních prostředků pro obce, rozvoj infrastruktury.

Pracovní pozice v cestovním ruchu je třeba nabízet místním obyvatelům a podporovat jejich další vzdělávání. Využívat projekty pro rozvoj zaměstnanosti a tvorbu pracovních míst.

Vzhledem k významné sezónnosti v návštěvnosti hor je nutné rozšířit co nejvíce nabídku služeb a aktivit poskytovaných v letním období. Je nutná důsledná, kvalitní a pravidelná údržba cyklostezek a lyžařských cest. Především pak Krušnohorské magistrály. Tu je třeba - jako unikátní cestu, která propojuje celé pohoří - udržovat sjízdnou v létě pro cyklisty a pěší turisty, v zimě pro lyžaře.

Při vyhledávání a zpřístupňování nových turistických cílů je třeba se soustředit na ty, které úzce souvisí s tradicí Krušných hor. Je nutné zpřístupnit a propagovat dosud málo známé industriální památky, pozůstatky důlních děl a zaniklých obcí. Zde budovat naučné stezky, pořádat besedy s pamětníky a odborníky. Dosud neznámá místa propagovat (Toulavá kamera, časopis Turista, pořad "Rádio na cestách" apod.). Pracovníci informačních center by měli být schopni pravidelně oslovovat média a vydávat tiskové zprávy, pořádat tiskové konference, zvat novináře na prezentační akce.

Účinně lze propagovat zajímavosti Krušných hor také v lázeňských střediscích. Je možné pořádat outdoorové aktivity pro lázeňské hosty (Nordic Walking, procházky po blízkých zajímavých cílech, budování stezek se startem a cílem v lázeňských místech, pořádání autokarových zájezdů s krátkými procházkami). Je nutné soustředit se na vytváření balíčků služeb (Packaging) především pro lázeňské hosty a návštěvníky zimních středisek. Prostřednictvím nich je možné také zvýšit zájem o letní sezónu.

V malých zimních střediscích je třeba pokusit se o participaci obcí a provozovatelů při získávání prostředků na modernizaci středisek a vybudování umělého zasněžování. Udržení návštěvnosti i při špatných sněhových podmínkách bude prospěšné nejen pro provozovatele vleků, ale také pro obec a region.

Získat stálé klienty - to by mělo být základní heslo všech.

12 ZÁVĚRY

V minulosti neprávem opomíjené a těžce zkoušené Krušné hory si konečně získávají své zasloužené místo mezi ostatními horskými masivy. Svým návštěvníkům totiž mají rozhodně co nabídnout.

Tato práce dokumentuje rekreační potenciál Krušných hor a rozebírá vývoj jeho využívání v průběhu posledních sto padesáti let. Je zřejmé, že průběh tohoto vývoje se odráží na politicko-spoločenském pozadí.

Na základě vývoje a závěrečné SWOT analýzy současného využívání rekreačního potenciálu Krušných hor je možné doporučit tyto kroky nutné pro další rozvoj:

- Zkvalitnění propagace s celostátní působností v Česku i Německu
- Jednotný postup v propagování celého regionu, nikoli jen jednotlivých oblastí
- Pojem Krušné hory - Erzgebirge musí vstoupit do povědomí obyvatel obou zemí
- Nalezení charakteristické vlastnosti, loga a sloganu, které budou neodmyslitelně v povědomí obyvatel spojeny s regionem Krušných hor
- Kooperace malých středisek v oblasti tvorby společných projektů a podávání žádostí o granty z fondů EU, soustředit se na přeshraniční spolupráci. Zaměřit se na rozvoj malých středisek, obnovu historických staveb, které jsou kulturním dědictvím národa, na revitalizaci obcí.
- Spojení lázeňství a hor, propagace zajímavostí Krušných hor v lázeňských střediscích, nabídka outdoorových aktivit pro lázeňské hosty (Nordic Walking, blízké zajímavé cíle pro procházky, autokarové zájezdy s krátkými procházkami...)
- Poskytování balíčků služeb (Packaging) pro lázeňské hosty a návštěvníky zimních středisek
- Pokračování v přeshraniční spolupráci, společná nabídka skipasů sousedních středisek, skibusy mohou jezdit i přes hranici, zviditelnění regionu bez ohledu na hranice
- Zkvalitnění ubytovací a stravovací služby, jejich úroveň zvýšit na běžný evropský standard, v maximální míře zavádět nekuřácké provozy. Tím zvýšit zájem o ubytování v regionu a zvýšit počet vícedenních návštěvníků.
- Rozšíření nabídky služeb a aktivit poskytovaných v letním období - to přinese vyváženost příjmů, odstranění závislosti na několika měsících zimní sezóny a zároveň snížení nezaměstnanosti

- Podpora drobných podnikatelů v oblasti cestovního ruchu tam, kde je to pro jeho rozvoj žádoucí - prodejny sportovního a turistického vybavení, levné ubytování, cyklokempy s kompletním servisem, stravovací služby na Krušnohorské magistrále a dalších dálkových lyžařských a cyklistických trasách. To bude mít dvojí dopad - vyšší zájem návštěvníků a snížení nezaměstnanosti
- Společný postup obcí při podávání projektů v oblasti přeshraniční spolupráce
- Propagace dosud neznámých míst (Toulavá kamera, časopis Turista, pořad "Rádio na cesty" apod.)
- Zpřístupnění a propagace dosud neznámých industriálních památek, výstavba naučných stezek (je nutné si uvědomit, že právě tyto památky jsou pro Krušnohoří charakteristické)
- Zpřístupnění pozůstatků zaniklých obcí, jejich propagace, budování naučných stezek, pořádání besed s pamětníky a odborníky
- Budování propojených přeshraničních naučných stezek a okruhů po zajímavých místech na obou stranách hranice, vydávání turistických známek, turistických pasů
- Zaujmout návštěvníky ze sousední SRN atraktivními cíli a kvalitní nabídkou služeb na úrovni evropského standardu
- Hledání nové atraktivní nabídky pro návštěvníky a zkvalitňování služeb, hlavním cílem je získání stálé klientely
- Získávání prostředků na vybudování umělého zasněžování i malých středisek. Spolupracovat při tom s obcemi, mikroregiony. Udržení návštěvnosti i při špatných sněhových podmínkách je prospěšné nejen pro provozovatele vleku, ale pro celou obec a region.
- Zahájení a provádění masivní propagace o přínosu cestovního ruchu mezi místními obyvateli. Zaměřit se na rozšiřování možností zaměstnanosti, získávání investičních prostředků pro obce, rozvoj infrastruktury, který bude prospěšný nejen návštěvníkům, ale především místním obyvatelům.
- Nabízení pracovních pozic v cestovním ruchu místním obyvatelům, podpora jejich dalšího vzdělávání. Využívání projektů pro rozvoj zaměstnanosti a tvorbu pracovních míst (jsou určeny např. pro starší padesáti let, matky po mateřské dovolené, tělesně postižené apod.).
- Iniciování dohod s železničními společnostmi na společné propagaci a poskytování slev v rámci regionu

- Provádění důsledné, kvalitní a pravidelné údržby Krušnohorské magistrály jako nejdelší lyžařské i cyklistické hřebenovky v Čechách i v Německu, i páteře celých hor

Snad žádný kraj u nás nemá tak pohnutou historii. Krušné hory byly vždy třecí plochou mezi národy. Po stovkách let svitla konečně naděje na lepší budoucnost, budoucnost spolupráce mezi Čechy a Němci. I výsledky této práce potvrzují, že bez ní, především dnes ve sjednocené Evropě, nelze počítat s nadějí na úspěch.

13 REFERENČNÍ SEZNAM

- AOPK ČR. (2008). *Ochrana přírody a krajiny v České republice, multimediální aplikace*. Retrieved on 17. 5. 2012 from the World Wide Web: http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=seznam&site=default_cz
- Babický, S. (1958). *Krušné hory. Oblastní turistický průvodce*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- Bajda, D., Ljubimova, Je. (2009). *Drevnjaja civilizacija slavjano-arijev vozvrat iz zabrenija*. Retrieved on 12. 4. 2012 from the World Wide Web: http://www.peshera.org/khrono/khrono-09_2.html#01
- Beníšek, P. (1990). Historie vodácké turistiky v KČT. *Turista*, 4, 14.
- Berlet, B. (1913). *Wegweiser durch das Erzgebirge. Vogtland, Nordböhmen, Duppauer Gebirge und Böhmisches Mittelgebirge*. Annaberg.
- Biman, S. (1998). *Vojenské obsazení území připojeného k Německu podle Mnichovské dohody a období jeho vojenské správy*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně.
- Binterová, Z. (2007). *Historie Vejprty*. Chomutov: Tiskárna AKORD Chomutov.
- Birner, Z., Páv, A. (1981). *Krušné hory a západočeská lázeňská oblast. Průvodce Olympia*. Praha: Olympia.
- Bouzek, J. (2009). *Keltové českých zemí v evropském kontextu*. Praha: Triton.
- Burachovič, S., Knabe, H. J. (2011). *Historie lázeňství v česko-saském příhraničí*. Karlovy Vary: Regionální sdružení dialog.
- Butter, D. (2001). Der Einfluss des Wildes auf die Wälder in Sachsen. *Sborník referátů z mezinárodní konference "Současnost a budoucnost lesní krajiny Jizerských hor"*. Retrieved on 19. 4. 2012 from the World Wide Web: <http://sbornikjh.sweb.cz/butter.htm>
- Císařovský, M. (2010). Pes a kořist medvěd. *Myslivost*. Retrieved on 19. 4. 2012 from the World Wide Web: <http://www.myslivost.cz/Casopis-Myslivost/Myslivost/2010/Listopad---2010/PES-a-korist-MEDVED.aspx>
- Červený, J. (1984). *Podnebí a vodní režim ČSSR*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- Český institut pro integraci. (2009). *Schengenský prostor a Česká republika*. Retrieved on 10. 5. 2012 from the World Wide Web: http://www.naseevropa.cz/portal/port_data.nsf/733db67e74a76543c1256e9100223228/bbe4af3b04c89f71c12573d80056e004?OpenDocument

- Český statistický ústav. (2007). *Demografická příručka*. Retrieved on 1. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://notes2.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4032-08>
- Daneš, V., Houžvička, V. (1984). *Krušné hory*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství Ústí nad Labem.
- David, P., Soukup, V. (2002). *Krušné hory*. Praha: Marco Polo.
- Davídek, B., Houser, M., Kohoutek, F. (1978). *Československé řeky - kilometráž*. Praha: Olympia.
- Dieška, I. (1984). *Horolezectvo zblízka*. Bratislava: Šport.
- Drosera. (2008). Záchraná stanice handicapovaných živočichů. Retrieved on 11. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.droserabublava.cz/index.php?page=uvod>
- Eismann, K. (1924). *Wanderbuch für das Westliche Erzgebirge und die angrenzenden Teile des Vogtlands*. Dresden: Kommerstädt + Schobloch.
- Fröbe, V. (1933). Ein Jahrtausend erzgebirgischer Geschichte. *Glückauf-Verlag*, 2.
- Gimbutas, M. (1965). *Bronze age cultures in Central and Eastern Europe*. Hauge: Mouton.
- Habětín, V., Kočárek, E., Trdlička, Z. (1973). *Geologické vědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hadaš, P. (2006). Stav imisí a depozicí v přírodní lesní oblasti Krušných hor. *Lesnická práce. Časopis pro lesnickou vědu a práci*. Retrieved on 14. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.silvarium.eu/lesnicka-prace-c-11-02/stav-imisi-a-depozici-v-prirodni-lesni-oblasti-krusnych-hor>
- Hahnová, E. (1999). *Sudetoněmecký problém: Obtížné loučení s minulostí*. Ústí nad Labem: Albis international Ústí nad Labem.
- Havelka, J. (2011). *Z historie organizované turistiky*. Praha: KČT a ATOM.
- Heppner, R., Brückner, J., Schmidt, H. (2001): *Sächsisch-böhmische Aussichtsberge des westlichen Erzgebirges in Wort und Bild mit touristischen Angaben*. Horb am Neckar.
- Hiebl, V. (2011). *Česko-saské Krušnohoří*. Annaberg-Buchholz: Tourismusverband Erzgebirge e. V.
- Hodaň, B., Dohnal, T. (2005). *Rekreologie*. Olomouc: HANEX.
- Hrubíšek, I. (1999) *Horské kolo od A do Z*. Praha: Sobotáles.
- Hurikán, B. (1990). *Dějiny trampingu*. Praha: Novinář.
- Chamra, S., Schröfel, J., Tylš, V. (2009). *Základy petrografie a regionální geologie ČR*. Praha: České vysoké učení technické.

- Kafka, J. (1909). *Kafkův ilustrovaný průvodce po Království českém. Krušné hory (Rudohoří)*. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn.
- Kemenyová, Z. (2011). Před 20 lety byly plné škodlivin, dnes jsou Krušné a Jizerské hory nejčistší v republice. *Hospodářské noviny*. Retrieved on 11. 4. 2012 from the World Wide Web: http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-53587460-pred-20-lety-byly-plne-skodlivin-dnes-jsou-krusne-a-jizerske-hory-nejcistsi-vrepublice?utm_source=mediafed&utm_medium=rss&utm_campaign=mediafed
- Klenke, F. (2008). *Naturschutzgebiete in Sachsen*. Freiberg: Sächsisches Landesamt für Umwelt.
- Kolektiv. (1966). *Krušné hory*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.
- Kolektiv. (1993). *Eine Reise durch die Euroregion Erzgebirge - Krušnohoří*. Leipzig: Leipziger Verlagsgesellschaft.
- Kolektiv. (2005). *Lezecký průvodce Krušných hor, Středního Pohoří a Českého středohoří*. Chomutov: Horoklub Chomutov.
- Konopka, P. (2007). *Cyklistika*. Praha: Grada.
- Kořan, J. (1946). *Staré české železářství*. Praha: Práce.
- Koukal, P. (2007). *Řídící učitel Karel Lím, zakladatel české krušnohorské turistiky*. Ústí nad Labem: Masarykova dělnická akademie.
- Koukal, P. (2010). Kdo byl Karel Lím. *Duchcovské noviny*. Retrieved on 19. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.duchcov.cz/noviny/200510/lim/lim.htm>
- Krása, P. (2000). *Vysoká Pec. Evropsky významné lokality v Karlovarském kraji*. Retrieved on 13. 4. 2012 from the World Wide Web: http://priroda-kv.cz/lokality/vysoka_pec/index.php
- Kučerová, B., Picurová, J. (2012). Rudolf Höhnle - malý velký muž z Perninku. *Krušnohorský Herzgebirge luft, měsíčník Krušné hory - západ*, 3, 8.
- Kupilík, J. (2012). Obce deklarovaly zájem o Montanregion Krušnohoří. *Krušnohorský Herzgebirge luft, měsíčník Krušné hory - západ*, 5, 8.
- Lím, K. (1924). *Podrobný lyžařský průvodce a turistický ukazatel při cestování po Krušných horách v části mezi Horou sv. Kateřiny a Nakléřovem*. Praha: Klub československých turistů.
- Matoušek, V. (2010). *Čechy krásné, Čechy mé. Proměny krajiny Čech v době industriální*. Praha: Agentura KRIGL.
- Melichar, V., Krása, P. (2009). Krušné hory - smutné pohoří. *Ochrana přírody, The nature conservation journal*. Retrieved on 11. 5. 2012 from the World Wide Web:

<http://www.casopis.ochranaprirody.cz/Z-nasi-prirody/krusne-hory-smutne-pohori.html>

- Meynen, E. (1953). *Handbuch der naturräumlichen Gliederung Deutschlands*. Selbstverlag der Bundesanstalt für Landeskunde. Remagen.
- Mikšíček, P. (2006). *Znovuobjevené Krušnohoří*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa.
- Mikšíček, P. (2010). Klínovec. *Znovuobjevené Krušnohoří*. Retrieved on 21. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.znkr.cz/obec/klinovec>
- Mikšíček, P. (2011). Kurort Oberwiesenthal. *Znovuobjevené Krušnohoří*. Retrieved on 21. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.znkr.cz/obec/28-kurort-oberwiesenthal/>
- Möckel, U. (2012). Energie vody a její využití dříve a dnes. *Krušnohorský Herzgebirge luft, měsíčník Krušné hory - západ*, 5, 4.
- Muzeum Most. (2010). *Montan region Krušnohoří*. Retrieved on 12. 5. 2012 from the World Wide Web: http://www.muzeum-most.cz/montan_region/index.php?montan=Kapitola_3&menu=Zzm
- Neustupný, J. (1946). *Pravěké dějiny Lužice*. Praha: Společnost přátel Lužice.
- Nouza, J. (1999). *Rozhledny Čech, Moravy a Slezska*. Liberec: Nakladatelství 555.
- Nováková A., Mlejnek R. (2010). Netopýři v ohrožení. *Ochrana přírody*. Retrieved on 11. 4. 2012 from the World Wide Web: <http://www.casopis.ochranaprirody.cz/zpravy-recenze/netopyri-v-ohrozeni.html>
- Novotný, J. (1987). Nepískovcové skály v Čechách. Horolezecký průvodce II. Praha: Olympia.
- Novotný, L. *Zmizelé Čechy. Západní Krušnohoří*. Praha - Litomyšl: Paseka.
- Novotný, M. (2004). Krušné hory. *Český rozhlas*. Retrieved on 9. 4. 2012 from the World Wide Web: http://www.rozhlas.cz/regina/slova/_zprava/100762
- Novotný, V., Punčochář, K. (2011). *Historie organizované turistiky v Ústeckém kraji aneb od Eichlera k Eichlerovi*. Ústí nad Labem: KČT oblast Ústecký kraj.
- Oliva, M. (2007). *Využívání krajiny a zdrojů kamenných surovin v mladém paleolitu Českých zemí*. Texty Katedry archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Retrieved on 2. 4. 2012 from the World Wide Web: <http://www.kar.zcu.cz/texty/Oliva2002.htm>
- Pachner, J. (2008). *Zmizelé Čechy. Střední Krušnohoří*. Praha - Litomyšl: Paseka.
- Pestrý - Bunt. (2011). *Naturschutzzentrum Erzgebirge*. Retrieved on 10. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.pestry-bunt.eu/>

- Pospíšil, J. (1988). *Eroze a rekultivace*. Praha: Vysoká škola zemědělská.
- Povodí Ohře. (2012). *Nechranice*. Retrieved on 14. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.poh.cz/vd/nechranice.htm>
- Procházka, V. (1990). *Horolezectví*. Praha: Olympia.
- Ptáček, L. (2005). *Dobrovolná ochrana přírody v ČR - historie, současnost, perspektivy*, 20. Praha: Český svaz ochránců přírody.
- Quitt, E. (1971). *Klimatické oblasti Československa*. Brno: GÚ ČSAV v Brně.
- Richter, F. R. (2007). *Sportklettergebiete in Sachsen – Westteil*. Gottingen: Verlag Jäger.
- Rogall, J. (2001). *Češi a Němci. Dějiny – kultura – politika.*, Praha: Paseka.
- Sais, J. (2008). *Válečná organizace železnic v Německu od prvopočátků do roku 1918*. Retrieved on 12. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.zelpage.cz/clanky/valecna-organizace-zeleznic-v-nemecku-od-prvopocatku-do-roku-1918>
- Sdružení Krušné hory. (2012). *O sdružení*. Retrieved on 11. 5. 2012 from the World Wide Web: http://skhz.cz/zakladni-udaje/page/o-sdruzeni/zakl_udaje/
- Schenke, A. (2008). *Annaberg-Buchholz*. Annaberg: Layout & Satz.
- Schlegel, G., Reuther, E., Schräbe, D. (2003). *125 Jahre Erzgebirgsverein - eine Festschrift*. Schneeberg.
- Staněk, T. (1996). *Perzekuce*. Praha: Naše vojsko.
- Šádek, B. a kol (1999). *Moldavská horská dráha*. Rokycany: Lokálka Group Rokycany.
- Šramek, V. a kol. (2006). Stav prostředí v Krušných horách. *Lesnická práce. Časopis pro lesnickou vědu a práci*. Retrieved on 1. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://silvarium1.silvarium.net/lesnicka-prace-c-1-08/stav-prostredi-v-krusnych-horach>
- Talsperren in Deutschland. (2011). *Sachsen*. Retrieved on 14. 5. 2012 from the World Wide Web: <http://www.talsperren.net/Sachsen/sachsen.html>
- Tlustý, J. (1926). *Průvodce úsekem Krušných hor okresu teplického*. Teplice-Šanov: Odbor Klubu československých turistů v Teplicích - Šanově.
- Turek, J. (2007). *Outdoorový průvodce Krušné hory*. Praha: Grada.
- Urban, O. (1982). *Česká společnost 1848 - 1918*. Praha: Svoboda.
- Wachsmann, V. (1888). *Severní Polabí. Ústí nad Labem: Česká beseda*.
- Wille, H. H. (1958). *Silbernes Erzgebirge*. Dresden: Sachsenverlag Dresden.

- Zdař Bůh. (2010). *Historie českého a slovenského hornictví v datech (1)*. Retrieved on 29. 4. 2012 from the World Wide Web: <http://www.zdarbuh.cz/dejiny-hornictvi/historie/historie-ceskeho-a-slovenskeho-hornictvi-v-datech-1/>
- Zemmrich, D. a Gäbert, C. (1911). *Das Erzgebirge. Reihe Landschaftsbilder aus dem Königreiche Sachsen*. Meißen.
- Žanda, V. F. (1957). *Karlovarsko. Oblastní turistický průvodce*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství.

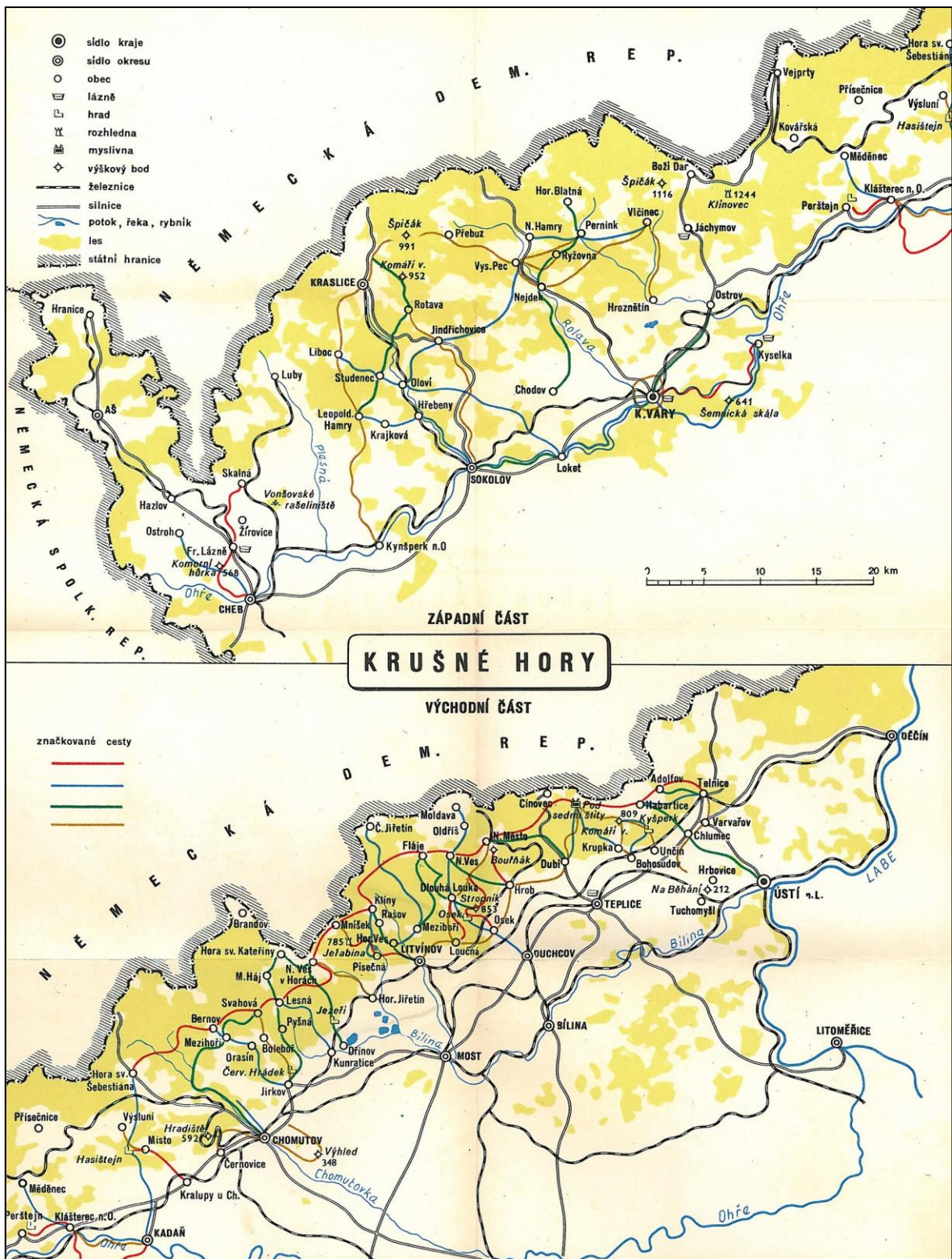
14 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 1958.

Příloha 2. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 1966.

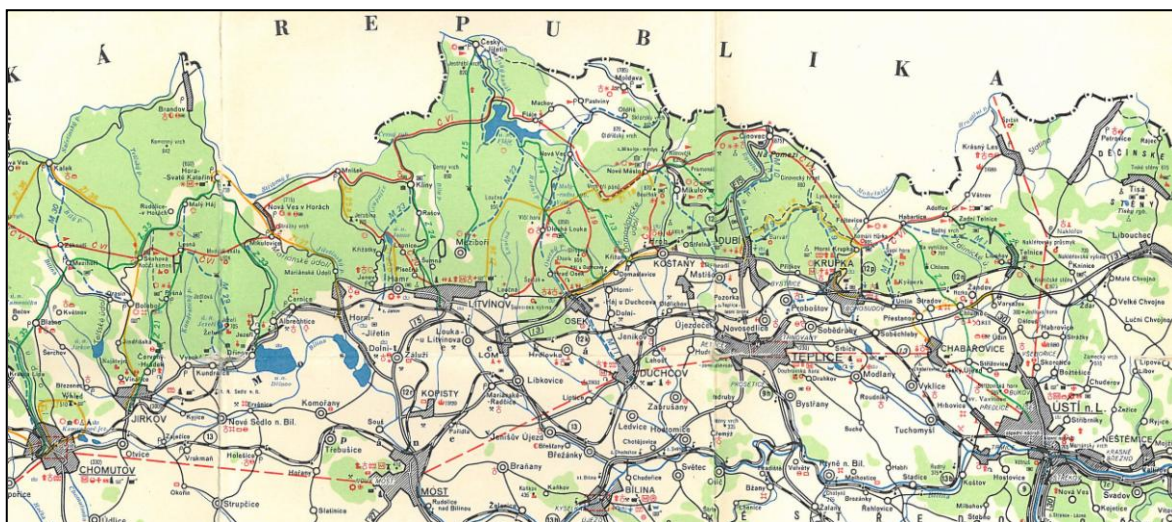
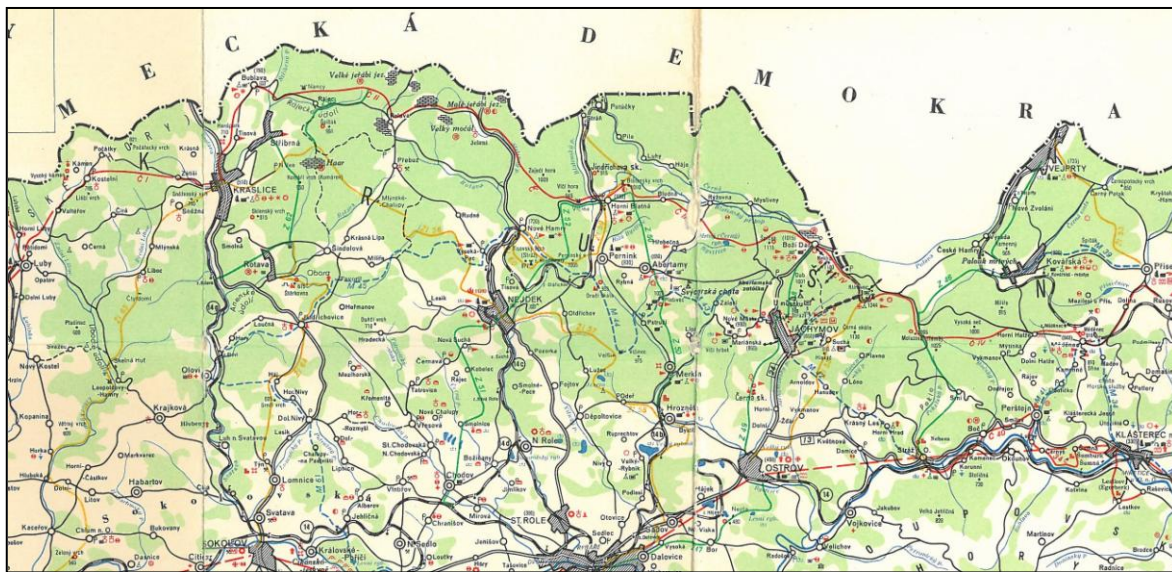
Příloha 3. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 2011.

Příloha 1. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 1958.

Příloha 2. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 1966.

Příloha 3. Síť značených turistických cest v Krušných horách v roce 2011.

